

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
KAMU HUKUKU BİLİM DALI

**DEVLET-DIŞI AKTÖRLERE KARŞI MEŞRU SAVUNMADA
“İSTEKSİZ VEYA ACİZ” DOKTRİNİ**

Yüksek Lisans Tezi

HANDE GÜR

İstanbul, 2016

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
KAMU HUKUKU BİLİM DALI

**DEVLET-DIŞI AKTÖRLERE KARŞI MEŞRU SAVUNMADA
“İSTEKSİZ VEYA ACİZ” DOKTRİNİ**

Yüksek Lisans Tezi

HANDE GÜR

Danışman: PROF. DR. SELAMİ KURAN

İstanbul, 2016

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

HUKUK Anabilim Dalı KAMU HUKUKU Bilim Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi HANDE GÜR'nun DEVLET-DIŞI AKTÖRLERE KARŞI MEŞRU SAVUNMADA "İSTEKSİZ VEYA ACİZ" DOKTRİNİ adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 02.06.2016 tarih ve 2016-20/15 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 30 / 06 / 2016

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

Öğretim Üyesi Adı Soyadı	İmzası
1. Tez Danışmanı Prof. Dr. SELAMİ KURAN	
2. Jüri Üyesi Yrd. Doç. Dr. MELTEM SARİBEYOĞLU SKALAR	
3. Jüri Üyesi Yrd. Doç. Dr. ÖZLEM YÜCEL	

DEVLET-DIŞI AKTÖRLERE KARŞI MEŞRU SAVUNMADA “İSTEKSİZ VEYA ACİZ” DOKTRİNİ

ÖZET

Devlet-dışı aktörler, sınırları belli bir ülkeye sahip olmadıklarından faaliyetlerini devam ettirebilmek için bir devletin ülkesine ihtiyaç duymaktadırlar. Ülkesini kullandıkları bu ev sahibi devlet, bu birimlerle işbirliği içinde olabilir ve aktif destek sağlayabilir. Ya da aktif destekte bulunmaksızın pasif olarak bu birimlerin ülkesini kullanmasına izin verebilir.

Bu çalışmada ele alınacak konu, ev sahibi devletin devlet-dışı aktörlerin faaliyetlerine karışma düzeylerinden bir tanesi olan isteksiz veya âciz olma durumunda, mağdur devletin ev sahibi devletin ülkesinde bu birimlere yönelik kuvvet kullanıp kullanamayacağıdır. Konuyla ilgili olarak bahsedilecek olan, İŞİD’e yönelik müdahale ile yeniden gündeme gelen “isteksiz veya âciz” doktrinidir. Buna göre devlet-dışı aktörlere ev sahipliği yapan devletlerin, bu birimlerin faaliyetlerini engellemek istememesi veya bu konuda âciz kalmaları durumunda, ev sahibi devletin ülkesinde bu birimlere yönelik kuvvet kullanmaları konusu tartışılmaktadır. Uluslararası hukukta henüz tam olarak yerini bulamamış bu doktrinin, devlet-dışı aktörlere karşı meşru savunma konusuna yeni bir boyut kazandıracağı kesindir. Bu çalışmada devlet-dışı aktörlere karşı meşru savunma konusu incelendikten sonra son dönemlerde uluslararası doktrini sıkça meşgul eden “isteksiz veya âciz” doktrini devlet uygulamaları çerçevesinde incelenecektir.

THE “UNWILLING OR UNABLE” DOCTRINE OF SELF-DEFENSE AGAINST NON-STATE ACTORS

ABSTRACT

As non-state actors do not have a bordered country, they need a country of a state to continue their activities. This host state, of which country they use, can be in collaboration with these units and provide active support. Or, without providing active support, it can allow these units to use its country, passively.

The issue which will be examined in this study is that if the victim state will use force against these actors in host state's country in case of that host state is unwilling or unable, which is one of the levels of interfering to non-state actors' activities by the host country, or not. This will be mentioned concerning to the issue is the “unwilling or unable” doctrine, which reawaken with the action against ISIS. According to that, in case the host countries to non-state actors do not want to prevent activities of these actors or they become unable in that issue, it is being discussed that the use of force by the host country. It is certain that, this doctrine, which has not found its own level in the international law yet, will add a new dimension to the issue of self defence against non-state actors. After the issue of self defence against non-state actors is evaluated, it will be evaluated in the framework of “unwilling or unable” doctrine state practise, which occupies often recently the international doctrine.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR.....	viii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI HUKUKTA KUVVET KULLANMA YASAĞI VE MEŞRU SAVUNMA HAKKI

I. ULUSLARARASI HUKUKTA KUVVET KULLANMA YASAĞI.....	4
A. Kuvvet Kullanmanın Tarihi Gelişimi.....	4
B. Birleşmiş Milletler Sisteminde Kuvvet Kullanma Yasağı.....	7
1. Kuvvet Kullanma Yasağının Niteliği.....	8
2. Kuvvet Kullanma Yasağının Kapsamı.....	11
3. Kuvvet Kullanma Yasağı Kapsamına Giren Hukuka Aykırı Fiiller.....	15
a. Kuvvet Kullanma Tehdidi.....	15
b. Kuvvet Kullanma.....	16
aa. Saldırı (Aggression).....	17
bb. Silahlı Saldırı (Armed Attack).....	18
cc. Müdahale (Intervention).....	20
C. Kuvvet Kullanma Yasağının İstisnaları.....	21
II. MEŞRU SAVUNMA HAKKI.....	23
A. Genel Olarak.....	23
B. ‘Doğal’ Hak Olması.....	25

C. Bireysel Meşru Savunma	26
1. Silahlı Saldırı.....	26
2. Güvenlik Konseyi'ne Bildirim	32
3. Gereklilik (Necessity).....	34
4. Orantılılık (Proportinality)	37
5. Âciliyet (Immedialty)	39
D. Kolektif Meşru Savunma	40
E. Önleyici Meşru Savunma	44

İKİNCİ BÖLÜM

MEŞRU SAVUNMA HAKKINA DAYANARAK DEVLET-DIŞI AKTÖRLERE KARŞI ÜLKE DIŞINDA KUVVET KULLANMA

I. DEVLET-DIŞI AKTÖRLER VE TERÖRİZM.....	48
A. Genel Bilgiler.....	48
1. Ülke Sınırları Dışında Zorlayıcı Tedbirler (Extraterritorial Forcible Measures/Extraterritorial Law Enforcement)	48
2. Devlet-dışı Aktörler (Non-State Actors)	50
3. Uluslararası Terörizm (International Terrorism).....	52
4. Ev Sahibi Devlet (Host State/Territorial State).....	55
B. Ev Sahibi Devletin Devlet-dışı Aktörlerin Terörist Faaliyetlerine Karşıma Düzeyi	56
1. Devlet-dışı Aktörlere Sponsor Olması	57
2. Devlet-dışı Aktörlere Fiili Destek Sağlaması.....	57
3. Devlet-dışı Aktörlerin Terörist Faaliyetlerini Önlemede İsteksiz Olması	55
4. Devlet-dışı Aktörlerin Terörist Faaliyetlerini Önlemede Âciz Kalması	60

II. DEVLET-DIŞI AKTÖRLERE KARŞI MEŞRU SAVUNMA.....	62
A. Devlet-dışı Aktörlerin Eylemlerinin Silahlı Saldırı Olarak Kabul Edilebilirliği	63
B. Devlet-dışı Aktörler Tarafından Gerçekleştirilen Silahlı Saldırıların Devlete Atfedilebilirliği.....	70
1.Genel Olarak.....	70
2. Devlet-dışı Aktörlere Bağlı Olarak Ev Sahibi Devletin Yükümlülüğü.....	71
a. Pozitif Yükümlülükler: Kaçınmak, Önlemek ve Korumak.....	73
b. Tutuklama, Dava Açma, Cezalandırma Yükümlülüğü.....	78
3. Devlet-dışı Aktörlere Bağlı Olarak Ev Sahibi Devletin Sorumluluğu	78
a. Doğrudan Sorumluluk.....	79
b. Dolaylı Sorumluluk.....	83
C. Devlet-dışı Aktörlere Karşı Kuvvet Kullanmanın Meşru Savunmanın Diğer Şartları Bakımından Değerlendirilmesi	86
1. Gereklilik Şartı Bakımından.....	87
2. Orantılılık Şartı Bakımından	89
3. Âciliyet Şartı Bakımından	92

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

"İSTEKSİZ VEYA ÂCİZ" DOKTRİNİ VE DEVLET UYGULAMALARI

I. EV SAHİBİ DEVLETİN ÜLKESİNDE MEŞRU SAVUNMA HAKKININ KULLANILMASI.....	94
A. Genel Olarak.....	94
B. "İsteksiz veya Âciz" Doktrini.....	97

II. “İSTEKSİZ VEYA ÂCİZ” DOKTRİNİYLE İLGİLİ DEVLET UYGULAMALARI... 105	
A. Türkiye, Irak, PKK	105
B. Rusya, Gürcistan, Çeçen İsyancılar	110
C. İsrail, Lübnan, Hizbullah.....	112
D. Irak ve Koalisyon Güçleri, Suriye, IŞİD.....	116
SONUÇ	131
KAYNAKÇA	136

KISALTMALAR

<i>ABD</i>	Amerika Birleşik Devletleri
<i>Bkz.</i>	Bakınız
<i>BM</i>	Birleşmiş Milletler
<i>BMGK</i>	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
<i>CIA</i>	Central Intelligence Agency (Merkezî İstihbarat Teşkilatı)
<i>DKC</i>	Demokratik Kongo Cumhuriyeti
<i>dn.</i>	dipnot
<i>Ed.</i>	Editör
<i>ICJ</i>	International Court of Justice (Uluslararası Adalet Divanı)
<i>IŞİD</i>	Irak Şam İslam Devleti
<i>ibid.</i>	aynı yerde (<i>ibidem</i>)
<i>MC</i>	Milletler Cemiyeti
<i>parag.</i>	paragraf
<i>PKK</i>	Partiya Karkerên Kurdistanê (Kürdistan İşçi Partisi)
<i>s.</i>	sayfa
<i>SC Res.</i>	Security Council Resolution (Güvenlik Konseyi Kararı)
<i>SCOR</i>	Security Council Official Records (Güvenlik Konseyi Resmi Kayıtları)
<i>ss.</i>	sayfa aralığı
<i>SSCB</i>	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
<i>T.C.</i>	Türkiye Cumhuriyeti
<i>UAD</i>	Uluslararası Adalet Divanı
<i>UCLA</i>	Unilaterally Controlled Latino Assets
<i>UHK</i>	Uluslararası Hukuk Komisyonu
<i>UN Doc.</i>	United Nation Document (Birleşmiş Milletler Belgeleri)
<i>vd.</i>	ve devamı

GİRİŞ

Uluslararası hukukta kuvvet kullanılmasına ilişkin kurallar yıllar boyunca birçok tartışmanın ve yorum farklılıklarının kaynağı olmuştur. Tartışmaların sebebi genellikle hangi durumlarda kuvvet kullanımına başvurulabileceğine ilişkindir. Bu tartışmalardan bir tanesi de devletlerin, uluslararası hukukun devlet-dışı aktörlerine karşı meşru savunma hakkına başvurup başvuramayacaklarıdır. Bu tartışmada öncelikle cevaplanması gereken soru, bu birimlerin şiddet eylemlerinin Birleşmiş Milletler (BM) Şartı madde 51’de yer alan silahlı saldırı kavramına girip girmediğidir. BM Şartı’nın hazırlandığı süreçte uluslararası toplum yalnızca devletlerden gelen saldırılarla karşılaşmıştır. Bu sebeple BM Şartı devlet odaklı bir düzenleme olarak uluslararası hukukta yerini almıştır. Ne var ki, uluslararası toplum zamanla uluslararası barış ve güvenliğe yönelik tehditlerin yalnızca devletlerden değil; devlet-dışı oluşumlardan da gelebileceğini tecrübe etmiştir. Ulaşım, iletişim, silah ve sanayi alanında meydana gelen teknolojik gelişmeler devlet-dışı aktörlere elverişli bir zemin hazırlamış ve bu birimlerin etkili eylemler gerçekleştirmelerine sebep olmuştur. Nihayet 11 Eylül 2001’de Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD) Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon olarak bilinen Amerikan Savunma Bakanlığı’na gerçekleştirilen saldırılar ile uluslararası toplum devlet-dışı aktörlerin terörist faaliyetlerinin ne kadar yıkıcı bir kapasitesinin olabileceği gerçeği ile yüzleşmiştir. İnsanlık tarihinin en büyük terör saldırısı olarak anılan 11 Eylül olaylarından sonra devlet-dışı aktörlerin saldırılarının yarattığı sonuçların önemine bağlı olarak, devlet-dışı aktörlerin eylemlerinin silahlı saldırı olarak kabul edilip edilmeyeceği konusu yeniden tartışılmaya başlamıştır. Bu kapsamda devlet-dışı aktörlere karşı meşru savunma konusu yeniden gündeme gelmiş; devletler ve uluslararası örgütler, devlet-dışı aktörlere karşı meşru savunma konusuna daha ılımlı bakmaya başlamışlardır. Bu durum da yeni tartışmaları beraberinde getirmiştir. Buna göre eğer uluslararası hukuk devlet-dışı aktörlere karşı meşru savunma hakkına başvurmaya izin verecekse devletler bu haklarını hangi sınırlar içinde kullanılabileceklerdir?

Devlet-dışı aktörlerin devletler gibi ülkeleri olmadığından, bu birimlerin genellikle bir devletin ülkesinde üslandıklarına ve şiddet eylemlerini bu devletin ülkesinden gerçekleştirdiklerine şahit olunmaktadır. Tam bu noktada tespit edilmesi gereken durum, devlet-dışı aktörlere ev sahipliği yapan devletin, bu birimlerin şiddet eylemlerine karışma

düzeyidir. Bu karışmanın boyutuna ve ev sahibi devletle devlet-dışı aktör arasındaki ilişkinin yakınlığına göre ev sahibi devletin ülkesinde, bu birimlere karşı meşru savunma altında kuvvet kullanılabilecek veya kullanılmayacaktır.

Bu çalışmada ele alınacak konu, ev sahibi devletin devlet-dışı aktörlerin faaliyetlerine karışma düzeylerinden bir tanesi olan isteksiz veya âciz olma durumunda, mağdur devletin ev sahibi devletin ülkesinde bu birimlere yönelik kuvvet kullanıp kullanamayacağıdır. Konuyla ilgili olarak bahsedilecek olan, IŞİD'e yönelik müdahale ile yeniden gündeme gelen “isteksiz veya âciz” doktrindir. Buna göre devlet-dışı aktörlere ev sahipliği yapan devletlerin, bu birimlerin faaliyetlerini engellemek istememesi veya bu konuda âciz kalmaları durumunda, ev sahibi devletin ülkesinde bu birimlere yönelik kuvvet kullanmaları konusu tartışılmaktadır. Uluslararası hukukta henüz tam olarak yerini bulamamış bu doktrinin, devlet-dışı aktörlere karşı meşru savunma konusuna yeni bir boyut kazandıracağı kesindir. Bu çalışmada devlet-dışı aktörlere karşı meşru savunma konusu incelendikten sonra son dönemlerde uluslararası doktrini sıkça meşgul eden “isteksiz veya âciz” doktrini devlet uygulamaları çerçevesinde incelenecektir.

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde uluslararası hukukta kuvvet kullanma yasağı ele alınmış, bu yasağın kapsamı ve niteliğinden başlanarak kuvvet kullanma olarak kabul edilen fiiller açıklanmış ve bu konuda bazı terim farklılıklarına değinilmiştir. Devamında BM kapsamında kuvvet kullanılabilecek durumlar kısaca açıklanmış ve bu yasağın en önemli istisnasını teşkil eden meşru savunma hakkı geniş olarak ele alınmıştır. Meşru savunma hakkının doğal bir hak olması ve örf ve adet hukuku kuralı teşkil etmesi çeşitli uluslararası yargı kararları çerçevesinde değerlendirildikten sonra bir eylemin meşru savunma olarak değerlendirilebilmesi için gerekli olan ilkeler açıklanmıştır.

İkinci bölümde, devletlerin meşru savunma hakkına devlet-dışı aktörlere karşı başvurup başvuramayacakları tartışılmıştır. Öncelikle devlet-dışı aktörlerin uluslararası hukukta ne anlam ifade ettiklerinin tespiti ve benzer kavramlarla mukayesesi yapılmış ve konuya ilişkin olarak çeşitli kavramlar açıklanmıştır. Devlet-dışı aktörlerin devletler gibi ülkelerinin bulunmayışından, bu birimlerin üslendikleri devletle aralarındaki ilişki konusuna değinilmiş buna göre devletlerin bu birimlerin terörist faaliyetlerine karışma düzeyleri belirlenmiştir. Devlet-dışı aktörlere karşı meşru savunma çerçevesinde kuvvet kullanabilmek için bu aktörlerin terörist eylemlerinin silahlı saldırı olarak kabul edilip edilmeyeceği konusu çeşitli örnekler ele alınarak uluslararası yargı kararları ve doktrinindeki yorumlar dahilinde

tartışılmıştır. Devlet-dışı aktörlerin eylemlerinin silahlı saldırı olarak değerlendirilmesi, meşru savunma hakkının doğabilmesi için yeterli olmadığından bu birimlerin terörist faaliyetlerinin ev sahibi devlete atfedilebilmesi konusu incelenmiştir. Buna bağlı olarak devlet-dışı aktörlere ev sahipliği yapan devletlerin uluslararası hukuktan kaynaklanan yükümlülükleri ve bu birimlerin eylemlerine bağlı olarak doğacak sorumlulukları konusu işlenmiştir. Son olarak da devlet-dışı aktörlere karşı meşru savunma hakkının, gereklilik, orantılılık ve âciliyet şartları bakımından değerlendirmesi yapılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise, devlet-dışı aktörlere karşı meşru savunmada son dönemlerde IŞİD ile birlikte yeniden gündeme gelen “isteksiz veya âciz” doktrini konusu ele alınmıştır. Bunun için öncelikle ev sahibi devletin ülkesinde meşru savunma hakkının kullanılması sorununa değinilmiş ve yine uluslararası yargı kararları çerçevesinde tartışılmıştır. Ardından son dönemlerde doktrinde geniş tartışmalara sebep olan “isteksiz veya âciz” doktrini çeşitli yönleriyle incelenmiştir. Doktrinin kaynağını nereden bulduğu, doktrine ne zaman ve ne şartlarda başvurulabileceği, örf ve adet hukuku kuralı olup olmadığı bu konuda yazılan akademik çalışmalar ışığında ele alınmış son olarak da buna ilişkin devlet uygulamalarından bahsedilerek doktrinin bu olaylarda uygulanabilirliği tartışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI HUKUKTA KUVVET KULLANMA YASAĞI VE MEŞRU SAVUNMA HAKKI

I. ULUSLARARASI HUKUKTA KUVVET KULLANMA YASAĞI

A. Kuvvet Kullanmanın Tarihi Gelişimi

Uluslararası hukukta uzun bir süre egemen devletlerin savaşa başvurma hakları en temel hakları idi. Devlerin bu haklarının sınırı zaman içinde büyük değişikliğe uğramış ve buna bağlı olarak kuvvete başvurulmasını yasaklayan kurallar yavaş yavaş oluşmaya başlamıştır. Kuvvet kullanımının tarihi gelişimi beş ayrı dönem içinde ele alınabilir:¹ İlki, savaşın devletler için bir hak olarak kabul edildiği dönemdir. Bu dönemde uluslararası hukuk bakımından önemli olan, savaşın hukuka uygun olup olmadığı değil; savaşın hukuk kurallarına uygun yapıp yapılmadığıdır. Bu hakkın tek sınırı ise savaşın ‘haklı’ olmasıdır.² Kısacası bu dönemde haklı savaşlar meşru görülmuş, diğerleri yasaklanmıştır.³

İkinci dönem, haklı savaş öğretisinin devlet uygulamalarında etkisini yitirmesiyle başlayıp Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar devam etmiştir. Bu dönemde, devletlerin sınırsız egemenlikleri söz konusudur ve savaş da en tabii egemenlik hakkı olarak kabul edilmektedir.⁴ Bu döneme ilişkin Machiavelli, “*Savaş; ayakta kalmanın, yönetmenin, otoritenin aracıdır.*” diyerek yeni düzenin savaş kavramını özetlemiştir.⁵

¹ Enver Bozkurt, M. Akif Kütükçü ve Yasin Poyraz, **Devletler Hukuku**, Gözden Geçirilmiş 7. Baskı, Ankara: Yetkin Yayınları, 2012, s.312. Akipek, uluslararası hukukta savaş hukukunun geçirmiş olduğu evreleri dörde ayırmıştır. 1.Savaş hukukunda haklı haksız savaş ayrımının hâkim olduğu evre. 2.Grotius ile başlayan ve 1918’e kadar devam eden evre. 3.Milletler Cemiyeti evresi. 4.Briand Kellogg Misakı evresi. İlhan Akipek, **Devletlerarası Hukuk Bakımından Meşru savunmanın Mahiyeti ve Benzeri Müesseselerle Mukayesesi**, Ankara: Son Havadis Matbaası, 1955, s.8.

² Haklı savaş kavramına ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Fulya A. Ereker, “İlkçağlardan Günümüze Haklı Savaş Kavramı”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt:1, Sayı:3 (Güz 2004), ss. 1-36.

³ Akipek, s.8.

⁴ Bozkurt, Kütükçü ve Poyraz, s.312.

⁵ Nicolo Machiavelli, **Savaş Sanatı**, Çeviren: A. Berna Hasan, İstanbul, Özne Yayınları, 1999, ss.70-73.

Savaş hakkının devletler üzerinde bir hak olduğu yaklaşımı 19. yüzyıldan itibaren bazı kısıtlamalara uğramıştır. 20. yüzyılın başında meydana gelen gelişmelerle savaş, tarih boyunca ilk kez siyasi olarak tartışılan bir konu hâline gelmiştir.⁶ 1914'e kadar savaş, bir hak olarak devletlerin egemenliğinin tezahürü idi. Bu dönemde devlet adamları ve otoriteler keyfi olarak savaşa başvurmak istemediklerinden bunu, kendi kendini koruma (*self-preservation*), meşru savunma (*self-defense*), zorunluluk hâli (*necessity*), hayati menfaatleri koruma (*protection of vital interest*), hakların ihlali ve milli onur veya şerefe hâle gelmesi gibi kalıplaşmış iddialarla savunmaya çalışmışlardır. Bu dönemde, mevcut duruma tek yanlı olarak müdahale edilmesi savaş nedeni olarak sayılmıştır ve devletler çeşitli sebeplere dayanarak -egemenlik hakkı olduğu için- savaş yapma hakkı çerçevesinde kuvvet kullanmışlardır.⁷ Bununla birlikte, savaş yerine misilleme, barış içinde abluka, ambargo, zararlar karşılık, karışma gibi savaşa varmayan kuvvet kullanma yollarını seçmişler böylece uyguladıkları kuvvet kullanma eylemlerini bu şekilde savaştan ayırmaya çalışmışlardır.⁸

Üçüncü dönem, 1919'da Milletler Cemiyeti'nin (MC) kurulmasından başlayarak 1928 Briand-Kellogg Paketi'ne kadar olan süreyi kapsamaktadır.⁹ Birinci Dünya Savaşı'nın sebep olduğu ölümler ve yıkımlar göz önüne alındığında devletlerin, aralarında çıkan uyuşmazlıkları kuvvet kullanma yönteminden başka yollarla çözmeleri gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu amaçla kurulan MC, kuvvet kullanmayı açıkça yasaklamamış; sadece uyuşmazlıkların çözümünde kuvvet kullanmadan önce barışçı yolların denenmesi gibi yükümlülükler öngörerek kuvvet kullanmaya sınırlama getirmiştir.¹⁰ Bu şekilde savaşın önlenmesi amaçlanmıştır.¹¹

Dördüncü dönem, Briand Kellogg Paketi dönemidir. 1928 tarihli Briand-Kellogg Paketi (Paris Paketi veya Savaşın Sona Erdirilmesine Yönelik Genel Antlaşma) altmış üç devlet tarafından imzalanmıştır. Bu Pakt ile savaş tamamen yasaklanmış ve milletlerarası bir suç

⁶ Funda Keskin, **Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler**, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1998, ss.25-28.

⁷ Ian Brownlie, "The Use of Force in Self Defense", **British Year Book of International Law**, Vol.37, 1961, ss.183-268, s.184.

⁸ Keskin, *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler*, s.29.

⁹ Bozkurt, Kütükçü ve Poyraz, s.312.

¹⁰ Yusuf Aksar, **Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuku II**, Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 2. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınevi, 2013, s.98.

¹¹ Sertaç H. Başeren, **Uluslararası Hukukta Devletlerin Münferiden Kuvvet Kullanmalarının Sınırları**, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2003, s.33.

kabul edilmiştir. Ancak, savaşın yasaklanması durumu belli devletler arasında geçerli olduğu için, bu dönemde tüm uluslararası toplumu bağlayacak düzeyde bir kuvvet kullanma yasağı halen mevcut değildir.¹²

Briand-Kellogg Paktı, 1928-1945 yılları arasında savaşı yasaklayan ve genel kabul gören bir örf ve adet hukuku yaklaşımına zemin hazırlamıştır. Bununla birlikte, Paktın 1. maddesinde,¹³ MC Misakında olduğu gibi savaşa başvurma ifadesine yer verilmiş olması, savaşı yasakladığı; fakat savaşa varmayan düşmanca faaliyetleri yasaklamada yetersiz kaldığı görüşünün ileri sürülmesine sebep olmuştur.¹⁴ Pakt'ın sadece savaşı yasaklamakla yetinmesi, buna aykırı davranan devletlere karşı nasıl ve hangi yollarla zorlama tedbirleri alınacağını öngörmemesi, MC Misakı'ndaki temel eksikliğin tekrarı olmuştur.¹⁵ Gerek MC Misakı gerekse Briand-Kellogg Paktı, 1920 Rusya-Polonya Savaşı, 1923 Litvanya-Polonya arasındaki Vilnius Meselesi, 1931 Japonya'nın Mançurya'yı işgal etmesi, 1935 İtalya'nın Habeşistan'a saldırması gibi olaylarda etkin bir şekilde uygulanamamış ve bu gerginlikler İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasını kaçınılmaz kılmıştır.¹⁶

İkinci Dünya Savaşı'nın ağır sonuçları ardından uluslararası toplum üyeleri arasında, uyuşmazlıklarda etkin rol oynayacak bir örgütün kurulması yönünde görüş birliği oluşmuştur. 1945 yılı ilkbaharında, 49 ülkenin delegeşi San Fransisco'da bir araya gelerek BM Şartı'nın ilk taslağını hazırlamışlardır. BM kurucu metni birçok uluslararası konferans neticesinde oluşmuş ve 24 Eylül 1945'te yürürlüğe girmiştir.¹⁷

¹² Bozkurt, Kütükçü ve Poyraz, s.312.

¹³ “Âli Âkit Taraflar, kendi milletleri namına, beynelmilel ihtilafı hal için, harbe müracaatı ret ve takbih ve münasebatı mütekaabilelerinde harbi milli siyaset için ittihaz etmekten feragat ettiklerini sureti resmiye ve müdepdebede beyan ederler.” Türkçe metin için bkz. İlhan Ömer Akipek, **Devletler Hukuku Kaynaklarından ve Belgelerinden Örnekler**, Ankara, 1966, s.862-866.

¹⁴ Nitekim Pakt'ın ardından yalnızca dört yıl içerisinde, 1. maddedeki eksiklikten dolayı, Pakt'ın özüne açıkça aykırı bir şekilde üç ayrı kuvvet kullanma olayı yaşanmıştır. 1929'da Doğu Çin Demiryolu ile ilgili Rusya ve Çin çatışması, 1931'de Japonya'nın Mançurya'yı işgali, 1932'de Peru'nun Kolombiya'nın Leticia bölgesine saldırması gibi. Bunlar, 'savaşa varmayan düşmanca faaliyetler' olarak adlandırılmış ve savaş ilan etmeksizin gerçekleştirilmiştir. Derek W. Bowett, **Self Defense in International Law**, New Jersey: The Lawbook Exchange, (2009), s.136.

¹⁵ Levent Ersin Orallı, “Uluslararası Hukukta Ve BM Sisteminde Askerî Müdahale Olgusu”, **Tesam Akademi Dergisi**, Cilt: 1, Sayı:1 (2014), ss.102-127, s.109.

¹⁶ Mehmet Sait Dilek, “Büyük Güçlerin Politikaları ve Briand-Kellogg Paktı”, **Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi**, Cilt: 10, Sayı: 37 (Bahar 2013), ss.145-169, s.161. ; Orallı, s.110.

¹⁷ Bozkurt, Kütükçü ve Poyraz, s.313.

B. Birleşmiş Milletler Sisteminde Kuvvet Kullanma Yasası

BM, uluslararası barış ve güvenliğin muhafazasını üstlenmiş bir örgüt olup kurucu metni ile uluslararası hukukta kuvvet kullanılmasını yasaklamıştır. BM Şartı'nda kuvvet kullanılmasına ilişkin en temel düzenleme, Şartı'nın 2. maddesinin 4. paragrafında yer almaktadır. Şart'ın 1. maddesinde yer alan BM'nin uluslararası barış ve güvenliği koruyabilme amacının gerçekleşmesi için madde 2/4'e göre tüm üyeler uluslararası ilişkilerinde, bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasi bağımsızlığa karşı ve BM'nin amaçları ile bağdaşmayacak biçimde kuvvet kullanma tehdidine ya da kuvvet kullanmaya başvurmadan kaçınırlar.¹⁸ Madde 2/4 için BM sisteminin mihenk taşı denilebilir.¹⁹ Görüldüğü gibi bu hüküm, devletlerin uluslararası ilişkilerinde kuvvet kullanma tehdidine ya da kuvvete başvurmalarını, 'kaçınmak' gibi yumuşak bir anlatımla da olsa yasaklamaktadır. Sadece kuvvet kullanılmasının değil; kuvvet kullanma tehdidinin de yasaklanması uluslararası ilişkilerde gelinen aşamayı göstermesi açısından önemlidir.²⁰

MC Misakı ve Briand-Kellogg Paktı, devletlerin kuvvet kullanma haklarını kısıtlamak için savaş veya savaşa başvurmak terimlerini kullanmıştır. BM Şartı ise, savaş terimini kullanmak yerine kuvvet kullanma, barışı bozma, barışı tehdit etme, saldırı eylemi terimlerini tercih etmiştir.²¹ Savaş kelimesi, 111 maddelik metin içinde, yalnızca Giriş kısmında yer alan; "*BM halklarının iki kez insanlığa tarif olunmaz acılar getiren savaş felaketinden gelecek kuşakları korumaya karar verdikleri*" ifadesiyle ve 53. ve 107. maddelerde, İkinci Dünya Savaşı'ndan bahsedilirken geçmiştir.²²

¹⁸ Metnin Türkçe tercümesi için bkz. Selami Kuran, Derya Aydın Okur, Meltem Sarıbeyoğlu ve Reşat Volkan Günel, **Uluslararası Hukuk Temel Metinler**, Gözden Geçirilmiş 3. Baskı, İstanbul: Beta Yayınevi, 2014, ss.3-29.

¹⁹ Ian Brownlie, **Principles of Public International Law**, 6th Edition, New York: Oxford University Press, 2003, s.699.

²⁰ Yücel Acer, İbrahim Kaya, **Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı**, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 5. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2014, ss.330-331.

²¹ Bunun yapılmasındaki neden ise, devletlerin, MC Misakı ve Briand-Kellogg Paktı'nın kısıtlamalarını bertaraf etmek için yaptıkları gibi terimin etrafından dolaşmalarını önlemektir. Bu iki belgede de savaş teriminin kullanılması, savaşa varmayan kuvvet kullanma yollarının dışarıda bırakılmasına neden olmuş, devletler girdikleri çatışmaları savaş olarak adlandırmayarak bu yükümlülüklerinden kurtulma yoluna gitmişlerdir. Keskin, *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler*, s.24.

²² BM Şartı Giriş bölümü, madde 53 ve 107. Bkz. Kuran, Aydın Okur, Sarıbeyoğlu ve Günel, ss.3-29.

1. Kuvvet Kullanma Yasağının Niteliği

Kuvvet kullanma yasağı, evrensel geçerliliği olan bir kuraldır ve uluslararası örf ve adet hukuku kuralı niteliğinde olduğu için BM üyesi olmayan devletler de bu kuralla bağlıdırlar.²³ Nitekim BM ana organlarından olan Uluslararası Adalet Divanı (UAD) 1986 Nikaragua Davası kararında, 2/4'üncü fıkradaki yasağın yalnızca Şart'ın bir hükmü değil; aynı zamanda uluslararası örf ve adet hukuku kurallarının özü olduğunu belirtmiştir. Bu hükmün BM Şartı'nda yer alması uluslararası örf ve adet kuralı olduğu gerçeğini değiştirmez. Antlaşma hükmü örf ve adet kuralıyla aynı içerik taşısa da örf ve adet kuralının varlığına son verecek biçimde bunun yerine geçmez.²⁴ UAD, Şart hükümleriyle örf ve adet kurallarına dayandırılan bir kararın uygulanamayacağı yönündeki iddiayı şu gerekçeyle reddetmiştir: *“Şart, halen değiştirilmeksizin varlığını koruyan milletlerarası örf ve adet hukukundan esaslı bir sapma oluşturması şöyle dursun, bu alanda örf ve adet hukukunda esasen var olan ilkeleri ifade etmiştir ve bu hukuk daha sonraki kırk yıl içinde Şart'ın etkisi altında gelişmiştir; o ölçüde ki Şart'ta yer alan birçok kural, ondan bağımsız bir statü kazanmıştır. Burada önemli olan husus, hem Şart ve hem de milletlerarası ilişkilerde kuvvet kullanmayı yasaklayan bir ortak temel ilkedен kaynaklanmakta olduğudur.”*²⁵ Günümüzde kuvvet kullanma yasağının, uluslararası örf ve adet hukuku kuralı olduğu uluslararası hukukta yerleşmiş bir olgudur. Hatta bu kuralın *jus cogens* nitelik taşıdığı da yaygın kabul görmektedir.²⁶ BM Uluslararası Hukuk Komisyonu (UHK), Antlaşmalar Hukuku kodifikasyonunda, kuvvet kullanma

²³ Peter Malanczuk, **Akehurst's Modern Introduction to International Law**, Gözden geçirilmiş 7. Baskı, Londra: Routledge, 1997, s.309.

²⁴ Sevin Toluner, “Nikaragua'ya Karşı Askerî ve Benzeri Faaliyetler Davası'ndaki Yargı ve Meşru savunma Hakkı”, ss.437-478. **Milletlerarası Hukuk Açısından Türkiye'nin Bazı Dış Politika Sorunları**, İstanbul: Beta Yayıncılık, Genişletilmiş 2. Baskı, 2004, s.442,443. ; Anthony Clark Arend ve Robert J. Beck, **International Law and the Use of Force, Beyond the UN Charter Paradigm**, Londra: Routledge, 1993, s.35.

²⁵ Military and Paramilitary Activities in and Against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Merits, Judgement, I.C.J. Reports, 1986. ss.96-97, parag.181. <http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6503.pdf> (19.02.2016).

²⁶ Christine Gray, “The Use of Force and the International Legal Order”, **International Law**, Malcolm D. Evans(Ed.), 2th Edition, New York: Oxford University Press, 2006, ss.589-619, s.591; Antonio Cassese, **International law**, 2nd Edition, New York: Oxford University Press, 2005, s.199; Yoram Dinstein, **War, Aggression and Self Defense**, 4th Edition, New York: Cambridge University Press, 2005, ss.99-104; Christopher Greenwood, “International Law and the Pre-emptive Use of Force: Afghanistan, Al-Qaida and Iraq”, **San Diego International Law Journal**, vol.4, (July 2003), ss.7-37, s.10; Malanczuk, s.311; ICJ Reports, 1986. ss.99-100, parag.188-190.

yasağına ilişkin Şart hükmünün, *jus cogens* niteliğe sahip, en belirgin uluslararası hukuk kuralı olduğunu vurgulamıştır.²⁷ UHK tarafından hazırlanan Antlaşmalar Hukuku taslağında yer alan *jus cogens* ile ilgili düzenleme 1969'da imzalanan sözleşmede büyük ölçüde korunmuştur.²⁸ UAD de Nikaragua Davası'nda, UHK'nin bu değerlendirmesine yer vererek Şart'ın 2/4. fıkrasının örf ve adet hukuku kuralı olmasının yanı sıra uluslararası hukukun temel ve esaslı bir ilkesi olduğunu da belirtmiştir.²⁹ Bunlara ilaveten, UAD Barcelona Traction Davası'nda, uluslararası topluluğun geneline karşı olan yükümlülükler ile diğer yükümlülükleri birbirinden ayırarak, uluslararası hukukun emredici hükümlerinden kaynaklanan yükümlülüklerin bütün devletleri ilgilendirdiğini ve öneminden ötürü bu hakların korunuyor olmasından bütün devletlerin hukuki menfaati olduğunu belirtmiş ve bu tür yükümlülüklerin *erga omnes* yükümlülük olduğunu ortaya koymuştur. Divan bunları örneklendirirken, bu yükümlülüklerin saldırının hukuk dışı ilan edilmesinden kaynaklanmasını da saymıştır.³⁰

UHK'nin Uluslararası Haksız Fiilden Ötürü Devletin Uluslararası Sorumluluğuna İlişkin Taslak Metninde de mağdur devletin, uluslararası haksız fiilden dolayı sorumlu devlete yönelik karşı-önlemlere başvurma hakkının, BM Şartı'nda belirtilen kuvvet kullanmama ve kuvvet kullanma tehdidinde bulunmama yükümlülüğünü hiçbir şekilde etkileyemeyeceği belirtilmiştir. Buna göre, karşı-önlem alınırken, kuvvet kullanma ve kuvvet kullanma tehdidi yasağı uygulama sahnesinden kaldırılamayacaktır.³¹

Şart'ın 2/4'üncü fıkrasında yer alan kuvvet terimi Şart metninde tanımlanmamıştır. Tanımın yapılmamış olması, kuvvet kullanılmasından ne anlaşılması gerektiği hakkındaki

²⁷ UN Doc. A/CN.4/SER. A/1966/Add. 1 (Report of the International Law Commission, 18th Session, Yearbook of the International Law Commission, 1966, Volume II, Parag.(1) Commentary of the Article.50, s.247.) http://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1966_v2.pdf (20.02.2016).

²⁸ 1969 tarihli Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 'Antlaşmaların Geçersizliği' başlıklı bölümünde ele alınan 53. maddesinde, *jus cogens* bir norma aykırı yapılan antlaşmaların batıl olduğu belirtilmiştir. Aynı şekilde 'Antlaşmaların Sona Erdirilmesi ve Yürürlüğünün Askıya Alınması' başlıklı bölümünde yer alan 64. maddesi ise, yeni bir *jus cogens* kuralının oluşması durumunda bu yeni kuralla çatışan önceki antlaşmalara etkisini düzenlemektedir. Metnin Türkçe tercümesi için bkz. Kuran, Aydın Okur, Sarıbeyoğlu, ve Günel, ss.83-110.

²⁹ ICJ Reports, 1986. s.100, parag.190.

³⁰ Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited, Judgment, I.C.J. Reports 1970, s.32, parag.34. <http://www.icj-cij.org/docket/files/50/5387.pdf> (20.02.2016).

³¹ Uluslararası Haksız Fiilden Ötürü Devletin Uluslararası Sorumluluğuna İlişkin Taslak Metin, madde 50. Metnin Türkçe tercümesi için bkz. Hakkı Hakan Erkiner, **Devletin Haksız Fiilinden Kaynaklanan Sorumluluğu**, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2010, ss.307-327.

ihtilafları da beraberinde getirmiştir. Bununla ilgili olarak iki görüş ileri sürülmüştür: Birinci görüşe göre, buna sınırlayıcı görüş denilebilir, yalnızca silahlı veya fiziksel kuvvet kullanılması yasaklanmıştır. Diğer bir görüşe göre ise, yalnızca silahlı veya fiziksel kuvvet değil; ekonomik baskı gibi zorlamalar da madde 2/4'teki kuvvet kullanma fiili kapsamındadır. Bu görüş için de genel görüş denilebilir.³²

Şart'ın 4. fıkrası hükmünün yalnızca silahlı kuvvet kullanma fiilini kapsadığı görüşünü savunanlar, genel olarak maddenin hazırlık çalışmalarına ve Şart'ın diğer hükümlerine dayanmaktadırlar. Bu görüşü benimseyenlerin başlıca gerekçeleri şöyledir: İlk olarak, San Francisco Konferansı'nda Brezilya temsilcisinin iktisadi tedbirlerin de yasağın kapsamına alınmasını öngören önerisi kabul edilmemiştir. Ayrıca Şart'ın Önsöz'ünde, "*ortak çıkarların gereği dışında silahlı kuvvet kullanılmamasından*" bahsedilmektedir. Kuvvet kullanılması ve silahlı kuvvet terimlerinin birlikte yer aldığı 44. maddede ise, kuvvet kullanma terimiyle silahlı kuvvet kullanılması kastedildiği açıkça görülmektedir. BM Şartı 51. madde ile de devletin meşru savunma hakkının doğabilmesi için silahlı bir saldırının varlığından söz edilmektedir.³³ Bununla birlikte, madde 2/4'ü açıklayan ve yorumlayan 1970 tarihli BM Şartı Uyarınca Devletler Arasında Dostça İlişkiler ve İşbirliğine İlişkin Uluslararası Hukuk İlkeleri Genel Kurul Kararı yalnızca silahlı kuvvet kullanılması üzerinde durmaktadır.³⁴ Aynı şekilde saldırı tanımının kavramına ilişkin BM Genel Kurulu'nun 1974 tarihli Saldırının Tanımı Kararı'nın birinci maddesinde saldırı, "*Bir devletin diğer bir devletin egemenliğine, ülke bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı veya işbu Tanımda belirtildiği üzere, Birleşmiş Milletler Andlaşması ile bağdaşmayan diğer herhangi bir tarzda silahlı kuvvet kullanılması*" olarak tanımlanmıştır.³⁵ Diğer görüşe göre ise, madde 2/4'te kullanılan kuvvet teriminin anlamı, hükmün amacı göz önünde tutularak saptanmalıdır. Bu hükmün amacı, devletlerin toprak bütünlüğü ve siyasi bağımsızlığını korumaktır. Bu durum askerî tedbirlerle

³² Subhas C. Khare, **Use Of Force Under U.N. Charter**, New Delhi: Metropolitan, 1985, ss.7-8.

³³ Sevin Toluner, **Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk**, İstanbul:Fakülteler Matbaası, 1977, ss.143-144.

³⁴ Bkz. UN Doc. A/RES/25/2625, (24 October 1970), <http://www.un-documents.net/a25r2625.htm> (20.02.2016). Funda Keskin, "BM ve Kuvvet Kullanma", **Avrasya Dosyası, BM Özel**, Cilt:8, Sayı:1, (İlkbahar 2002), ss.149-174. s.153.

³⁵ Kararın Türkçe metni için bkz. Gündüz, ss.141-142.

olabileceği gibi iktisadi, siyasî ve ideolojik baskılarla da tehdit edilebilir. O halde bu tür zorlayıcı fiillerin de yasak kapsamında olması gerekmektedir.³⁶

Bir devletin diğer bir devlete karşı silahlı kuvvet kullanması veya silahlı kuvvet kullanan devlete yardım etmesi, doğrudan kuvvet kullanmaksızın o devlete karşı kuvvet kullananlara askerî malzeme, eğitim tesisi veya üs sağlamak suretiyle dolaylı olarak kuvvet kullanması BM Şartı madde 2/4'ün ihlâli olmaktadır. Buna karşılık diplomatik ilişkileri kesme, ticari boykot gibi siyasî ve ekonomik baskı madde 2/4 kapsamında kuvvet kullanma olarak değerlendirilmemektedir.³⁷

2. Kuvvet Kullanma Yasağının Kapsamı

Kuvvet kullanma yasağının hangi eylemleri kapsadığı konusu yoruma açık bir konu olmakla birlikte tartışmasız olan tek nokta bu yasağın yalnızca uluslararası ilişkilerde söz konusu olacağıdır. Yani bir devletin, ülkesinde çıkan bir ayaklanmayı bastırmak için kuvvete başvurma hakkı bu yasak kapsamına girmemektedir.³⁸ Bu gibi durumlar, BM Şartı madde 2/7'de yer alan “*devletin kendi iç yetki alanına giren konular*” cümlesinden ileri gelmektedir. Anılan hüküm aynı zamanda bu ilkenin, BM Şartı 7. Bölüm kapsamında öngörülmüş olan zorlayıcı önlemlerin uygulanmasını hiçbir şekilde etkilemeyeceğini de belirtmektedir. Yani devletlerin kendi ulusal yetki alanlarına giren konulardaki faaliyetleri, dünya barışını tehdit etmediği müddetçe Şart'ın kuvvet kullanma yasağı hükümlerine tâbi tutulmamakta; aksi halde ise 7. Bölüm kapsamında kuvvet kullanılabilir. 1992'de Somali'de olan iç çatışma, BM Şartı 39. maddeye göre uluslararası barış ve güvenliği tehdit etmiş ve bu yüzden önlem alınması gerekmiştir. Alınan bu önlem, BM Şartı'ndaki kuvvet kullanmaya ilişkin ana madde olan 2/4'te yasaklanan kuvvet kullanma yolları kapsamına girmemektedir.³⁹

Şart'a göre bir devletin, başka bir devletin ülke bütünlüğüne veya siyasî bağımsızlığına karşı veya BM amaçlarına aykırı şekilde kuvvet kullanması yasaklanmıştır.

³⁶ Toluner, *Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk*, ss.143-144.

³⁷ Aslan Gündüz, **Milletlerarası Hukuk, Konu Anlatımı, Temel Belgeler , Örnek Kararlar**, Reşat Volkan Günel(Ed.), Güncellenmiş ve Genişletilmiş 7. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları, 2014, s.144.

³⁸ Keskin, *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler*, s.39.

³⁹ Mahmut R. Belik, **Devletlerin Harp Selâhiyetinin Tahdidi ve Milletlerarası İhtilâfların Sulh Yolu ile Halli Usulleri**, Birinci Cilt, İstanbul:Fakülteler Matbaası, 1956, s.45. ; Keskin, “*BM ve Kuvvet Kullanma*”, s.155.

Ancak bir devletin ülke bütünlüğü ve siyasal bağımsızlığını ihlâl etmeyen kuvvet kullanma durumlarının yasağın kapsamına girip girmediği açık değildir. Örneğin, devletin ülke bütünlüğünü değiştirme amacı gütmeyen sınır ihlallerinin yapılması durumunda ne olacağı tartışmalıdır. Uluslararası hukukta devletler bu tür kuvvet kullanmalarını çeşitli gerekçelere dayandırmaktadırlar. İnsancıl amaçlı karışma, vatandaşlarının can ve mal güvenliğini koruma, bir devletin kendi varlığını koruması, izleme hakkı gibi. Belirtilen bu durumların madde 2/4 kapsamında kuvvet kullanma olup olmadığı öğretide tartışılmaya devam etmektedir.⁴⁰

Bir devletin ülke bütünlüğü ya da siyasal bağımsızlığına karşı veya BM amaçlarıyla bağdaşmayan herhangi bir biçimde kuvvet kullanımının yasaklanması ifadesiyle, yasağın kapsamının daraltılıp daraltılmadığı konusunda görüş birliği mevcut değildir. BM Şartı'nın klâsik yorumuna göre konulan yasak genel ve kesin bir yasaktır; maddede yer alan ülke bütünlüğüne ve siyasal bütünlüğe karşı ifadeleri genel yasağı sınırlandırmak için değil; güçlendirmek için konulmuştur.⁴¹ Nitekim Şart bir bütün olarak okunduğunda, kuvvet kullanımının yasaklanmasının belli istisnalar dışında oldukça geniş olarak ele alındığı aşikardır. Bununla beraber, bazı yazarlar, madde 2/4'ün genel bir yasak olmadığını yalnızca ülke bütünlüğünü ve siyasal bağımsızlığı hedef alan veya BM amaçlarıyla bağdaşmayan kuvvet kullanımının yasaklandığı görüşünü savunmaktadırlar.⁴² Örneğin, D'Amato, 1981'de İsrail'in, Irak'ın nükleer silah üretimini engellemek amacıyla Osirak Nükleer Santrali'ne karşı saldırısını bu şekilde yorumlamıştır. Yazar'a göre saldırının amacı İsrail'in uzun dönemde kendi güvenliğini korumak içindi. İsrail'in amacı, Irak'ın ülke bütünlüğü ya da siyasal bağımsızlığına karşı olmadığı gibi BM Şartı amaçlarıyla bağdaşmayan herhangi bir

⁴⁰ Hüseyin Pazarcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri 4.Kitap**, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Ankara:Turhan Kitabevi, 2006, ss.113-114. Bu duruma örnek olarak, İsrail'in, 27 Haziran 1976'da Uganda'nın Entebbe Havaalanı'na kaçırılan İsrail vatandaşlarını kurtarmak amacıyla ,Uganda'nın bu yolcuları kurtarmak için herhangi bir girişimde bulunmaması üzerine, Entebbe Havaalanı'na bir uçakla asker göndererek yolcuları güç kullanmak suretiyle kurtarması verilebilir. Bkz. Keskin, *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler*, s.39. Kimi yazarlar bir devletin, yabancı ülkedeki yurttaşlarının yaşamlarını korumak amacıyla kuvvet kullanmasını, BM Şartı kapsamında meşru savunma olarak kabul etmektedirler. Bu durumun örnekleri, ABD tarafından 1975 Mayaquez kazası ve 1983 Grenada istilasıyla ve İsrail Hükümeti tarafından gerçekleştirilen 1976 Entebbe baskını ile gerçekleşmiştir. Bkz. Ian Brownlie, "The Principle of Non-Use of Force in Contemporary International Law", **The Non-Use of Force in International Law**, W.E. Butler (Ed.), Kluwer Academic Publishers, Dordrecht-Printed in Netherlands, 1989, ss.17-27, s.23.

⁴¹ Keskin, *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler*, ss.39-40.

⁴² Mary Ellen O'connell, "The Myth of Preemptive Self-Defense", **The American Society of International Law (ASIL)**, 2002, s.4. <http://www.comw.org/qdr/fulltext/02oconnell.pdf> (10.10.2015).

biçimde kuvvet kullanımını da içermediği için D'Amato, saldırının BM Şartı madde 2/4'ü ihlâl etmediğini ileri sürmüştür.⁴³ Ancak Güvenlik Konseyi, saldırının madde 2/4'ün ihlâli olduğuna karar vermiş, İsrail'i bu eyleminden ötürü kınamıştır. O'Connell, Güvenlik Konseyi'nin bu tavrından dolayı madde 2/4'ün geniş yorumunu benimsediğini ve maddedeki yasağın genel bir yasak olduğunu dile getirmiştir.⁴⁴

Sınırlandırıcı görüş kabul edildiğinde, belli bir kuvvet kullanma eyleminin niteliği saptanırken, devletin amaç ve niyetinin nasıl belirleneceği konusu sorun teşkil etmektedir. Devletler, kuvvet kullanmayı haklı hale getiren amaçlarının olduğunu iddia edebilirler ve bu durumun aksini ispat etmek çoğu zaman mümkün olmayabilir. Dolayısıyla bu görüşün kabul edilmesi kötüye kullanma yolunun açılması anlamına gelmektedir. Devletlerin ve doktrinin çoğunluğu tarafından kabul edilen görüş de yasağı kapsayıcı ve mutlak istisnalarını dar kabul eden yorumdur.⁴⁵ BM çerçevesinde hazırlanan, Genel Kurul tarafından kabul edilen 1970 tarihli Dostça İlişkiler Bildirisi'nin, Şart'ın 2/4. fıkrasında öngörülen prensipleri açıklayan bölümünde yine kuvvet kullanma terimi kullanılmış; bununla birlikte kuvvet kullanma eylemlerinin geniş tutulmasını savunan devletleri bu arzusunu yerine getirmek için Bildiri'nin önsözünde "*Devletlerin milletlerarası ilişkilerinde herhangi bir devletin siyasî bağımsızlığına ve ülke bütünlüğüne karşı askerî, siyasî, iktisadî veya diğer herhangi bir biçimde zorlamalarda bulunmaktan kaçınmak yükümü*" altında buldukları belirtilmiştir.⁴⁶

Bir ülke parçası üzerinde etkin kontrol ve yetkiyi elinde bulundurma anlamına gelen ülke bütünlüğü kavramı ile bir ülkeyi yönetmek konusunda serbest olmak anlamına gelen siyasî bağımsızlık kavramı maddeye, San Fransisco Konferansı'nda, küçük devletlerin ısrarıyla konulmuştur. Buradaki amaç, ülke bütünlüğü ve siyasî bağımsızlığın garanti altına alınması olduğu halde -umulanın aksine- yasağın kapsamını daraltan bazı yorumların ortaya

⁴³ Bkz. Anthony D'Amato, **Israel's Air Strike Upon the Iraqi Nuclear Reactor**, The American Journal of International Law, Vol.77, No.3, July 1983, ss.584-588, s.584-585.

⁴⁴ O'Connell, <http://www.comw.org/qdr/fulltext/02oconnell.pdf> (12.10.2015).

⁴⁵ Keskin, *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler*, s.41.

⁴⁶ Toluner, "*Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk*", s.146.

çıkmasına neden olmuştur.⁴⁷ Sebebi ise, maddede, kuvvet kullanma ve tehdidinin yalnızca ülkesel bütünlük ve siyasî bağımsızlığa karşı ve BM amaçlarıyla bağdaşmayan durumlarda yasaklanmış olmasıdır. Bu terminoloji, devletlerin insan haklarını korumak veya kendilerine ait hakları elde etmek gibi çeşitli amaçlarla kuvvet kullanmalarının önünü açmaktadır. Çünkü bu durumlar ülke bütünlüğü veya siyasal bağımsızlığa yönelik değildir. Ancak belirtmek gerekir ki, madde 2/4 sadece ülke bütünlüğü ve siyasî bağımsızlığa karşı kuvvet kullanma tehdidini ve kuvvet kullanılmasını yasaklamaz; bu madde ile aynı zamanda BM'nin amaçlarıyla bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidi ve kuvvet kullanımı da yasaklanmıştır. Şart'ın 1. maddesinde 'uluslararası barış ve güvenliği korumak' BM'nin amaçları arasında sayılmıştır. Ülke bütünlüğü ve siyasî bağımsızlığa aykırı olmama durumu dikkatleri dağıtmamalıdır. Uluslararası barışı bozan her türlü eylem doğrudan BM'nin amaçlarına ters düşmekte ve dolayısıyla kuvvet kullanma yasağına aykırılık teşkil etmektedir.⁴⁸ Madde 2/4'ü geniş yorumlayan görüş, UAD tarafından Korfu Kanalı Davası'nda da desteklenmiştir. Dava konusu olayda, İngiliz savaş gemileri Arnavutluk karasularında zararsız geçiş yaparken mayına çarpmış bunun üzerine Birleşik Krallık mayınları ortadan kaldırmak amacıyla ek savaş gemileri göndermiştir. Mayın tarama operasyonu zararsız geçiş kapsamında olmamakla birlikte Birleşik Krallık, Uluslararası Mahkeme'ye kanıt olarak sunmak amacıyla ve mayın döşediklerinden emin olmak için müdahale ettiklerini ve bunun kendi hakları olduğunu iddia etmiştir. Bunun üzerine UAD, iddia olunan müdahale hakkının güç politikasının bir göstergesi olduğunu, bu politikanın geçmişte suistimallere yol açtığını ve uluslararası hukukta yeri olamaması gerektiğini belirtmiştir. Divan, Birleşik Krallığın fiilini kendi kendine hak alma diğer adıyla ihkak-ı hak (*self help/self protection*) olarak

⁴⁷ Bu görüşe göre Şart, genel olarak kuvvet kullanmayı değil; bir devletin ülke bütünlüğüne ve siyasal bağımsızlığına karşı veya BM amaçlarıyla bağdaşmayan bir biçimde kuvvet kullanmayı yasaklamaktadır. Hakların elde edilmesi için kuvvet kullanmak, bu hakların elde edilmesi için başka bir yol yoksa, Şart'ın 2/4 ve 2/3. fıkraları hükümlerine aykırı olmaz. Ne var ki, bir devletin ülke bütünlüğü ve siyasî bağımsızlığına karşı olmayıp da bir hakkın elde edilmesi için kuvvet kullanma eylemlerinin Şart'a aykırı olmadığını ileri sürmek, devletlere kendi güçleri ile haklarını elde etme (*self-help*) olanağı tanır; ki böyle bir görüşün Şart'ın temel felsefesine aykırı olduğu açıktır. Toluner, *Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk*, s.148-149. Belik de bu yorumu benimsemektedir. Yazar'a göre kuvvet kullanma formülü zorlama tedbirleri formülüne muadildir. Buna göre BM Şartı kuvvet kullanmayı gerektirmeyen iktisadi misillemeleri de yasaklamıştır. Belik, ss.42-44.

⁴⁸ Malanczuk, ss.309-310.

nitelendirmiş ve bağımsız devletler arasında toprak egemenliğine saygı gösterilmesi uluslararası ilişkilerin temelidir diyerek bu savunmayı kabul etmemiştir.⁴⁹

UAD'nin Korfu Kanalı Davası'nda olduğu gibi Nikaragua Davası'nda verdiği kararlar bu görüşü desteklemektedir.⁵⁰ Ayrıca Güvenlik Konseyi de Korfu Kanalı, Entebbe Baskını ve Osirak Saldırısı ile ilgili olarak İngiltere ve İsrail'in BM Şartı'nın 2/4'üncü fıkrasını dar yorumlayan savunmalarını kabul etmemiştir.⁵¹

3. Kuvvet Kullanma Yasağı Kapsamına Giren Hukuka Aykırı Fiiller

Şart'ın 2/4'üncü fıkrasında üye devletler için yasaklanmış olan eylem, kuvvet kullanmak veya kuvvet kullanma tehdidinde bulunmaktır. Böylece sadece savaş değil; klâsik uluslararası hukukun savaşa varmayan zor kullanma eylemleri olarak tanımladığı zararlar karşılık eylemleri (*reprisal*) ve müdahaleler (*intervention*) de kuvvet kullanmayı kapsadığı ölçüde üye devletler açısından yasaklanmıştır.⁵²

a. Kuvvet Kullanma Tehdidi

Kuvvet kullanma tehdidi, bir devletin kuvvet kullanmasını haklı gösterecek herhangi bir neden yokken, taleplerinin kabul edilmemesi hâlinde , açıkça ya da zımnen, kuvvet kullanacağını ifade etmesidir.⁵³ Ancak hangi tür eylemlerin kuvvet kullanma tehdidi sayılacağı konusu tartışmalıdır. Bunu belirlemek için objektif ölçütlere mi başvurulması gerektiği yoksa subjektif olarak ilgili devletin niyetinin saptanması ile mi yetinilmesi gerektiği Dostça İlişkiler Komitesi çalışmalarında sonuçlandırılmamıştır.⁵⁴

Bir fiilin veya açıklamanın kuvvet kullanma tehdidi olabilmesi için tehdidin her an gerçekleşme ihtimalinin bulunması gerekmektedir. İleride belirsiz bir zamanda gerçekleşeceği

⁴⁹ The Corfu Channel Case (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v Albania), Judgment of April 9th, 1949. I.C.J. Reports 1949, p. 4. <http://www.icj-cij.org/docket/files/1/1645.pdf> (12.10.2015). ; Malanczuk, s.310.

⁵⁰ ICJ Report, 1949. ; ICJ Report, 1986.

⁵¹ Ahmet Hamdi Topal, **Uluslararası Terörizm ve Terörist Eylemlere Karşı Kuvvet Kullanımı**, İstanbul: Beta Yayınları, 2005, s.91..

⁵² Toluner, *Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk*, s.143.

⁵³ Başeren, s.87.

⁵⁴ Pazarıcı, *4.Kitap*, s.115.

söylenen eylemler kuvvet kullanma tehdidi olarak kabul edilmemektedir. Tehdit, sözle veya fiili hareketlerle gerçekleşebilir.⁵⁵ Örneğin, bir devletin diğer bir devletten açık veya zımni olarak bir talepte bulunup karşılanmadığı takdirde de kuvvete başvuracağını belirtmesi, devlet yetkililerinin saldırı tehdidinde bulunmaları, şartlı savaş ilanı ile ultimatom verilmesi, ulusal politika aracı olarak savaşa başvurulması, bir ülkeye yerleştirilen birliklerin ev sahibi devlet tarafından verilen iznin geri alınması hâlinde geri çekilmemesi, isyancıların başka ülkeden askerî yardım alması kuvvet kullanma tehdidi olarak nitelendirilebilir.⁵⁶

b. Kuvvet Kullanma

BM Şartı kuvvete başvurma konusunda üç farklı terim kullanmaktadır. Bunlar; kuvvet (*force*), saldırı (*aggression*) ve silahlı saldırı (*armed attack*)'dır. Madde 2/4 kuvvet kullanma tehdidi ve kuvvet kullanma yasağından bahsetmektedir. Güvenlik Konseyi'nin zorlayıcı tedbirler alma yetkisine ilişkin olarak madde 39'da; barışın tehdit edilmesi, bozulması ve saldırı eyleminden söz edilmektedir. Saldırı terimi aynı zamanda madde 1/1 ve madde 53/1'de de yer almış ve her iki durumda da BM kolektif güvenlik sistemine ilişkin olarak kullanılmıştır. Son olarak, madde 51 hükmü de meşru savunma hakkının doğabilmesi için bir silahlı saldırının var olması gerektiğine işaret etmektedir.⁵⁷

Madde 2/4'de yer alan kuvvet kullanma kavramı ile kastedilen kuvvet kullanılmasını içeren hukuka aykırı eylemlerdir. Hukuka aykırı olma ortak özelliğine sahip bu eylemler genel olarak; saldırı, silahlı saldırı ve müdahale olarak üç başlık altında incelenebilir.⁵⁸

⁵⁵ Keskin, *BM ve Kuvvet Kullanma*, s.154. Örneğin,1990'da Irak'ın, henüz Kuveyt'le görüşmeler devam ederken, sınıra yüz bin asker yığarak talepleri kabul edilmezse kuvvet kullanacağını söylemesi tehdit olarak değerlendirilmektedir. Ancak Kıbrıs konusunda ise durum farklıdır. Makarios, Kıbrıs Anayasası'nı değiştirmeye yeltendiğinde Türkiye'nin 1963'te Kıbrıs'a asker çıkaracağını söylemesi, Türk donanmasının denize açılması, Türk savaş uçaklarının Kıbrıs üzerinde uçuşlara başlaması hukuka aykırı değildir. Türkiye'nin 1974'te Kıbrıs'ta kuvvet kullanmasının hukuki dayanağını oluşturan Garanti Antlaşması, bu fiillere de dayanak oluşturduğu için Türkiye'nin kuvvet kullanma tehdidi hukuka aykırı değildir. Buna karşılık aksini düşünen devletler hukuka aykırı kuvvet kullanma tehdidinde bulunduğu için Türkiye'yi kınamışlardır. Bkz. Başeren, ss.87-88.

⁵⁶ Khare, ss.44-46.

⁵⁷ Tom Ruys, *Armed Attack' and Article 51 of the UN Charter, Evolutions in Customary Law and Practice*, New York: Cambridge University Press, 2010, s.127.

⁵⁸ Başeren, ss.89-90.

aa. Saldırı (*Aggression*)

Saldırı, bir devletin başka bir devletin egemenliğine, ülke bütünlüğüne, siyasal bağımsızlığına karşı veya BM Şartı'nın amaç ve ilkelerine aykırı olacak şekilde silahlı kuvvet kullanılmasıdır.⁵⁹

Saldırının kesin olarak ne anlama geldiği belirsizdir. Birçok iki taraflı, bölgesel ve çok taraflı antlaşmada saldırı terimine başvurulsa da, bu kullanım farklı anlamlara gelecek şekilde (*aggressive war, acts of aggression, external aggression, policy of aggression*) ve içeriğinin tam olarak ne olduğuyla ilgilenilmeden yapılmaktadır. Bu anlam karışıklığı 1930'da, saldırının resmi tanımının yapılmasını hedefleyen Sovyet odaklı bir sürü tartışmaya konu olmuştur. İçinde bulunulan bu koşullarda uygulanabilir evrensel kriterler ortaya koymanın asla mümkün olamayacağını belirterek karşı çıkanlar olmasına rağmen Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB), hatırı sayılır birçok devletten destek alarak bu öneri üzerinde çalışmıştır. Ancak bu öneriye, her duruma uygulanabilecek evrensel kriterleri ortaya koyabilmenin imkânsız olduğunu düşünen ve meşru savunma altında eylemde bulunan devletlere saldırgan damgası vurulacağından endişelenen diğer devletler tarafından şiddetle karşı çıkmıştır. Aynı şekilde kimi devletler San Fransisco Konferansı'nda da saldırının tanımlanması konusunda baskı yapmışlar; fakat saldırı konusunda devletlerin resmi sorumluluklarını tanımlamaktansa Güvenlik Konseyi'nin bu konudaki rolü ve yeterliliğini açıklığa kavuşturulmak istenmiş, bu girişimler sonuç vermemiş ve elde edilen önemli destekler de boşa çıkmıştır.⁶⁰

Kısacası San Fransisco Konferansı'nda, diğer birçok kavramın yanında özellikle saldırının tanımı yapılmaktan kaçınılmış, saldırganı belirleme yetkisi Güvenlik Konseyi'ne bırakılmıştır. Güvenlik Konseyi bir durumu barışın tehdidi, barışın bozulması, saldırı eylemi, kuvvet kullanma, kuvvet kullanma tehdidi veya silahlı saldırı olarak nitelendirirken geniş bir takdir hakkına sahiptir. Konsey bu konuda karar verirken yalnızca Şart'ın amaç ve ilkelerine uygun hareket edecektir.⁶¹

⁵⁹ Sadi Çaycı, **Silahlı Kuvvetlerin Kullanılması**, Ankara: Genel Kurmay Basımevi, 1995, s.21.

⁶⁰ Ruys, *Armed Attack' and Article 51 of the UN Charter, Evolutions in Customary Law and Practice*, ss.128-129.

⁶¹ Belik, s.53.

Saldırı eylemi kavramı SSCB'nin talebi üzerine BM Şartı madde 39'a, barışın tehdidi ve barışın bozulması terimlerinden sonra gelmek üzere eklenmiştir. ABD, barışın tehdidi ve barışın bozulması terimlerinin saldırı eylemini de kapsadığını söylese de SSCB saldırı teriminin yaygın bir kullanımı olduğunu belirtmiş ve sonuçta saldırı kavramı madde metnine eklenmiştir.⁶²

BM Genel Kurulu'nun yirmi yıllık bir çalışması sonucu almış olduğu 1974 tarihli 3314 sayılı kararı ile saldırının tanımı yapılmıştır. Bu tanım, bugün uluslararası hukukta resmi olarak yapılmış tek tanımdır. Saldırının tanımı, yumuşak hukuk (*soft law*) belgesi sayılan Genel Kurul kararı ile yapılmış olması sebebiyle bağlayıcı olmasa da uluslararası kuruluşların ve devletlerin saldırganlığın iddia edildiği birçok olayda başvurdukları bir kaynak olduğu kuşkusuzdur. Nitekim UAD Nikaragua Davası'nda bu tanıma açıkça atıf yapmıştır. Hatta Divan'a göre tanımın terörist faaliyetlerle ilgili kısmı (madde 3/g) uluslararası örf ve adet hukuku kuralını yansıtmaktadır.⁶³ Saldırının Tanımı Kararı'nın birinci maddesinde BM Şartı madde 2/4 tekrarlanarak saldırı genel olarak tanımlanmıştır. Buna göre: "*Saldırı, bir devletin diğer bir devletin egemenliğine, ülke bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı veya işbu tanımda belirtildiği üzere, Birleşmiş Milletler Andlaşması ile bağdaşmayan diğer herhangi bir tarzda silahlı kuvvet kullanmasıdır.*"⁶⁴

bb. Silahlı Saldırı (*Armed Attack*)

Kuvvet kullanma yasağının istisnasını teşkil eden meşru savunma hakkının ön şartı olan silahlı saldırının, Şart'ın 51. maddesinde yer almasına karşın saldırı kavramında olduğu gibi tanımı yapılmamıştır.⁶⁵ Silahlı saldırı kavramının hukuki yönü kadar siyasi ve askerî yönü de önem arz etmektedir. Bu yüzden bu kavramı hukuki bir tariflerle çerçevelemek zor ve tehlikelidir. Fakat Mahmut R. Belik'e göre, "*İyi bir tarif, BM Antlaşması hükümlerini tamamlayarak ortak güvenlik sisteminin etkisini pekiştirebilir ve böylece Güvenlik*

⁶² Başeren, s.90.

⁶³ Gündüz, s.140-141.

⁶⁴ Kararın Türkçe metni için Bkz. Gündüz, ss.141-142.

⁶⁵ Topal, s.93.

Konseyi'nin, dolayısıyla büyük devletlerin takdir hakkını ve keyfî hareket ihtimallerini nispeten sınırlandırarak devletlere güven sağlar."⁶⁶

Silahlı saldırı kavramı, madde 2/4'te yer alan kuvvet kullanma ve kuvvet kullanma tehdidine göre daha dar bir anlam ifade etmektedir. Yani silahlı saldırı bir kuvvet kullanımını gerektirdiği halde kuvvet kullanma yasağını ihlâl eden her eylem silahlı saldırı teşkil etmez. Silahlı saldırının varlığından bahsedebilmek için önemli ölçüde bir kuvvet kullanımının ve bunun sebep olduğu bir hasarın söz konusu olması gerekmektedir.⁶⁷ Nitekim Nikaragua yargılamasında UAD, kuvvet kullanmanın en ciddi/şiddetli formları (*significant scale*) ile daha az ciddi/şiddetli formlarını (*limited scale*) ayırt etmek gerektiğini belirtmiştir. Divan, bir devletin başka bir devletin ülkesine silahlı gruplar göndermesini örf ve adet hukukundaki silahlı saldırı yasağı kapsamında değerlendirmektedir. Yeter ki, böyle bir harekât düzenli birlikler tarafından yürütüldüğü takdirde, büyüklüğü ve etkileri (*scale and effect*) itibariyle sadece bir sınır olayı olarak değil; silahlı saldırı olarak nitelenebilsin. Ancak Divan, âsilere silah lojistik ya da başka destekler sağlamayı silahlı saldırı olarak kabul etmemektedir. Bu tür yardımların tehdit ya da kuvvet kullanımı veya diğer devletlerin iç ya da dış işlerine müdahale olarak değerlendirilebileceğini belirtmektedir.⁶⁸ Bu durum tartışmaları alevlendirmiş ve Divan'ın salt sınır vak'alarını silahlı saldırının dışında tutması eleştirilere yol açmıştır.⁶⁹

Şart'ta silahlı saldırının tanımının yapılmamış olması sebebiyle başvurulacak kaynak yine Saldırının Tanımı Kararı olmaktadır. Ancak bu belge bağlayıcı olmayan bir bildiri niteliğindedir ve BM'nin politik organları üzerinde az bir somut etki yaratabilmiştir.⁷⁰ Bununla birlikte kararda tanımlanan kavram da 'silahlı saldırı' değil; Güvenlik Konseyi'nin barışın tehdit edildiği, bozulduğu ya da bir saldırı eyleminin olduğunu tespit etme görevini belirleyen 39. madde anlamında saldırı kavramıdır.⁷¹

⁶⁶ Belik, s.53.

⁶⁷ Berdal Aral, **Uluslararası Hukukta Meşru Savunma Hakkı**, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1999, s.17.

⁶⁸ ICJ Reports, 1986, ss.103-104, parag.195.

⁶⁹ Bkz. G.G. Fitzmaurice, "The Definition of Aggression", **International and Comparative Law Quarterly**, Vol.1, (January 1952), ss.137-144, s.189.

⁷⁰ Aral, s.17 ; Ruys, s.136.

⁷¹ Keskin, *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler*, s.46. ; Aral, s.18.

cc. Müdahale (*Intervention*)

Müdahale, bir devletin diğer bir devletin işlerine ve davranışlarına, mevcut şartları devam ettirmek veya değiştirmek maksadıyla ve kuvvetine güvenerek otoriter ve buyurucu bir şekilde karışmasıdır. Müdahale eden devlet diğer devlete kendi iradesini kabul ettirmek gayesindedir. Bir devletin diğer bir devletin işlerine karışması hukuken meşru görülen bir hareket değildir. Nitekim İngiltere ile Arnavutluk arasında Korfu Kanalı meselesinde UAD'nın 9 Nisan 1949 tarihli kararında, sözde müdahale hakkının geçmişte birçok suistimallere yol açtığı ve devletler hukukunda hiçbir yeri olmayan kuvvet politikasının bir görünümü olduğu belirtilmiştir.⁷²

Müdahale etmeme kavramı, devletlerin birbirlerinin ulusal yetkisine giren işlere karışmamasını gerektirmektedir. Ancak devletin ulusal yetkisine giren konular zaman içinde değişebileceği için bu fiiller tek tek sayılmamıştır. Örneğin, bir zamanlar devletlerin iç işlerinden sayılan insan hakları meselesi artık ulusal yetkinin dışına çıkmıştır. Bu konuda yapılan eleştiriler müdahale kavramına girmemektedir.⁷³

Müdahalenin söz konusu olabilmesi için eylemin zorlama unsurunu taşıması gerekir. Nikaragua Davasında bu konuyu ele alan UAD, ABD'nin 1985'te Nikaragua'ya ticari ambargo uygularken müdahale etmeme kuralına aykırı davranmadığına karar vererek, her ekonomik , siyasî veya diğer baskının yasak kapsamında olmadığına hükmetmiştir. Divan kararında müdahalenin tanımına da yer vermiştir. *“İlke, tüm devletlerin...dolaylı ya da dolaysız diğer devletlerin iç veya dış işlerine karışmalarını yasaklar. Buna göre yasaklanmış müdahale, devlet egemenliği ilkesiyle her devletin serbestçe karar vermesine izin verilen konularda ortaya çıkmalıdır. Bunlardan biri, politik, ekonomik, sosyal ve kültürel sistemin seçilmesi ve dış politikanın ifade edilmesidir. Müdahale, serbest kalması gereken bu tercihlere ilişkin zorlama metotları kullanırsa hukuka aykırıdır. Yasaklanan müdahaleyi tanımlayan ve gerçekten temelini oluşturan zorlama unsuru, kuvvet kullanan müdahalelerde bilhassa aşıkardır.”*⁷⁴

⁷² ICJ Reports, 1949, s.35. Seha L. Meray, **Devletler Hukukuna Giriş 2. Cilt**, 3. Bası, Ankara:Ankara Üniversitesi Basımevi, 1965, ss.394-396.

⁷³ Başeren, s.95.

⁷⁴ ICJ Report, 1986, ss.106-108. Çeviri için bkz. Başeren, ss.96-97.

Müdahale, hem kuvvet kullanılmasını içeren hem de içermeyen fiillerle gerçekleştirilebilir. Askerî kuvvet gerektirmeyen müdahaleler; bir devletin başka bir devletin muhalif siyasî partilerine yardım etmesi veya ülkesinde ayaklanmayı teşvik eden propaganda yapması gibi siyasî müdahale şeklinde veya ekonomik yardımın kesilmesi ekonomik yaptırımların uygulanması gibi ekonomik müdahale şeklinde olabilir. Ekonomik yardımın kesilmesi, bir devleti zorlayarak egemenlik hakkı çerçevesinde serbestçe belirlemesi gereken iç ve dış ilişkilerindeki tercihlerini etkilemek için kullanılıyorsa hukuka aykırıdır. İlgili devletler rıza gösterirse, askerî olmayan müdahaleler hukuka uygun hâle gelir. Askerî kuvvet kullanılmasını içeren müdahaleler ise doğrudan ve dolaylı olarak ikiye ayrılabilir. Doğrudan müdahale ile bir devletin diğerinin ulusal yetkisine giren işlere doğrudan karışmasını ifade eder. Bu anlamdaki eylemler sadece müdahale yasağını değil; aynı zamanda kuvvet kullanma yasağını ihlâl eder. Dolaylı müdahale ise, bir devletin iç savaşın patlak verdiği bir devlete, hükümeti ya da muhaliflerini destekleyerek karışmasını ifade eder. Bu fiiller de kuvvet kullanımını içerdiği için BM Şartı madde 2/4'ü ihlâl eden fiiller olarak sayılmaktadır.⁷⁵

C. Kuvvet Kullanma Yasağının İstisnaları

BM Şartı madde 2/4 ile uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanma ve kuvvet kullanma tehdidi yasaklanırken bu yasak kapsamında bazı istisnalar öngörülmüştür. Şart'ta kuvvet kullanma yasağının dört açık istisnası belirtilmiştir:

- Meşru savunma hâlinde kuvvet kullanma,
- BM Güvenlik Konseyi tarafından kuvvet kullanma,
- Güvenlik Konseyi faaliyete geçmeden beş sürekli üyenin kuvvet kullanması,
- II. Dünya Savaşı'ndaki düşman devletlere karşı kuvvet kullanma.⁷⁶

İlk istisna, 51. maddeye göre doğal, bireysel veya kolektif meşru savunma hakkı çerçevesinde kuvvet kullanmadır. Bu konu çalışmayla ilgili olduğu için bir sonraki başlıkta ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

İkinci istisna, özellikle Şart'ın “ Barışın Tehdidi Bozulması Ve Saldırı Durumunda Alınacak Önlemler” başlığını taşıyan 7. Bölümünde ve -tartışmalı olmakla birlikte- UAD'nin

⁷⁵ Başeren, ss.97-102.

⁷⁶ Arend ve Beck, s.31.

kararlarına uyulmasını amaçlayan 94.maddesinde yer almaktadır.⁷⁷ 7. Bölüm kapsamında 39. maddeye göre, Güvenlik Konseyi ilk önce barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu veya bir saldırı eylemi olduğunu tespit etmektedir. Sonra uluslararası barışın yeniden tesisi ve güvenliğin korunmasına ilişkin tavsiyelerde bulunmakta veya 41 ve 42. maddeler uyarınca silahlı kuvvet kullanılmasını gerektiren veya gerektirmeyen zorlama tedbirlerinden hangilerinin alınacağına karar vermektedir. Şart'ın 41. ve 42. maddeleri gereğince barışın tehdidi, bozulması veya saldırı fiili hâlinde derhal zorlama tedbirlerine başvurmak gerekmemektedir. Güvenlik Konseyi bu durumda tavsiyelerde bulunabilecektir. Bu konudaki tavsiyeleri arasında, tarafları 6. Bölüm kapsamında uyuşmazlıkların barışçı çözüm yollarına yönlendirmesi olabilir. Bu bölümde uyuşmazlıkların çözümünde devletlere kuvvete başvurmama koşuluyla hareket serbestisi tanınmış; devletler kendi seçecekleri yöntemlerle uyuşmazlıkları barışçı yollarla sonuçlandırmaya teşvik edilmeye çalışılmış ve uyuşmazlığın BM Örgütü önüne getirilmesi son çare olarak gösterilmiştir.⁷⁸ BM üyesi devletler bu konudaki sorumluluğu Güvenlik Konseyi'ne bırakmışlar ve Konsey'in bu sorumluluk gereğince görevlerini yerine getirirken kendi adlarına hareket ettiğini kabul etmişlerdir. Üye devletler, Konseyin kararlarını kabul etme ve uygulama konusunda hemfikirdirler.⁷⁹

Diğer bir istisna, BM çerçevesinde özel askerî antlaşmalar yapılan kadar beş büyük devlete tanınan kuvvet kullanma yetkisidir. BM Şartı 43. maddeye göre üye devletler, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına katkıda bulunmak için Güvenlik Konseyi ile antlaşma yaparak herhangi bir olay karşısında Konsey'e her türlü yardım ve kolaylığı sağlamakla yükümlüdürler. Şart'ın "Güvenliğe İlişkin Geçici Hükümler" başlıklı 17. Bölümünün 106. maddesi ise, 43. maddede öngörülen bu özel antlaşmaların yürürlüğe girmesine kadar ABD, SSCB, İngiltere, Çin ve Fransa'yı, BM adına barış ve güvenliği

⁷⁷ Şart'ın 94 maddesinin 1. fıkrasında, her BM üyesinin UAD önünde taraf olduğu, uyuşmazlıkta Divan'ın kararlarına uymakla yükümlü olduğu belirtilmiştir. 2. fıkrasında ise, Divan'ın kararlarına uymayan devletlere karşı öteki tarafın Güvenlik Konseyi'ne başvurabileceği öngörülmüştür. Böyle bir başvuru karşısında Konsey ya kararın işletilmesi için tavsiyede bulunabilecek ya da alınacak önlemleri kararlaştırabilecektir. Ancak bu önlemler arasında 41 ve 42. maddedeki önlemlerin alınıp alınmayacağı konusu tartışmalıdır. Bkz. Hüseyin Pazarcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri 3. Kitap**, Gözden Geçirilmiş 4. Bası, Turhan Kitapevi, Ankara, 2005, ss.214-216. ; Pazarcı, *4. Kitap*, s.123.

⁷⁸ Jale Civelek, "Birleşmiş Milletler Teşkilatı Tarafından Uluslararası Barış ve Güvenliğin Korunmasında Zorlama Tedbirlerinin Alınması, Birleşmiş Milletler Kuvvetlerinin Kurulması ve Bu Kuvvetlerin Hukuki Dayanağı", **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni Doç. Dr. Özer Eskiuyurt'un Anısına Özel Sayı**, Cilt:10 Sayı:1-2, 1990, ss.13-47. ss.17-19.

⁷⁹ Birleşmiş Milletler Şartı madde 24-25. Metnin Türkçe tercümesi için bkz. Kuran, Aydın Okur, Sarıbeyoğlu ve Günel, ss.9-10.

koruma amacıyla her türlü eylemi yapmaya yetkili kılmakta ve bu konuda BM'nin öteki üyelerine danışmaya çağırılmaktadır.⁸⁰ BM Şartı yapılırken 43. maddedeki antlaşmaların bir an önce tamamlanıp 106. maddenin geçerliliğinin kısa sürede biteceği düşünülmüştür.⁸¹ Fakat günümüze kadar bu antlaşmalar imzalanmamış ve 43. madde uyarınca bir Özel BM gücü oluşturulamamıştır. Bu sebeple 106. madde Soğuk Savaş nedeniyle hiçbir zaman uygulamaya konulmamıştır. Bu hüküm hukuksal açıdan halen geçerliliğini korumasına karşın günümüzde fiilen geçerliliğini yitirmiş görünmektedir.⁸²

Son istisna ise, II. Dünya Savaşı'ndaki düşman devletlere karşı kuvvet kullanımına izin verilmesidir. Bu istisna, Şart'ın 107. ve 53. maddelerinde ele alınmıştır. Bu maddelerin Şart metnine konulmasındaki amaç, tehdit altındaki ülkelerin düşman ülkelere karşı tedbir almasına ve herhangi bir tehdit ve saldırı durumunda korunmak amacıyla bölgesel birliklerin kuvvet oluşturmalarına imkân vermektir.⁸³ Fakat bu kuvvet kullanma yetkisi, Almanya ve Japonya'nın teslim olması, bu devletlerle barış antlaşmaları yapılması ve BM'ye üye kabul edilmelerinden sonra anlamını yitirmiş olup bu istisnaya ilişkin Şart'ta gerekli değişikliklerin yapılması ile ilgili çalışmalar sürmektedir.⁸⁴ Bu son iki istisnaya değinilmesinin sebebi BM Şartı'nda bunların halen yer almalarındandır. Bunların günümüz uygulamasında geçerli olabilmeleri imkân dahilinde değildir.

II. MEŞRU SAVUNMA HAKKI

A. Genel Olarak

Hem iç hukuk hem de uluslararası hukuk açısından önem arz eden meşru savunma, iki hukuk alanı için birbirinden farklılaşan bir takım özelliklere sahiptir. Örneğin, iç hukukta meşru savunma, sınırları açıkça belirli olan hukuki bir kavram olarak tespit edilmiştir ve tamamen teşkilatlanmış bir toplumda tatbik edilir. İç hukuk meşru savunmayı esas olarak her

⁸⁰ Pazarcı, 4. *Kitap*, s.122.

⁸¹ Canan Ateş, "Birleşmiş Milletlerin Uluslararası Barış ve Güvenliğin Korunmasındaki Rolü", **Yayınlanmamış Doktora Tezi**. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997, s.137.

⁸² Pazarcı, 4. *Kitap*, s.122. ; Enver Bozkurt, **Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı**, 3. Baskı, Ankara: Asil Yayıncılık, 2007, s.22.

⁸³ Bozkurt, s.22.

⁸⁴ Pazarcı, 4. *Kitap*, s.121.

insanda mevcut kendini koruma içgüdüsüne dayandırmaktadır Buna karşın uluslararası hukukta meşru savunma tam olarak teşkilatlanmamış üyeler tarafından uygulanmaktadır.⁸⁵ Uluslararası hukuk açısından meşru savunma, devletlerin egemenliği ilkesinin günümüzdeki bir uzantısıdır. Uluslararası hukukta devletlerin güvenliğini üstlenebilecek üstün bir güç bulunmadığından her devletin kendini müdafaa etmesi, bunu başkasından beklememesi normal karşılanmalıdır.⁸⁶ Meşru savunma hakkının yokluğu, devletin var olma hakkını ortadan kaldıracığı gibi aynı zamanda devletin egemenliğinin devamı için gereken hukuksal güvenceden mahrum kalması demektir. Bu nedenle meşru savunma hakkı, devletin kurulmasıyla birlikte ortaya çıkmakta ve devlet devam ettiği sürece varlığını korumaktadır.⁸⁷

Meşru savunma hakkının uluslararası örf ve adet hukukundaki geleneksel tarifi Caroline olayında kaynağını bulmuştur.⁸⁸ Meşru savunma hakkına ilişkin örf ve adet hukuku kuralları, 1837 yılında yaşanan Caroline olayında geliştirilen kıstaslara göre şekillenmiştir. Caroline olayı sonrasında ABD Dışişleri Bakanı Daniel Webster, meşru savunma hakkına ilişkin bir takım kurallar ortaya koymuştur. Bunlar; saldırının meşru savunmayı gerekli kılması, ani, karşı konulamaz olması, saldırıya uğrayan devletin başka seçeneğinin olmaması ve üzerinde düşünmeye vakit olmaması, aşırı veya makul olmayan bir şeyin yapılmaması.⁸⁹ Böylece bu şartlar devletlerin daha sonraki meşru savunma uygulamalarında aranmaya başlamış ve uluslararası hukuktaki modern meşru savunma tanımı büyük ölçüde Caroline Doktrini'ne bağlı kalmıştır.⁹⁰

BM Şartı madde 2/4'te yer alan kuvvet kullanma yasağının esas istisnası olan meşru savunma hakkı ile ilgili temel düzenleme: *“Bu Şart'ın hiçbir hükmünün, Birleşmiş Milletler üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması hâlinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya dek, bu üyenin doğal olan bireysel ya da ortak meşru savunma hakkına hâlel getirmeyeceğini; üyelerin meşru savunma hakkını kullanırken aldıkları önlemlerin hemen Güvenlik Konseyi'ne bildirileceğini ve*

⁸⁵ Akipek, *Devletlerarası Hukuk Bakımından Meşru Müdafaa'nın Mahiyeti ve Benzeri Müesseselerle Mukayesesi*, s.11-12.

⁸⁶ Aral, s.23. ; Belik, s.33.

⁸⁷ Aral, s.24.

⁸⁸ Malcolm N. Shaw, **International Law**, 8th Edition, New York: Cambridge University Press, 2008. s.1131.

⁸⁹ Mark B. Baker, “Terrosizm and The Inherent Right of Self-Defense, A Call to Amend Article 51 of The United Nation Charter”, **Houston Journal of International Law**, Vol.10:25, 1987, ss.25-49, s.32.

⁹⁰ Dinstein, *War, Aggression and Self Defense*, s.249. Bkz. infra s.35.

Konsej'in işbu Şart gereğince uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için gerekli göreceği biçimde her an hareket etme yetki ve görevini hiçbir biçimde etkilenmeyeceğini" öngören BM Şartı madde 51 hükmüdür.⁹¹

B. 'Doğal' Hak Olması

BM Şartı madde 51 hükmünün, daha önceden var olmayan yeni bir hak yaratmaktansa 'doğal' olan meşru savunma hakkını muhafaza etmesi isabetlidir. Hatta birçok devlet tasarıda, meşru savunmanın doğal bir hak olduğunu ve bu yüzden Şart'ta açıkça belirtmeye gerek olmadığını öneri olarak sunmuşlardır.⁹² Gerçekten de meşru savunmanın bir devlet tarafından ileri sürülebilmesi için o devletin imza attığı bir sözleşmede yazılı olarak bulunması zorunlu değildir.⁹³ Zaten Milletler Cemiyeti Misakı'nda ve Briand-Kellogg Paktı'nda da meşru savunma hakkının uluslararası hukukta mevcut olduğu kabul edilerek bu hak açıkça zikredilmemiştir.⁹⁴ Bu bağlamda madde 51 hükmü nispeten gecikmiş bir eklemedir.⁹⁵ Madde 51'de yer alan meşru savunma hakkı, Şart'ın kabul edilmesinden önce var olan uluslararası örf ve adet hukukundaki durumla aynıdır.⁹⁶ Ancak UAD'nin Nikaragua Davasında da belirttiği gibi, Şart hükmü örf ve adet hukuku kuralıyla aynı içerik taşısa da örf ve adet kuralının ayrı varlığına son vermez; "*uluslararası örf ve adet hukuku, antlaşma hukukunun yanı sıra varlığını sürdürür.*" Yani 51. madde bu konudaki örf ve adeti "*kapsayan ve bunun yerine geçen*" bir hüküm değildir.⁹⁷ Divan Nikaragua Davasında, meşru savunma hakkının doğal bir hak olarak BM Şartı'ndan önce de var olan bir örf adet hukuku kuralı olduğunu açıkça belirtmiştir.⁹⁸

Şart'ın 51. maddesinde meşru savunmanın doğal bir hak olduğunun belirtilmesi önemlidir. Ancak madde hükmü, 'doğal' kelimesinden ne anlaşılması gerektiği hakkında

⁹¹ BM Şartı, madde 51. Metnin Türkçe tercümesi için bkz. Kuran, Aydın Okur, Sarıbeyoğlu ve Günel, s.15.

⁹² Greenwood, s.12.

⁹³ Cemil Birsnel, **Devletler Hukuku Birinci Kitap: Devletler**, İstanbul: Kenan Basımevi ve Klişe Fabrikası, 1941, s.307.

⁹⁴ Belik, ss.33-34.

⁹⁵ Greenwood, s.12.

⁹⁶ Baker, s.32.

⁹⁷ ICJ Reports, 1986, s.94, parag.175-176. ; Toluner, "*Nikaragua'ya Karşı Askerî ve Benzeri Faaliyetler Davası'ndaki Yargı ve Meşru savunma Hakkı*", s.442.

⁹⁸ ICJ Reports, 1986, s.94, parag.176. ; Shaw, s.1132.

ayrıntıya girmemektedir. Hükümün taslak hâlinde doğal kelimesi yer almamış, daha sonra meşru savunma hakkının açıkça doğal bir hak olduğu değişikliği yapılmıştır. Yani bu kelimenin kasten metne alındığı açıktır.⁹⁹

Birçok uluslararası hukukçu meşru savunma hakkının BM Şartı'ndan bağımsız, eski tarihli ve önceden var olan bir hak olduğunu savunmaktadır.¹⁰⁰ Derek Bowett'e göre: *“Üyelerin sadece Şart'ın onlara sağladığı haklara sahip olduklarını sanmak hatalıdır. Tam tersine üyeler, genel uluslararası hukukun onlara tanıdığı haklara sahiptirler ve Şart, bu yüzden o hakları bünyesine almıştır.”*¹⁰¹

Meşru savunma, silahlı saldırıya uğrayan devletin bu hakkı kullanması ile yani bireysel olarak ya da kendileri saldırıya veya saldırı tehdidinde maruz kalmadıkları halde bir veya birden fazla devletin, silahlı saldırıya uğrayan devlete destek olması ile yani kolektif olarak gerçekleşebilir.¹⁰²

C. Bireysel Meşru Savunma

1. Silahlı Saldırı

BM Şartı madde 51'de yer alan meşru savunma hakkının kullanılması ile ilgili en önemli kavram silahlı saldırıdır. Şart'ın 51. maddesinin dar yorumlanması hâlinde, meşru savunma hakkının doğabilmesi için devletin bir silahlı saldırıya mâruz kalması gerekir. Zira söz konusu madde hükmü devletlere meşru savunma istisnasını “silahlı saldırıya hedef olmaları hâlinde” tanımaktadır. Buna karşılık maddenin geniş yorumlanması durumunda, meşru savunma hakkı sadece silahlı saldırının gerçekleşmesi hâlinde değil; henüz gerçekleşmediği fakat gerçekleşme ihtimalinin çok yüksek olduğu hallerde de söz konusu olmaktadır. Yani önleyici meşru savunmayı da kapsamaktadır.¹⁰³

⁹⁹ Ruth B. Russell ve Jeannette E. Muther, **A History of the United Nations Charter: The Role of the United States, 1940-1945**, Brookings Institution, 1958, ss.698-699.

¹⁰⁰ Baker, s.31.

¹⁰¹ Bkz. Derek William Bowett, **Self Defense in International Law**, Great Britain: Manchester University Press,, 1958, ss.184-186.

¹⁰² Greenwood, s.12.

¹⁰³ Fatma Taşdemir, **Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi**, Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu(USAK) Yayınları, 2006, s.230-231. Bkz. infra ss.44-46.

Açıktır ki, silahlı saldırı kavramı BM Şartı madde 2/4'te yasaklanan kuvvet kullanma ve kuvvet kullanma tehdidine göre daha dar bir anlam içermektedir. Yani her türlü silahlı saldırı eylemi kuvvet kullanma yasağını ihlâl ederken, kuvvet kullanma yasağını ihlâl eden her eylem silahlı saldırı şeklinde gerçekleşmeyebilir.¹⁰⁴

Silahlı saldırı terimini kuvvet kullanma terimi ile birlikte düşünmek zararlı sonuçlara sebep olabilir. Şartın kuvvete başvurmaya en aza indirme yönündeki amacı düşünüldüğünde, kuvvet kullanma yasağını genel bir yasak olarak yorumlayan yaklaşımın makul olduğunu söylemek mümkündür. Fakat kuvvet kullanma ve silahlı saldırı kavramlarının tek ve aynı görülmesi durumunda birçok fiil kuvvet kullanma olarak addedilmekte ve bu yüzden birçok fiilin meşru savunma hakkını doğuran silahlı saldırı olarak kabul etmek zorunluluğu doğmaktadır. Dolayısı ile devletlerin zorlayıcı tedbirleri meşrulaştırması artmakta ve şartın amaçlarına aykırı durumlar oluşmaktadır. Tüm bu sebeplerle meşru savunma hakkının doğru kullanılabilmesi için silahlı saldırı kavramının kendine özgü bir tanımının olması gerekmektedir.¹⁰⁵

Bu kavramın anlamı ve içeriği konusunda uzlaşmaya varılması, devletlerin ne zaman tek taraflı olarak kuvvet kullanabilecekleri konusunu açıklığa kavuşturacak ve bu kavrama ilişkin keyfi yorumlarını bertaraf edecektir. Ne var ki, günümüzde ne silahlı saldırının anlam ve içeriği ne de bu kavramın kapsamına giren fiiller konusunda bir açıklık mevcuttur.¹⁰⁶

Silahlı saldırının anlamına ilişkin açıklığın olmaması bir takım ihtilafları beraberinde getirmektedir. Küçük sınır olaylarının ve büyüklüğü ve etkileri bakımından bir fiilin silahlı saldırı olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği konusu örnek verilebilir. Nikaragua yargılamasında UAD, geniş çaplı kuvvet kullanımlarıyla daha küçük çaplı kuvvet kullanımlarının ayırt edilmesi gerekliliğini belirtmiştir. Divan, silahlı saldırı oluşturmayan; fakat âsîlere silah, lojistik ve diğer destekleri sağlayarak yardımda bulunma fiilleri ve

¹⁰⁴ Aral, ss.16-17.

¹⁰⁵ International Law Association. Washington Conference (2014). "Report on Aggression and the Use of Force" ILA 76th Biennial Conference, Washington, USA, (7 – 14 April 2014). <http://www.ila-hq.org/en/committees/draft-committee-reports-washington-2014.cfm> (01.02.2016).

¹⁰⁶ Aral, 16.

büyüklüğü ve etkileri bakımından küçük çaplı kuvvet kullanma formları ile silahlı saldırı arasında fark olduğunu açıklamıştır.¹⁰⁷

Devletlerin, ölümcül hasarlar bırakan küçük çaplı sınır saldırılarını silahlı saldırı kapsamında değerlendirdikleri ve meşru savunma kullandıkları görülmektedir. Uygulamada sınır ihlâli yapan devlet, eğer bu eyleminde ısrarlı ise ve bu eylemi ülke devletinin ülkesel egemenliğine karşı bir tehdit oluşturuyorsa sınırlı bir şekilde silahlı kuvvete başvurması kabul edilebilmektedir. Ülke devletinin hava sahasında izinsiz geçiş yapan ve karaya inmek için baskı uygulayan yabancı savaş uçağına engel olmak amacıyla mağdur devletin -silahlı kuvvet kullanmak dışında- meşru bir şekilde önlem alması uluslararası hukukta genel olarak kabul edilmektedir. İzinsiz giren uçak ülke devletinin emirlerine (örneğin; iniş yapması, geri dönmesi veya belli bir rotada uçuşu gibi) uymakla yükümlüdür. Askeri uçak bu emirlere uymadığı takdirde ülke devletinin zorlayıcı tedbirler alması mümkündür. Ancak uçağın niyetinin zararsız olduğu biliniyorsa emirlere uymasa dâhi ateş edilmemesi gerekmektedir. Ülke olarak hiçbir hava aracı ateş edileceğine dair uyarı yapılmadan vurulmamalıdır. Ancak ihlâlcü uçağın ilk saldırıyı başlatması veya ihlâlcünün saldırıda bulunacağına dair güçlü emareler olduğunda böyle bir uyarı yapılmaksızın müdahale edilebilir. Son olarak istihbarat toplama amacıyla hava sahasının ihlâl edilmesi durumunda da zorlayıcı önlemler alınmasına izin verilmektedir. Buna İlişkin olarak 1960'da Sovyet güçleri, ABD casus uçağını Sovyet hava sahasındayken vurmuş ve hiçbir devlet (ABD dahil) bu eylemin uluslararası hukuka aykırı olduğunu iddia etmemiştir. Her ne kadar Güvenlik Konseyi'nde bu hava ihlâlinin saldırgan eylem (*aggressive act*) olarak kınanması için yeteri kadar destek toplanamasa da Rusya'nın eyleminin hukuka aykırılığını iddia eden olmamıştır.¹⁰⁸

¹⁰⁷ ICJ Reports 1986, ss.103-104, para.195. ; International Law Association. Washington Conference (2014). "Report on Aggression and the Use of Force" ILA 76th Biennial Conference, Washington, USA, (7 – 14 April 2014).<http://www.ila-hq.org/en/committees/draft-committee-reports-washington-2014.cfm> (03.02.2016).

¹⁰⁸ Bkz. UN. Doc. S/PV.857 http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S%2FPV.857&Submit=Search&Lang=E ve UN Doc. S/PV.860, (26 May 1960). http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S%2FPV.860&Submit=Search&Lang=E (10.05.2016). Tom Ruys, "The Meaning of 'Force' and the Boundaries of the Jus Ad Bellum – Are 'Minimal' Uses of Force Excluded from UN Charter 2/4 (Submission Version)" **American Journal of International Law**, (April 2014), ss.1-85, s.27. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2463760 (03.02.2016).

Diğer tartışmalı konu, düşmanca niyet (*hostile intend*) ile yapılmış fiillerin ne olduğuna ilişkindir. Saldırının Tanımı Kararı, UAD kararları ve devlet uygulamalarından yola çıkarak denilebilir ki, kasıtlı suç bir fiilin silahlı saldırı olup olmadığını belirlemede belirgin bir faktördür.¹⁰⁹

Başka bir sorun ise, tek başına silahlı saldırı olamayacak birden fazla fiilin yığılması ve hep birlikte ele alındığında silahlı saldırı olması yani ‘olayların yığılması teorisi (*accumulation of events theory*)’dir. Bu durum orantılılıkla da ilgilidir. Şöyle ki, bir dizi saldırıya uğramış devlet, serinin son atağına karşı meşru savunma kapsamında kuvvet kullanırsa, eylemin orantılılığı değerlendirilirken sadece son saldırı konusunda değil; saldırı dizisine istinaden yapılmalıdır. Silahlı saldırı kavramına ilişkin son sorun ise, devletin çıkarı veya yurt dışındaki yurttaşları koruma amaçlı saldırıların meşru savunma hakkı kapsamında silahlı saldırı olup olamayacağıdır.¹¹⁰

Belirtmek gerekir ki, BM Şartı madde 51’de meşru savunma hakkının kullanılabilmesinin ön şartı olarak saldırının değil; silahlı saldırının varlığı aranmaktadır. Ancak 51. maddenin Fransızca metninde *armed attack* yerine *aggression armée* teriminin kullanılmış olması, ayrıca madde 2/4’te kuvvet kullanma ve tehdidi kavramının; madde 39’da ise barışın tehdidi, barışın bozulması ve saldırı terimlerinin kullanılmış olması, öte yandan BM Şartı’nda bu terimlerin tanımlarının olmaması, saldırı ve silahlı saldırı kavramları arasında bir farkın olup olmadığı konusunda görüş ayrılıklarına neden olmuştur.¹¹¹ Saldırıyla silahlı saldırı arasında büyük bir örtüşme olduğu doğrudur; ancak her saldırının silahlı saldırı olduğunu söylenemez. Silahlı saldırının doğuracağı sonuçlar kabul edilmeyecek ölçüde olduğu için devletlere, Güvenlik Konseyi’nin müdahalesine fırsat vermeden istisnai olarak meşru savunma adı altında bireysel kuvvet kullanma yetkisi verilmektedir. Oysa saldırı kavramına giren eylemlerde bu nitelik yoktur. Bu sebeple denilebilir ki, BM Şartı’nın Fransızca metninde *armed attack* yerine *aggression armée* sözcüklerine yer verilmesi bu iki kavram arasındaki farkı ortadan kaldıracak güce sahip değildir.¹¹²

¹⁰⁹ Ruys, “*The Meaning of 'Force' and the Boundaries of the Jus Ad Bellum – Are 'Minimal' Uses of Force Excluded from UN Charter 2(4)*”, s.29.

¹¹⁰ International Law Association. Washington Conference (2014). “Report on Aggression and the Use of Force” ILA 76th Biennial Conference, Washington, USA, (7 – 14 April 2014). <http://www.ila-hq.org/en/committees/draft-committee-reports-washington-2014.cfm> (03.02.2016).

¹¹¹ Taşdemir, *Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi*, s.141.

¹¹² Başeren, ss.92-93.

Saldırı ve kuvvet kullanma kavramları, BM Genel Kurulu'nun önemli iki kararına konu olmuştur. Bunlardan ilki, 24 Ekim 1970 tarih ve 2625 sayılı Birleşmiş Milletler Şartı Uyarınca Devletler Arasında Dostça İlişkiler ve İşbirliğiyle İlgili Milletlerarası Hukuk Prensiplerine Dair Bildiri'dir. Diğeri ise, 14 Aralık 1974 tarih ve 3314 sayılı Genel Kurul kararına ekli Saldırının Tanımı Metni'dir. Her iki karar da meşru savunma konusuna değinmekten kaçınmıştır. Dostça İlişkiler Bildirisi'nin meşru savunmayla ilgili olabilecek tek ilkesi olan birinci ilkesi, yalnızca daha ayrıntılı bir şekilde madde 2/4'ü tekrar etmektedir. Kararın kuvvet kullanma yasağına ilişkin hükümlerinde, ciddiyetlerine göre bir ayırım veya derecelendirme yapılmaksızın yasaklanan eylemler sıralanmıştır. Yasaklanan eylemler listesinde BM Şartı madde 51'de kullanılan silahlı saldırı terimine hiç yer verilmemiştir. Bununla birlikte, kuvvet kullanma yasağıyla ilgili bu hükümlerle, kuvvet kullanmanın hukuka uygun olduğu durumlara ilişkin BM Şartı hükümlerinin genişletilmesi veya daraltılması niyetinin güdülmediği de açıkça ifade edilmiştir. Aynı şey Saldırının Tanımına İlişkin Karar için de geçerlidir. Saldırı fiili hiçbir yerde meşru savunmanın koşulları arasında sayılmamıştır.¹¹³ Saldırının Tanımı Kararı da bu açıdan sorunu çözememiştir. Çünkü bu karar, Güvenlik Konseyi'nin barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu ya da bir saldırı eylemi olduğunu saptama görevini belirleyen 39. madde anlamındaki saldırıyı tanımlamaktadır.¹¹⁴ Kararda önce BM Şartı madde 2/4 tekrarlanarak saldırı genel olarak tanımlanmış; daha sonra üçüncü maddesinde saldırı anlamına gelen bazı eylemler sayılmıştır. Ancak Tanım saldırganlığı bütün yönleriyle kapsama iddiasında değildir. Bu sebeple saldırı olabilecek bazı eylemler tüketici bir şekilde değil; örneklendirici biçimde sayılmaktadır.¹¹⁵ Söz konusu karara göre aşağıdaki fiiller saldırı fiili niteliği taşımaktadır:

“a-Bir devletin silahlı kuvvetlerinin diğer bir devleti istila etmesi veya ona hücum etmesi veya ne kadar geçici olursa olsun, böyle bir istiladan veya hücumdan ileri gelen herhangi bir askerî işgal veya kuvvet yoluyla başka bir devletin ülkesinin veya bir bölümünün ilhakı;

¹¹³ Toluner, “Nikaragua’ya Karşı Askerî ve Benzeri Faaliyetler Davası’ndaki Yargı ve Meşru savunma Hakkı”, s.451.; Başeren, s.93.

¹¹⁴ Keskin, s.46.

¹¹⁵ Gündüz, s.141.

b-Bir devletin silahlı kuvvetlerinin, başka bir devletin ülkesini bombardıman etmesi veya bir devletin diğer bir devletin ülkesine karşı herhangi bir şekilde silah kullanması;

c-Bir devletin liman ve kıyılarının diğer bir devletin silahlı kuvvetleri tarafından abluka altına alınması;

d-Bir devletin silahlı kuvvetleriyle başka bir devletin kara, deniz veya hava kuvvetlerine veya deniz veya hava filolarına saldırması;

e-Bir devletin başka bir devlete sonucusuyla yapılan bir anlaşmaya göre bulunan silahlı kuvvetlerinin o anlaşmada öngörülen hükümlere aykırı şekilde kullanılması veya bu silahlı kuvvetlerin varlığının bu ülkede anlaşmanın sona ermesinden sonra da sürdürülmesi;

f-Ülkesini başka bir devletin emrine veren bir devletin, ülkesinin o devlet tarafından üçüncü bir devlete karşı saldırı amacıyla kullanılmasına izin vermesi;

g-Bir devlet tarafından veya bir devlet adına diğer bir devlete karşı yukarıda listesi verilen fiillere varan veya o ölçekte olan silahlı kuvvet fiillerini icra eden silahlı çetelerin, grupların, gayri nizamî askerlerin veya paralı askerlerin gönderilmesi veya bu gibi fiillere önemli ölçüde karışılması.”¹¹⁶

Bu eylemlerin ilk beş tanesi doğrudan kuvvet kullanımıyla ilgili iken son ikisi dolaylı kuvvet kullanmadır. UAD 1986 Nikaragua Davası Kararı’nda, ilk kez bir silahlı saldırının düzenli silahlı kuvvetler tarafından gerçekleştirilmesinin zorunlu olup olmadığını değerlendirmiş ve dolaylı kuvvet kullanımının da silahlı saldırı kapsamında olduğunu kabul etmiştir. Divan, uluslararası örf ve adet hukukunun bir ifadesi olarak değerlendirdiği Saldırının Tanımı Kararı’nın madde 3/g hükmünü tekrarlayarak silahlı saldırının yalnız düzenli ordu birlikleriyle yürütülen sınır ötesi harekâtı olmadığını bunun yanında “bir devlet aleyhine düzenli güçlerin yürütebileceği ağırlıkta silahlı harekât icra eden silahlı çeteler, gruplar, gayri nizamî askerler veya paralı askerlerin başka bir devlet tarafından veya onun adına gönderilmesinin veya bu gibi fiillere önemli ölçüde karışılmasını” içerdiğini

¹¹⁶ Kararın Türkçe metni için Bkz. Gündüz, ss.141-142.

belirtmiştir.¹¹⁷ Bunun devamında Divan şöyle bir değerlendirme yapmıştır: “*Ancak, Mahkeme, “silahlı saldırı” kavramının yalnız silahlı gruplarca yürütülen eylemleri, eğer bunlar önemli boyutlara ulaşmışsa (significant scale), değil ve fakat, âsîlere silah sağlama veya lojistik veya diğer destek verme biçimindeki yardımı da kapsadığı görüşünde değildir. Bu tür yardımlar kuvvet kullanma ve tehdidinde bulunma olarak görülebilir veya diğer devletlerin iç ve dış işlerine karışma olarak değerlendirilebilir*”.¹¹⁸ Böylece Divan, isyancılara silah, lojistik veya başka tür yardımlar sağlamanın meşru savunma hakkını kazandıran silahlı saldırı olarak değerlendirmeyeceğini açıklığa kavuşturmuştur.¹¹⁹

2. Güvenlik Konseyi’ne Bildirim

Silahlı saldırı durumunda meşru savunma hakkının doğması 51. madde hükmünün bir takım kurallardan ve sınırlamalardan bağımsız olduğu anlamına gelmemektedir. Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması hususundaki rolünü meşru savunma hâli esnasında da sürdürmektedir. Meşru savunma hakkını kullanan devlet, eğer saldırı hâlâ devam ediyorsa, Konsey’in harekete geçmesi için bu durumu derhal Güvenlik Konseyi’ne haber vermelidir. Konsey’e bildirim yapılması mevcut durumun meşru savunma olmadığı yönünde dayanak oluşturur. Ancak belirtilmelidir ki, bu bildirim yapılması başlı başına meşru savunma hakkını hükümsüz kılan bir ihlâl değildir.¹²⁰ Nikaragua yargılamasında UAD, bu bildirim yapılmasını, söz konusu devletin meşru savunma hakkına dayandığına emin olup olmamasıyla ilgili bir durum olabileceğine karar vermiştir.¹²¹ Bildirim yapılmasının fiilin meşru savunma olmadığı yönünde dayanak oluşturduğu tartışması Nikaragua Davasından önce de birçok kez yapılmıştır.¹²²

Söz konusu bildirimden sonra meşru savunma hakkını kullandığını iddia eden devlete karşı Güvenlik Konseyi’nin alabileceği başlıca kararlar şunlardır:

¹¹⁷ CJ Reports, 1986, s.103, parag.195. ; Taşdemir, *Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi*, s.147.

¹¹⁸ ICJ Reports, 1986, s.104, parag.195.

¹¹⁹ Toluner, “*Nikaragua’ya Karşı Askerî ve Benzeri Faaliyetler Davası’ndaki Yargı ve Meşru savunma Hakkı*”, s.454.

¹²⁰ Christine Gray, **International Law and the Use of Force**, 3th Edition, New York: Oxford University Press,2008, ss.121-122.

¹²¹ ICJ Reports, 1986, s.105 parag.200.

¹²² Bu duruma ilişkin örnekler için bkz. Gray, *International Law and the Use of Force*, s.122.

a)Meşru savunma hakkını kullandığını iddia eden devletin haklılığına hükmedebilir.

b)Taraflara ateşkes çağrısı yapabilir.

c)Tarafların askerî kuvvetlerinin savaş öncesi sınırlara çekilmesini talep edebilir.

d)Meşru savunma hakkını kullandığını ilan eden devletin kendi başına gerçekleştirdiği eylemine, müşterek güvenlik tedbirlerine yol vermek maksadıyla son vermesini isteyebilir.

e)Söz konusu olan devletin gerçekte saldırgan devlet olduğuna hükmedebilir.¹²³

Alınan meşru savunma önlemlerinin kendisine bildirilmesinden sonra Güvenlik Konseyi BM Şartı 7. Bölüm çerçevesinde kararlar alabilir. Bu durumda alınan kararlara uyulması zorunludur. Çünkü Şart'ın 24/1. fıkrasına göre üye devletler, uluslararası barış ve güvenliğin korunması sorumluluğunu Güvenlik Konseyi'ne bırakmış, Konsey'in kendi adlarına hareket ettiğini kabul etmiş ve 25. maddesine göre Güvenlik Konseyi'nin aldığı kararları uygulamayı üstlenmişlerdir. Güvenlik Konseyi'nin almış olduğu karara aykırı hareket ederek saldırılarını sürdüren devlete karşı saldırıya uğrayan devletin, herhangi bir izne gerek olmaksızın, her yeni saldırı karşısında meşru savunma hakkını kullanabileceği düşünülmektedir.¹²⁴ Bu duruma Arjantin'in Falkland Adalarını işgali örnek verilebilir. Arjantin 2 Nisan 1982'de, Birleşik Krallık egemenliğindeki Falkland adalarının kendisine ait olduğunu iddia ederek işgal etmiş, bunun üzerine 3 Nisan'da Güvenlik Konseyi Şart'ın 40. maddesine dayanarak 502 sayılı Kararı kabul etmiştir. Bu kararda, bu bölgede barışın bozulduğuna işaret edilerek iki devletin düşmanlığa bir an önce son vermeleri ve Arjantin

¹²³ Dinstein, *War, Aggression and Self Defense*, s.214.

¹²⁴ Pazarcı, *4. Kitap*, ss.119-120.

güçlerinin adayı bir an önce terketmesi istenmiş ve diplomatik çözüm yolları bulmaları için taraflara müzakere çağrısında bulunulmuştur.¹²⁵

BM Şartı'nın 24. maddesi gereğince, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında temel görevin ve 39. madde gereğince de barışın tehdit edildiğinin, bozulduğunun veya saldırı eylemi olduğunun saptanmasında ve uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için tavsiyelerde bulunmasında veya 41. ve 42. maddeler uyarınca hangi önlemlerin alınacağına kararlaştırılmasında başlıca sorumluluğunun Güvenlik Konseyi'ne verildiği düşünüldüğünde; devletlerin meşru savunma için aldıkları önlemleri Güvenlik Konseyi'ne hemen bildirmeleri, Konsey'in bir an önce harekete geçerek, uluslararası barış ve güven ortamını yeniden sağlaması ve gerekli gördüğü tedbirleri derhal alması açısından önemlidir.¹²⁶

3. Gereklilik (*Necessity*)

Madde 51 meşru savunma hakkı için bir takım ilkeler ve sınırlamalar içermektedir. Bunlardan biri gereklilik, diğeri orantılılık şartıdır. Roberto Ago Uluslararası Hukuk Komisyonu üyesiiken devletin sorumluluğu konusunda hazırladığı raporda, müdafaa eyleminin saldırı eylemi açısından gerekli (*necessary*), saldırı eylemiyle orantılı (*proportional*) olmasını ve saldırı eyleminin hemen ardından yani derhal (*immediate*) olması gerektiğini açıklamıştır.¹²⁷ Gereklilik ve orantılılık şartı tüm devletlerin üzerinde anlaşmaları

¹²⁵ UN Doc. S/PV.502, (3 April 1982), [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/502\(1982\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/502(1982)); UN Doc. S/PV.505, (26 May 1982), [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/505\(1982\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/505(1982)) (10.04.2016). ; D. J. Harris, **Cases and Materials on International Law**, 6th Edition, London:Thomson, 2005, ss.924-925. Arjantin'in işgale son vermemesi üzerine Birleşik Krallık 5 Nisan'da askerî birliğini bölgeye göndermiş ve 14 Haziran'da adayı geri almıştır. Birleşik Krallık bu kuvvet kullanma eylemini Şart'ın 51. maddesinde yer alan ve doğal bir hak olan meşru savunma hakkına dayandırmıştır. Birleşik Krallık'a göre asil işgalci, kendi egemenliği altındaki bölgede silahlı saldırıda bulunan Arjantin'dir. Üstelik Güvenlik Konseyi'nin geri çekilme kararına da uymamıştır. O nedenle Birleşik Krallık'a meşru savunma hakkı doğmaktadır. Birleşik Krallık'ın Falkland adalarını geri almak için düzenlediği askerî harekâtı kınamaması ve Güvenlik Konseyi'nin tarafları ateşkese çağırın 505 sayılı kararında Birleşik Krallık'ın bu eyleminden söz etmemesi, Konseyin de bu görüşte olduğu göstermektedir. Aral, s.50.

¹²⁶ Myres S. McDougal ve Florentino P. Feliciano, **The International Law of War Transnational Coercion and World Public Order**, New Haven:New Haven Press, 1994, s.20.

¹²⁷ UN Doc. A/CN.4/318/Add.5-7, Ago, Roberto. "State Responsibility", **Addendum to Eighth Report on State Responsibility by Mr. Roberto Ago**. Yearbook of the International Law Commission, Vol.2, Part 1 1980. s.68, parag.119. http://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_318_add5_7.pdf (04.02.2016).

ilkeler olup, meşru savunmanın temeli kabul edilmektedir. Bunlar BM Şartı'nda yer almamakla birlikte UAD'nin Nikaragua Yargılamasında ve Nükleer Silahların Tehdidi veya Kullanımının Meşruiyeti ile ilgili Danışma Görüşünde teyit edilen uluslararası örf ve adet hukuku prensibidir.¹²⁸

Meşru savunma kapsamında kuvvet kullanabilmek gereklilik ve orantılılık şartlarının gerçekleşmiş olmasına bağlıdır. Gereklilik ve orantılılık şartı kaynağını 1837 Caroline olayında bulmuştur. Söz konusu davaya neden olan olay ABD ve İngiltere arasında yaşanmıştır. O dönemde her iki devlet barış hâlinindedir. Ancak Kanada İngiltere'ye karşı bağımsızlık mücadelesi vermektedir. Bu mücadelede bir kısım Amerikan vatandaşı Kanada saflarında savaşa katılmış ve buldukları adadan İngiliz gemilerine ateş açmıştır. Buna karşılık Kanada tarafında yer alan, ABD vatandaşlarına silah ve mühimmat taşıyan Caroline adlı Amerikan gemisi İngiliz Hükümeti tarafından batırılmış ve bu durum meşru savunma hakkına dayandırılmıştır.¹²⁹ Bu olayla ilgili olarak Amerikan ve İngiliz Dışişleri Bakanları arasında bazı yazışmalar olmuş ve Amerikan Dışişleri Bakanı Daniel Webster, yerine getirilmesi büyük ölçüde kabul edilmiş olan meşru savunmanın koşullarını meşhur bir şekilde belirtmiştir: *“Meşru savunmanın çabuk, karşı konulmaz ve başka bir seçenek bırakmıyor olması ve üzerinde düşünmek için bir zamanın olmaması gerekmektedir.”*¹³⁰ ; *“Meşru savunmanın gerekliliği ile haklı görülebilecek bu eylem bu gereklilikle sınırlı olmak zorunda ve açıkça bu sınırlar içinde tutulmak zorundadır.”*¹³¹ Kısacası meşru savunma eylemi gerekliliğe dayanmak ve o saldırıyla orantılı olmak zorundadır.¹³²

1965'te Genel Kurul çalışmalarında Meksikalı bir temsilci, BM Şartı altındaki meşru savunma hakkı kapsamında kuvvet kullanılmasının meşru sayılması için bu kuvvet kullanımının gerçekleşen silahlı saldırının hemen ardından gelmesi ve onunla orantılı olması

¹²⁸ Katherine Slager, “Legality, Legitimacy and Anticipatory Self-Defense: Considering an Israeli Preemptive Strike on Iran's Nuclear Program” **North Carolina Journal of International Law and Commercial Regulation**, Vol.38, 2013, ss.267-325, s.286.

¹²⁹ Arend ve Beck, s.18.

¹³⁰ British-American Diplomacy The Caroline Case, Mr. Webster to Lord Ashburton, 6 Ağustos 1842. http://avalon.law.yale.edu/19th_century/br-1842d.asp (05.02.2016).

¹³¹ British-American Diplomacy The Caroline Case, Mr. Webster to Lord Ashburton, 27 Temmuz 1842. http://avalon.law.yale.edu/19th_century/br-1842d.asp (05.02.2016).

¹³² Cemalettin Karadaş, **Uluslararası Deniz Hukukunda Açık Denizlerin Serbestliği İlkesi- Mavi Marmara Olayı**, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu(USAK) Yayınları, Ankara , 2013, s.255.

gerektiğini; eğer gecikmiş veya haddinden fazla bir kuvvet kullanımı söz konusuysa bu durumun meşru savunma olmaktan çıkacağını ve BM'nin amaçlarıyla bağdaşmayan bir eylem hâline dönüşeceğini belirtmiştir.¹³³ Bu ilkeler Caroline olayında ortaya koyulanlarla örtüşmektedir.¹³⁴

Meşru savunma kapsamında gerçekleştirilen bir kuvvet kullanımının haklı olup olmadığını belirlemede incelenmesi gereken gereklilik şartına göre, silahlı saldırıya uğrayan (veya önleyici meşru savunma kabul edildiğinde, yakın bir saldırı ile tehdit edilen) devletin saldırıyı durdurmak için kuvvet kullanmaktan başka bir seçeneğinin kalmamış olması gerekmektedir. Başka bir ifadeyle aynı sonuca silahlı kuvvet içermeyen başka bir önlemle ulaşılabilecekse, bu durum kuvvet kullanma genel yasağının ihlâli olduğundan hiçbir savunma yapılamaz. Ago, bu durumun apaçık ortada olduğunu ve genellikle kabul edildiğini bu yüzden başka hiçbir tartışmaya gerek olmadığını ifade etmiştir.¹³⁵

Silahlı saldırıya maruz kalan bir devlet, saldırın sonucunu beklemeden, durum gerektirdiği için savaşa başvurabilir. Gereklilik hâli, alternatif bir davranış seçeneğinin bulunmadığı 'sıcak' bir tehdit durumunda söz konusu olmaktadır. Örneğin, saldırgan eylemle ilgili olarak taraflar arasında görüşmeler başlamışsa o anda verilecek silahlı karşılık, eylemi meşru savunma olmaktan çıkarmaktadır. Nitekim BM Şartı madde 2/3, devletlerin kuvvet kullanımına başvurmadan önce uyuşmazlığın çözümü için barışçı yollara başvurmalarını öngörmektedir.¹³⁶ O halde madde 2/3'te yer alan barışçı yöntemlerin yetersizliği ya da bu tedbirlerin sonuçsuz kaldığı anlaşılincaya kadar kuvvet kullanımı gerekli görülmemelidir.¹³⁷ Örneğin, Irak, 23 Eylül 1980'de İran'a silahlı saldırı başlatmış ve saldırıdan altı gün sonra Güvenlik Konseyi bir ateşkes kararı almıştır. Irak Konsey'in almış olduğu bu ateşkes kararına uymayı kabul etse de İran reddetmiştir. İran'a, bu ateşkes kararı neticesinde Irak'ın elde ettiği

¹³³ UN Doc. A/C.6/886 (1 December 1965), parag. 42.

¹³⁴ Baker, s.34.

¹³⁵ UN Doc. A/CN.4/318/Add.5-7, Ago, Roberto. "State Responsibility", **Addendum to Eighth Report on State Responsibility by Mr. Roberto Ago**. Yearbook of the International Law Commission, Vol.2, Part 1 1980. s.69, parag.120. http://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_318_add5_7.pdf (04.02.2016).

¹³⁶ BM Şartı madde 2/3: "Tüm üyeler uluslararası nitelikteki uyuşmazlıklarını, uluslararası barış ve güvenliği ve adaleti tehlikeye düşürmeyecek biçimde, barışçı yollarla çözerler." Türkçe metin için bkz. Kuran, Aydın Okur, Sarıbeyoğlu, Günel, ss.3-29.

¹³⁷ Aral, ss.26-27.

toprakları vereceğine ilişkin Irak yetkililerinin muğlak vaatleri dışında İran'a herhangi bir güvence verilmiş değildi. Zaten savaş süresince İran, Güvenlik Konseyi'nin etkili tedbirler alamadığından savaşı sürdürmek zorunda kaldığını birçok kez ifade etmiştir. İran bu kararın sonuçsuz kalacağını anladığından meşru müdafaa hakkı çerçevesinde işgal edilen topraklarını almak üzere eylemlerde bulunmuştur.¹³⁸ Sonuç olarak gereklilik şartının sağlanabilmesi için kuvvet kullanımına başvurmadan önce barışçı çözüm yollarının tüketilmiş olması veya sonuç vermeyeceğinin açık olması¹³⁹ ayrıca saldırıya uğrayan devletin bu çözüm yollarıyla sonuç elde edemeyeceğini kanıtlaması gerekmektedir.¹⁴⁰

4. Orantılılık (*Proportionality*)

Silahlı saldırıya cevaben gerçekleştirilen eylemin meşru savunma eylemi sayılabilmesindeki önemli ölçütlerden birisi de orantılılık şartıdır. Bu şart, uğranılan silahlı saldırı ile müdafaa eylemi arasında bir oranlılığın bulunmasını gerektirmektedir.¹⁴¹ Orantılılık şartı silahlı saldırı oluşturan eylemle karşı eylem arasında bir orantı bulunması olarak anlaşılmalıdır. Çünkü burada önemli olan, yalnızca eylemin biçimi ve içeriği değil; bu eylemle gerçekleştirilecek sonuçtur.¹⁴² Orantılılık şartı, saldırıya uğrayan devletin aynı silahlarla ya da eşit sayıda silahlı saldırıyla karşılık vermesi demek de değildir.¹⁴³ Meşru savunma hakkına dayanılarak alınan önlemlerin orantılı olması; saldırının durdurulması, defedilmesi, eğer önleyici meşru savunma hakkının varlığı kabul ediliyorsa olayın önlenmesi amacını gerçekleştirecek ölçüde olması demektir.¹⁴⁴ Bu bağlamda önleyici meşru savunma eylemleri açısından orantılılık koşulunun sağlanması fiilen imkânsızdır. Çünkü hiçbir kuvvet kullanma eylemi kuvvet kullanma hazırlığıyla orantılı olamaz. Bu yüzden bazı yazarlar karşı

¹³⁸ Ibid., ss.44-46.

¹³⁹ Topal, s. 151.

¹⁴⁰ Dinstein, *War, Aggression and Self Defense*, s.237.

¹⁴¹ Başeren, s.137.

¹⁴² Toluner, "Nikaragua'ya Karşı Askerî ve Benzeri Faaliyetler Davası'ndaki Yargı ve Meşru savunma Hakkı", s.464.

¹⁴³ Dinstein, *War, Aggression and Self Defense*, s.150.

¹⁴⁴ Toluner, "Nikaragua'ya Karşı Askerî ve Benzeri Faaliyetler Davası'ndaki Yargı ve Meşru savunma Hakkı", s.464.

tarafın kuvvet kullanma hazırlığı yaptığı gerekçesiyle ondan önce kuvvet kullanması anlamına gelen önleyici meşru savunmanın, madde 51 kapsamına girmeyeceğini düşünmektedirler.¹⁴⁵

Orantılılık ilkesine göre meşru savunma kapsamındaki eylemin cezalandırıcı bir amaç gütmemesi ve misilleme niteliğinde olmaması gerekmektedir. Yani buradaki amaç saldırı eylemini durdurmak ve defetmek olmalıdır.¹⁴⁶ UAD Nikaragua Davası'nda, Nikaragua'nın El Salvador'daki isyancılara yardım ve desteğine karşılık olarak ABD'nin, Nikaragua'nın limanlarına mayın dökmesini ve Nikaragua'nın limanlarına ve petrol tesislerine taarruz etmesini orantısız bulmuştur.¹⁴⁷

Meşru savunmada orantılılık ölçütü, karşılık eyleminin hacmi, devam süresi ve amacıyla ilişkili olmakla birlikte aynı zamanda gereklilik ilkesiyle de yakından ilgilidir. Bu iki ilke birbirinden bağımsız olarak düşünülemez. Yani bir saldırı eylemi gerekli değilse orantılı da olamaz; orantılı değilse gerekli olduğu da söylenemez.¹⁴⁸ Orantılılık şartının sağlanabilmesi için meşru savunma kapsamındaki saldırı ile saldırının amacı birbiriyle ilişkili olmalıdır. Saldırıyı durdurmak, geri püskürtmek ve önleyici meşru savunma hakkı kabul edildiğinde önlemek amacıyla sınırlı olmalıdır. Yani müdafaa eylemi ard arda tekrarlanmamalıdır.¹⁴⁹ Meşru savunmanın amacı mevcut durumu korumak olduğu için tehlikenin bertaraf edilmesiyle birlikte saldırı eylemine son verilmesi gerekmektedir.¹⁵⁰

Bir müdafaa eyleminin orantılılık şartına uygun olup olmadığı ile ilgili birçok tartışma aslında orantılılıktan daha çok gereklilik şartıyla ilgili bir durumdur. Orantılılık; saldırıyı durdurmak, geri püskürtmek ve gelecek saldırıyı önlemek için kullanılan araçların gerekliliğine bağlı olmaktadır. Başka bir deyişle, zorlayıcı önlemler bir devletin kendini

¹⁴⁵ Bkz. Brownlie, "The Principle of Non-Use of Force in Contemporary International Law," s.24.

¹⁴⁶ Dinstein, *War, Aggression and Self Defense*, s.250.

¹⁴⁷ ICJ Reports, 1986, s.122, parag.237.

¹⁴⁸ Dinstein, *War, Aggression and Self Defense*, s.250. Bu iki şartı, madalyonun iki yüzü gibi görmek mümkündür. Toluner, "Nikaragua'ya Karşı Askerî ve Benzeri Faaliyetler Davası'ndaki Yargı ve Meşru savunma Hakkı", s.464.

¹⁴⁹ UN Doc. A/CN.4/318/Add.5-7, Ago, Roberto. "State Responsibility", **Addendum to Eighth Report on State Responsibility by Mr. Roberto Ago**. Yearbook of the International Law Commission, Vol.2, Part 1 1980. s.69, parag.121. http://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_318_add5_7.pdf (04.02.2016).

¹⁵⁰ Richard G. Maxon, "Nature's Eldest Law: A Survey of a Nation's Right to Act in Self-Defense", **Strategic Research Procect**, U.S. Army War College, Pennsylvania, 1995, s.4.

savunması için gerekli değilse, orantısızlık söz konusu olmaktadır. Bu durum orantılılıkla değil; gereklilik şartıyla ilgili bir sorundur.¹⁵¹

Müdafaa eyleminin hukuka uygun olabilmesi için gerekli ve orantılı olması zorunluluğuna değinen Divan'a göre, bu şartların gerçekleşmiş olması tek başına bir hukuka uygunluk nedeni değildir; ancak bu şartlara uyulmamış olması başlı başına bir hukuka aykırılık nedeni teşkil etmektedir.¹⁵²

5. Âciliyet (*Immediaty*)

Âciliyet şartı, silahlı saldırı ile meşru savunma hakkına başvurulması arasında zamansal bir kopukluk olmaması gerekliliğidir. Buna göre, silahlı saldırı ile müdafaa eyleminin arasında gereksiz sürenin bulunmaması yani müdafaa eyleminin saldırı eyleminden hemen sonra veya makul süre içinde kullanılması gerekmektedir. Arada geçen sürenin uzaması, cevap niteliğinde olan eylemi meşru savunma kapsamından çıkararak zararlı karşılık eylemi hâline dönüştürmektedir.¹⁵³

Meşru savunma kapsamında kuvvet kullanımının haklı olup olmadığı, yapılan saldırı ile karşılık olan kuvvet kullanımı arasında geçen zamana ve kuvvetin şiddetine bağlı olmaktadır. Meşru savunmanın en önemli şartı olan gereklilik, müdafaa niteliğindeki eylemin güncel saldırıdan hemen sonra gerçekleşmesi; saldırı fiiliyle çok yakın zamanlı olması anlamına gelmektedir. Bu yüzden zaman faktörünün gereklilik ve orantılılığı incelemede son derece önemli olduğu ve âciliyet şartının müdafaa eyleminin gerekliliğinin tespitinde göz ardı edilemeyecek bir faktör olduğu söylenebilir.¹⁵⁴

Bir eylemin meşru savunma kapsamında olabilmesi için saldırı hâlâ devam ediyorken veya bitmesinin üzerinden fazla zaman geçmemişken (derhal) gerçekleşmesi gerekmektedir. Örneğin, silahlı saldırıya uğrayan devlet, baskın sona erdikten ve askerler

¹⁵¹ International Law Association. Washington Conference (2014). "Report on Aggression and the Use of Force" ILA 76th Biennial Conference, Washington, USA, (7 – 14 April 2014). <http://www.ila-hq.org/en/committees/draft-committee-reports-washington-2014.cfm> (04.02.2016).

¹⁵² Toluner, "Nikaragua'ya Karşı Askerî ve Benzeri Faaliyetler Davası'ndaki Yargı ve Meşru savunma Hakkı", ss. 464-465.

¹⁵³ Başeren, s.157.

¹⁵⁴ Baker, s.34.

sınır ötesine çekildikten sonra saldırıyı yapan devletin topraklarını bombalarsa artık meşru savunma hakkına dayanarak davrandığını iddia edemez. Ancak eğer söz konusu saldırı peş peşe gelen bir dizi ataktan oluşuyorsa meşru savunma amaçlı eylem açısından âciliyet şartına bir bütün olarak bu atakların ışığında bakılması gerekecektir.¹⁵⁵ Bununla beraber devletlerin her durumda saldırıya derhal cevap verebilecek durumda olmaları beklenemez. Bu durumda da saldırıya uğrayan devletin hemen karşılık vereceğini göstermesi ve aradan fazla zaman geçmeden karşılığı icra etmesi gerekir. Böylece silahlı saldırı ile meşru savunma arasındaki zamansal bağ kopmamış olur. Bunun somut örneği Arjantin'in Falkland adlarını işgal etmesi olayında yaşanmıştır. Birleşik Krallık işgalin hemen ardından askerî birliğini binlerce kilometre uzaklıktaki Güney Atlantik'e doğru yola çıkarmış, gereksiz bir gecikme olmadan, silahlı saldırının ardından 27 gün geçtikten sonra adalara ulaşmış ve silahlı çatışmaya girmiştir. Böylece Birleşik Krallığın eyleminin âciliyet şartına uygun olduğu söylenebilmektedir.¹⁵⁶

D. Kolektif Meşru Savunma

Meşru savunma hakkını kullanacak olan silahlı saldırıya uğrayan devlet, bunu tek başına karşılayabileceği gibi yardıma çağıracağı başka devletlerle birlikte de karşılayabilir. Bu durum uluslararası hukukta kolektif meşru savunma hakkının kullanılmasıdır. BM Şartı'nda yer almadan önce de uluslararası hukukta var olan kolektif müdafaa, Şart'ın kabul edilmesiyle birlikte 51. maddede yer almıştır.¹⁵⁷ BM Şartı madde 51 “...*Birleşmiş Milletler üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması hâlinde, ...“doğal olan” bireysel ya da kolektif meşru müdafaa hakkına hâlel getirmez...*” şeklindedir.¹⁵⁸ UAD'ye göre bu madde bu konudaki yapılageliş kurallarını doğrulamaktadır.¹⁵⁹

BM Şartı kolektif meşru savunma hakkının tam tanımını yapmamaktadır. Ancak uygulamada kolektif meşru savunmadan, saldırıya uğramayan devletin saldırıya uğramış olan

¹⁵⁵ UN Doc. A/CN.4/318/Add.5-7, Ago, Roberto. “State Responsibility”, **Addendum to Eighth Report on State Responsibility by Mr. Roberto Ago**. Yearbook of the International Law Commission, Vol.2, Part 1 1980. s.70, para.122. http://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_318_add5_7.pdf (26.10.2015).

¹⁵⁶ Başeren, ss.134-135. ; Keskin s.52. ; Aral, s.50.

¹⁵⁷ Brownlie, *Principles of Public International Law*, s.703.

¹⁵⁸ BM Şartı madde 51. Maddenin Türkçe metni için bkz. Kuran, Aydın Okur, Sarıbeyoğlu ve Günel, s.15.

¹⁵⁹ ICJ Reports, 1986, ss.103-104, parag.195.

devlete yardım etmesi anlaşılmaktadır. Kolektif meşru savunmada bulunan devletlerin eylemlerinin meşruluğu bu yardımdan faydalanan devletin bireysel meşru savunma hakkının doğup doğmadığına bağlıdır.¹⁶⁰

Burada ele alınması gereken ilk konu, BM üyesi olmayan devletlerin kolektif meşru savunmaya başvurup başvuramayacağıdır. Başka bir deyişle BM üyesi bir devlet, üye olmayan bir devlet lehine kolektif meşru savunmada bulunabilecek midir? Devlet uygulamaları bu soruya olumlu yanıt vermektedir. Bireysel veya kolektif meşru savunma hakkı tüm devletler açısından doğal bir haktır ve hiçbir devlet BM'ye üye olmamasından ötürü bu hakkından mahrum bırakılmamalıdır.¹⁶¹ Yani BM üyesi olmayan devletler de hem yardım eden devlet olarak hem de mağdur devlet olarak yardım isteyen sıfatıyla kolektif meşru savunma hakkına başvurabilirler.¹⁶² Bir diğer konu, kolektif meşru savunmada bireysel meşru savunmadan farklı olarak üçüncü bir devlet söz konusudur ve bu devlet kendini müdafaa etme amacı olmaksızın silahlı saldırıdan mağdur olan bir devleti müdafaa etme yoluna girmektedir.¹⁶³ Kolektif meşru savunma hakkına üçüncü bir devletten yardım talep edilmesiyle veya bölgesel teşkilat ya da düzenlemeler yoluyla başvurulabilmektedir.¹⁶⁴

51. madde uyarınca, bireysel meşru savunma hakkının kullanılabilmesi için aranan şartların tümü kolektif meşru savunma hakkının kullanılabilmesi için de aranmaktadır. Buna göre öncelikle bir devlete karşı silahlı bir saldırı gerçekleşmiş olmalıdır.¹⁶⁵ Divan'a göre silahlı saldırı düzeyine varmayan saldırgan fiillere karşı devletin meşru savunma hakkı yoktur.¹⁶⁶ Böyle bir silahlı saldırının varlığını ispat etmek ise, kolektif meşru savunma hakkını

¹⁶⁰ Kolesnik, D.N. "The Development of the Right to Self-Defense", **The Non-Use of Force in International Law**, W.E. Butler (Ed.) Netherlands: Kluwer Academic Publishers ss.153-159,1989, s.158.

¹⁶¹ Eustace Chikere Azabukie, "Probing The Scope of Self Defense in International Law", **Annual Survey Of International and Comperative Law**, Vol.17, 2011, ss.129-183. s.174.

¹⁶² Dinstein, *War, Aggression and Self Defense*, s.256.

¹⁶³ Bkz. ICJ Reports, 1986, s.110, para.211.

¹⁶⁴ Azabukie, s.174.

¹⁶⁵ Keskin, s.56. 1958 yılında, Lübnan Hükümeti'nin daveti üzerine, ABD kısmen kolektif meşru savunma hakkına dayanarak askerî yardıma gelmiştir. Mısır ve Suriye'nin bazı silahlı grupları destekleyerek Lübnan'a karşı saldırgan davranışlar içine girdiği iddia edilmiştir. Mısır ve Suriye'ye yönelik benzer sebeplerle aynı yıl İngiltere, Ürdün rejimi tarafından ülkesine yardıma çağırılmıştır. Ne var ki, her iki olayda da, dolaylı saldırganlıktan kaynaklanan tehdidin, BM Şartı madde 51'de düzenlenen kolektif meşru savunma hakkı kapsamına girdiği iddiası uluslararası toplumun büyük çoğunluğunca reddedilmiştir. Aral, s.154.

¹⁶⁶ ICJ Reports, 1986, s.110, para.211.

kullandığını iddia eden devletlere düşmektedir. Yani A devleti B Devleti adına, C devlete karşı kolektif meşru savunma hakkı çerçevesinde kuvvet kullanıyorsa, C devletin B devlete yönelik silahlı saldırısını kanıtlaması gerekmektedir.¹⁶⁷ Kolektif meşru savunma hakkı üçüncü bir devlet tarafından tek taraflı olarak uygulanamaz. Yani bir devlet eğer yardım çağrısında bulunmamışsa , silahlı saldırıya uğramış olsa dahî , başka bir devlet o devlet adına kolektif meşru savunma hakkını kullanmaya kendi başına karar veremez.¹⁶⁸ Nitekim UAD Nikaragua Davası'nda, ABD'nin Nikaragua'ya yönelik müdahalesinin, El Salvador'la birlikte kolektif meşru savunma hakkına dayandığı iddiasını değerlendirirken; El Salvador'un, meşru savunma hakkını kullandığına dair Güvenlik Konseyi'ne bir rapor vermediğine ve kolektif meşru savunma hakkını kullanabilmek için ABD'ye de davette bulunmadığına dikkat çekmiştir. Divan ayrıca kolektif meşru savunma hakkını kullanan devletlerin bu değerlendirmeyi kendi durum tespitlerine dayanarak yapamayacaklarını ifade etmiştir. Bunun için kolektif meşru savunma hakkına başvurulduğu durumda öncelikle saldırıya uğrayan devletin, silahlı saldırıya maruz kaldığını uluslararası kamuoyuna duyurması gerekmektedir. Bununla birlikte saldırıya maruz kalan devletin uluslararası toplumdan yardım talebinde bulunması gerekmektedir.¹⁶⁹ Yani UAD Nikaragua Davası'nda, kolektif meşru savunma hakkının iki koşulu olduğunu belirtmiştir: Birincisi mağdur olan devletin içinde bulunduğu durumu açıklaması ve diğer bir devletten veya devletler grubundan yardım istemesi; ikincisi ise silahlı bir saldırının varlığıdır.¹⁷⁰

Bireysel meşru savunma hakkının kullanımında aranan gereklilik, orantılılık, âciliyet şartları kolektif meşru savunma hakkı için de geçerlidir. Burada da amaç mevcut durumun korunması ya da yeniden kurulmasıyla sınırlıdır. Buna göre yapılan ilk saldırı ile buna verilen karşılık arasında bir orantının olması gerekmektedir.¹⁷¹

¹⁶⁷ Dinstein, *War, Aggression and Self Defense*, s.268.

¹⁶⁸ Keskin, s.59. Bunun klâsik bir örneği, 1956 yılında Sovyetler Birliği'nin Macaristan'ı işgalidir. Sovyetler Birliği'nin hukuksal dayanağı Varşova Pakti'nde düzenlenen kolektif meşru savunma hakkı idi ancak işgal öncesinde Macaristan'ın silahlı saldırıya uğradığı yönünde herhangi bir şikayeti olmamıştır. Bkz. Aral, s.153.

¹⁶⁹ ICJ Reports, 1986, s.104, para.195.

¹⁷⁰ Aral, s.127.

¹⁷¹ Keskin, s.56.

Kolektif meşru savunma hakkı, tıpkı bireysel meşru savunma hakkında olduğu gibi geçici ve istisnai bir haktır. Savunmanın müşterek olarak gerçekleştirilmesi bu hakkın temel niteliğinde değişikliklere neden olmamakta, bireysel meşru savunma hakkının ötesinde yeni haklar getirmemektedir.¹⁷² Ancak tıpkı bireysel meşru savunmada olduğu gibi kolektif meşru savunmada da bu hakkın kötüye kullanımları olabilir. Örneğin, silahlı bir saldırı yokken bir devlet kolektif meşru savunma hakkının doğduğunu iddia edebilir.¹⁷³

Kolektif meşru savunma hakkı uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasında büyük rol oynamaktadır. San Fransisco Konferansı'nda BM kurucuları meşru savunma hakkını istisnai durumlarda kullanılacak bir hak olarak düşünmüşler; bu hakkın ortak güvenliğin yerine geçeceğini tasavvur etmemişlerdir. Fakat bugün BM Örgütü kurucularının tasarladıkları ortak güvenlik sistemi çalışmamaktadır. Bu durumun neticesi olarak uluslararası güvenliğin organize olmasında ilk sırayı kolektif meşru savunma işgal etmektedir.¹⁷⁴ Keza geçmiş olaylar göstermiştir ki, BM ortak güvenlik sisteminin başarısız olduğu durumlarda kolektif meşru savunma barışın yeniden sağlanması ve devam etmesi konusunda önemli rol oynamıştır.¹⁷⁵ Dinstein'in de belirttiği gibi, BM ortak güvenlik sistemi layıkıyla sonuç vermediği zamanlarda devletler kendi yöntemleriyle bireysel veya kolektif meşru savunmaya başvurmaktadırlar ve ortak güvenlik hareketinin bir karara bağlanmadığı durumlarda meşru savunma adeta ortak güvenlik sisteminin yerine geçerek tek kurtuluş yolu olmaktadır.¹⁷⁶

Devletler gelecekte olası saldırılara karşı bölgesel savunma antlaşmaları kurabilirler. Bu durum kolektif meşru savunma hakkının 'doğal' olarak içermesi gereken bir durumdur.¹⁷⁷ BM Şartı madde 52/1, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına ilişkin bölgesel antlaşmaların yapılmasına ve bölgesel örgütlerin kurulmasına olanak sağlamaktadır. Bu tür örgütler coğrafi yakınlığa göre olmak zorunda değildir. Amaçları uluslararası barış ve güvenliği sürdürmek için ortak bir meşru savunma düzeni oluşturmak olan her devlet grubu

¹⁷² Keskin, ss.57-56.

¹⁷³ Azabukie, s.175.

¹⁷⁴ Belik, s.50.

¹⁷⁵ Kolesnik, s.153.

¹⁷⁶ Dinstein, *War, Aggression and Self Defense*, s. 327.

¹⁷⁷ Aral, s.135.

bu tür örgütler kurabilir. Devletler, gelecekte gerçekleşmesi muhtemel saldırılara karşı karşılıklı yardım antlaşmaları, askerî ittifak antlaşmaları, garanti antlaşmaları gibi antlaşmalar imza edebilirler.¹⁷⁸ Ancak kolektif meşru savunma tedbirine başvurabilmek için bu hakkın böyle bir antlaşma veya örgüt ile öngörülmesi zarurî değildir. Çünkü silahlı saldırıda bulunan devlet, BM Şartı'nda yer alan aynı şekilde genel bir hukuk kuralı olan kuvvet kullanma yasağını ihlâl etmiş olacaktır. Böylece bu devlet sadece saldırıda bulunduğu devlete değil; aynı zamanda diğer bütün devletlere olan taahhüdünü ihlâl etmiş olacaktır. Dolayısıyla diğer bütün devletler saldırgan devleti taahhüdüne uymaya sevk etmek üzere saldırıya uğrayan devletin yardımına koşabileceklerdir. Esasen 51. maddede kullanılan 'doğal müşterek meşru savunma' kullanımı ile bu ifade edilmektedir.¹⁷⁹

E. Önleyici Meşru Savunma

Önleyici meşru savunma, fiilen gerçekleşmemiş; ancak gerçekleşmesi muhtemel olduğu inanılan bir saldırıyı engellemek amacıyla kuvvet kullanılmasıdır.¹⁸⁰ Hukuksal açıdan sınırları ve kapsamı tartışmalı olmakla birlikte devletlerarası uygulama ile desteklenen istisnai durumlarda, çok yakın, önemli kapsamda ve yoğunlukta, hedef ülkenin yaşamsal ve ülkesel çıkarlarına yönelik ağır sonuçlar doğurabilecek silahlı bir saldırı ihtimali bulunan ve barışçı bir çözüm için makul başka hiçbir seçenek söz konusu olmayan çok zorunlu ve sınırlı durumlarda, silahlı saldırı fiilen başlamadan önce de kendini savunma maksadıyla meşru savunma kapsamında kuvvet kullanılmasına önleyici meşru savunma denilmektedir.¹⁸¹

BM Şartı madde 51'de öngörülen meşru savunma hakkı doktrinde iki farklı şekilde yorumlanmaktadır. Meşru savunmanın dar yorumlanması halinde, bu hakkın doğabilmesi için silahlı bir saldırının gerçekleşmiş olması gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında şart hükmü önleyici meşru savunmaya izin vermemektedir. Meşru savunma hakkının geniş yorumlanması halinde ise, meşru savunma hakkı sadece silahlı saldırının gerçekleşmesi hâlinde değil;

¹⁷⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Dinstein, *War, Aggression and Self Defense*, ss.257-267.

¹⁷⁹ Belik, s.48.

¹⁸⁰ Topal, s.166.

¹⁸¹ Çaycı, s.28.

saldırının henüz gerçekleşmediği fakat gerçekleşme ihtimalinin yüksek olduğu durumlarda da mevcuttur. Yani önleyici meşru savunma hakkı uluslararası hukukta yer almaktadır.¹⁸²

Şart'ın önleyici meşru savunmayı tamamen kapsamına alıp almadığına dair süregelen ihtilaflar mevcuttur. Bu fiillerin meşruluğunu savunanlar, uluslararası örf ve adet hukukuna istinad ederler. Çünkü 51. madde önleyici meşru savunma ile bağdaşmamaktadır.¹⁸³

BM Şartı kabul edilmeden çok önce gelişen uluslararası örf ve adet hukukundaki meşru müdafanın önleyici meşru müdafaayı da kapsadığı açıktır.¹⁸⁴ Bu sebeple önleyici meşru savunmayı destekleyenler, bu tür fiilleri meşrulaştırmak için uluslararası örf ve adet hukukunu ileri sürmeyi gerekli görmekte-dirler. Söz konusu uluslararası örf ve adet hukuku 19. yüzyılda ABD ile Britanya arasındaki 1938'den 1842'ye kadar süren yazışmaların bir sonucudur. (Caroline Olayı) Buna göre, o zamanki ABD Dışişleri Bakanı Daniel Webster tarafından ani, karşı konulmaz, başka bir araç seçimine ve düşünmeye imkân bırakmayan bir meşru müdafaa zaruretinin olduğunun ispatlanması ve meşru müdafaa zarureti ile haklı görülebilecek bir eylemin , bu zaruret ile sınırlı olması ve kesinlikle bu kapsam dahilinde kalması gerekliliği ortaya konulmuştur.¹⁸⁵ 51. maddede sözü edilen 'silahlı saldırı' açık ifadesine rağmen uluslararası toplumda Caroline olayına atıfla önleyici meşru savunma hakkının varlığı ve meşruiyeti açıklanmaya çalışılmıştır.¹⁸⁶ Bununla birlikte UAD'nin Korfu Kanalı Davası'ndaki 1949 tarihli yargılamasında, 22 Ekim 1946'da İngiliz savaş gemilerinin, Arnavutluk kıyılarından, ateş açıldığı takdirde karşılık vermeye hazır bir şekilde geçmiş

¹⁸² Fatma Taşdemir, "Uluslararası Anarşiye Giden Yol: Uluslararası Hukuk Açısından Önleyici Meşru Müdafaa Hakkı", **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt: 2, No: 5, 2006, ss.75-89. s.81-82.

¹⁸³ Brownlie, *Principles of Public International Law*, s.701.

¹⁸⁴ Taşdemir, "Uluslararası Anarşiye Giden Yol: Uluslararası Hukuk Açısından Önleyici Meşru Müdafaa Hakkı", s.80.

¹⁸⁵ Brownlie, *Principles of Public International Law*, s.701.

¹⁸⁶ Önleyici meşru savunma adı altında kuvvet kullanılmasını destekleyen görüşler, önleyici meşru savunma hakkının Caroline doktrini ile kabul edilen örf adet hukuku kuralı olduğunu ve üç ana unsura işaret ettiğini belirtirler: Gereklilik, orantılılık, başka türlü defedilemeyecek, yakın bir tehlike hâli. Slager, s.285.

olmalarını uluslararası hukuka aykırı bulmaması, doktrinde önleyici meşru savunma hakkının BM sisteminde saklı tutulduğuna kanıt olarak gösterilmektedir.¹⁸⁷

BM Şartı sonrası dönemde, önleyici meşru savunmaya ilişkin iki önemli uluslararası yargı kararı mevcuttur. Bunlar UAD'nin 1949 tarihli Korfu Kanalı Davası ve 1986 tarihli Nikaragua Davası'dır. Korfu Kanalı Davası'nda Divan, "*Amaç, yalnızca Arnavutluk'un tutumunu denemek değil fakat aynı zamanda geçen gemilere tekrar ateş açmaktan kaçınmasını sağlayacak ölçüde bir kuvvet gösterisi yapmaktır. Bununla beraber, yukarıda açıklanan olayla ilgili bütün durumlar göz önünde tutulduğunda, Divan, Birleşik Krallık makamları tarafından alınan bu tedbirleri Arnavutluk egemenliğinin ihlali olarak nitelendirmeyecektir*" hükmüne varmıştır.¹⁸⁸ Nikaragua Davası'nda ise Divan, önleyici meşru savunma konusuna ilişkin herhangi bir görüş belirtmemiştir.¹⁸⁹

1945'ten sonra, önleyici meşru savunma ve BM Şartı'nın bir arada olabilmesine ilişkin üç düşünce oluşmuştur. Pozitivist düşünceye göre, madde 51'in lafzi yorumu yani maddede geçen silahlı saldırının gerçekleşmesi durumunda meşru savunma hakkı doğacağı ifadesi açıkça önleyici meşru savunmayı ortadan kaldırmaktadır.¹⁹⁰ Pozitivistler maddedeki silahlı saldırının 'gerçekleşmesi' (*occurs*) ifadesine dayanarak, yalnızca silahlı saldırı başlamasıyla meşru savunma hakkının var olabileceğini düşünmektedirler.¹⁹¹ Yani silahlı saldırı teşkil etmeyen herhangi bir tehdit -uğranılan zarar ne derece büyük olursa olsun- hedef olan devlete kuvvete başvurma yetkisi vermemektedir.¹⁹² Pozitivistlerin yasal dayanağı

¹⁸⁷ Sevin Toluner, "Hukuksal Alanda Türkiye'nin Güvenlik İhtiyaçları Ne Şekilde Karşılabilir?", ss.479-511. **Millelerarası Hukuk Açısından Türkiye'nin Bazı Dış Politika Sorunları**, Beta Yayıncılık, Genişletilmiş 2. Baskı, 2004, s.482. Bu noktada karar verilirken, Şart'ın 51. maddesinden açıkça söz açılmamıştır. Fakat Divan 1949 yılında karar verirken, 1945 yılında kabul edilen Şart hükümlerine açıkça atıfta bulunmasa da bu hükümleri göz önünde tutmadığı ileri sürülemez. Bkz. Toluner, *Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk*, s.171.

¹⁸⁸ ICJ Reports, 1949, s.31. Çeviri, Fatma Taşdemir'e aittir. Bkz. Taşdemir, "*Uluslararası Anarşiye Giden Yol: Uluslararası Hukuk Açısından Önleyici Meşru Müdafaa Hakkı*", s.83.

¹⁸⁹ ICJ Reports, 1986, s.103, parag.194.

¹⁹⁰ Murray Colin Alder, **The Inherent Right of Self-Defense in International Law (Ius Gentium: Comparative Perspectives on Law and Justice 19)**, Dordrecht: Springer Science and Business Media, 2013, s.96.

¹⁹¹ Pozitivist yazarlar: Dinstein, *War, Aggression and Self Defense*, s.182. ; Hersch Lauterpacht, **Oppenheim's International Law**, Vol.2, 7th Edition, London: Longmans, 1952, s.156. ; Hans Kelsen, **The Law of the United Nations**, 2th Edition, London:Stevens and Sons, 1951, ss.913-915.

¹⁹² Belik, s.48.

oldukça açıktır. Zira doğal meşru savunma hakkının tatbik edilebilmesi için ilahlı saldırının vuku bulması ön şartı açıkça madde 51 hükmünde yer almaktadır.¹⁹³

Realistler, pozitivist düşünceye karşı çıkararak, devletlerin silahlı saldırının fiziksel olarak başlamasından önce de hukuka uygun olarak kendilerini savunma haklarının mevcudiyetini iddia ederler.¹⁹⁴ Devletlerin, kendilerini gerçekleşmesi muhtemel bir silahlı saldırıdan koruyamadan, silahlı saldırının akıbetine uğramaları istenilen bir durum değildir. Nitekim 1945'te müzakereci devletlerin de düşüncesi bu idi. Ancak Realistler, madde 51'in açık ifadesi karşısında bu görüşlerinin nasıl benimseneceğine dair elle tutulur bir açıklama getirememektedirler. Doğal hukuk görüşü ise, ayrı ayrı pozitivist ve realist görüşün hukuki dayanaklarını kabul etmekle birlikte, ikisini de tam olarak benimsememektedir.¹⁹⁵ Sonuç olarak denilebilir ki, bu görüşlerin hiçbiri önleyici meşru savunmanın uluslararası hukuktaki yerine dair tatmin edici bir açıklama getirememektedirler.¹⁹⁶

¹⁹³ Ian Brownlie, **International Law and the Use of Force Between States**, Oxford: Calarendon Press, 1963, ss.274-275.

¹⁹⁴ Realist yazarlar: Akehurst, s.313; Bowett, (1958) s.185.

¹⁹⁵ Doğal hukuk görüşünü savunan yazarlar: Brownlie, "International Law and the Use of Force Between States", s.273. ; Cassese, "International Law", s.362.

¹⁹⁶ Bu görüşler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Alder, s.96 vd.

İKİNCİ BÖLÜM

MEŞRU SAVUNMA HAKKINA DAYANARAK DEVLET-DIŞI AKTÖRLERE KARŞI ÜLKE DIŞINDA KUVVET KULLANMA

I. DEVLET-DIŞI AKTÖRLER VE TERÖRİZM

A. Genel Bilgiler

1. Ülke Sınırları Dışında Zorlayıcı Tedbirler (*Extraterritorial Forcible Measures/Extraterritorial Law Enforcement*)

Devletin uluslararası antlaşmalarla belirlenmiş sınırlarının dışında gerçekleştirdiği her türlü eylemi, ülke sınırları dışında gerçekleşmiş eylemdir. Ülke sınırları dışında zorlama tedbirleri kavramından kasıt ise, bir devletin kendisine ait olmayan bir bölgede -örneğin işgal edilmiş topraklarda- etkin kontrol sürdürmesi durumu değildir. Burada bahsedilen, bir devletin sınırlarının ve etkin kontrol sağladığı toprakların dışındaki bir bölgede almış olduğu tedbirlerdir. Ülke dışı zorlayıcı tedbirler açık deniz gibi kimseye ait olmayan alanlarda veya uluslararası hava sahasında da meydana gelebilir. Bu durum korsanlara karşı güç kullanma durumlarında görülebilir. Ancak uluslararası hukukta ülke dışı zorlayıcı tedbir alma durumunun büyük çoğunluğunun 'başka bir devletin ülkesinde' meydana geldiğine dair bir uygulama mevcuttur.¹⁹⁷

Bu çalışmada ülke sınırları dışında zorlayıcı tedbirler deyimine, devlet-dışı silahlı gruplara karşı sınır ötesi kuvvet kullanımı açıklanırken başvurulmuştur. Örneğin; devlet-dışı silahlı X örgütünün, A devletinin ülkesinden B devletinin ülkesine operasyonda bulunması durumunda, B devletinin nasıl tavır sergileyeceği bu konuyla ilgilidir. Eğer bu X örgütü, B devletinin topraklarında bu eylemlerini gerçekleştiriyorsa; B devletinin bu birimleri geri püskürtmek amacıyla karşı kuvvet kullanması olası bir durumdur. Asıl sorun X örgütü gibi bu

¹⁹⁷ Noam Lubell, *Extraterritorial Use of Force Against Non-State Actors*, New York: Oxford University Press, 2010, ss.13-14.

tür silahlı devlet-dışı aktörlerin A devletinin ülkesinden operasyonda bulunmaları durumunda B devletinin, A devletinin ülkesinde karşı tedbirlere başvurup başvuramayacağıdır.¹⁹⁸

Ülke dışında gerçekleştirilen zorlayıcı tedbirlerin meşru savunmanın bir formu olduğu söylenebilir.¹⁹⁹ Bu tedbirler öldürmeden adam kaçırmaya veya geniş çaplı askerî operasyon düzenlemeye varan çeşitli şekillerle meydana gelebilir. Örneğin, 1916'da ABD'nin, Francisco Villa ve adamları tarafından yapılan ve Meksika Hükümeti'nin kontrol altına almakta yetersiz kaldığı bir saldırıdan sonra Meksika'ya askerî birliklerini göndermesi; yine ABD'nin Yemen'deki El-Kaide üyelerine ait olduğu iddia edilen yerlere yönelik insansız hava aracı kullanması ve Somali ve Pakistan'ı vurması; İsrail'in 1960'da Arjantin'den Nazi lideri Adolph Eichman'ı ve 1986'da Roma'dan İsrail'in nükleer kapasitesine ilişkin gizli bilgiyi açığa çıkarmasından dolayı İsrail vatandaşı Mordechai Vanunu'yu kaçırması gibi diğer ülkelere belli kimseleri kaçırmak üzere ajanlar göndermesi; İsrail askerlerinin Uganda havaalanında bulunan kaçırılmış uçaktaki rehinelere sınır ötesi bir operasyonla kurtarması gibi. Aynı şekilde 2003 yılında İsrail uçaklarının Suriye'de var olduğu iddia edilen devlet-dışı aktörlerin kamplarının vurulması; 2006 yazında İsrail'in Lübnan'da Hizbullah örgütüyle silahlı çatışmaya girmesi ve 1999 yılında Türk güvenlik güçlerinin PKK lideri Öcalan'ı Kenya'da tutuklaması ve Türkiye'ye götürmeleri örnek verilebilir. Bu tür ülke dışında yürütülen operasyonlar 11 Eylül 2001 tarihi ile önemli bir gelişme kazanmıştır. 11 Eylül günü gerçekleşen saldırıları takiben ABD Afganistan da geniş çaplı askeri operasyonlarına başlamıştır.²⁰⁰

Bir devletin kendi ülke sınırları dışında zorlayıcı tedbirler alması ender rastlanılan bir durum değildir. ABD'nin Pakistan ve Somali'ye düzenlemiş olduğu hava saldırıları, Avrupa Devletleri'nin Somali yarımadasındaki korsanlarla çatışması, Kolombiya'nın Ekvador'da üslenmiş bir çeteciye bombalaması, Türkiye'nin Irak'taki PKK'ya yönelik gerçekleştirdiği askerî operasyonlar örnek gösterilebilir. Bu durumun yeni olduğu da söylenemez. Her zaman anılan Caroline Davası'nda, ABD'deki Kanadalı isyancılara, İngilizlerin zorlayıcı tedbirler alması 1837'de bu konunun örneğini oluşturmuştur.²⁰¹

¹⁹⁸ Dinstein, *War, Aggression and Self Defense*, s.244.

¹⁹⁹ Ibid., s.247.

²⁰⁰ Lubell, ss.3-4.

²⁰¹ Ibid., s.3.

Tüm bunlar çerçevesinde, ülkesi dışında zorlayıcı tedbirler alan ülke harici devlet (*outside state*); kendi ülkesinde bu tür tedbirlerin aldığı devlet de ülke devleti veya ev sahibi ülke (*territorial state/host state*) olarak adlandırılabilir.²⁰²

2. Devlet-dışı Aktörler (*Non-State Actors*)

Uluslararası hukuk yirminci yüzyılın ortalarına kadar yalnızca devletlerin arasındaki ilişkilerden kaynaklanan bir hukuk dalı olarak görülmüştür. Oppenheim 1905'te, uluslararası hukukun süjelerinin yalnızca ve münhasıran devletler olduğunun ileri sürmüştür.²⁰³ Yirminci yüzyılın ilk yarsısı da dahil olmak üzere , devlet-dışı aktörlerin uluslararası hukukta kişilik sahibi olabilecekleri konusunda bir bilgiye ulaşılamamaktadır.²⁰⁴ Küreselleşme ile uluslararası hukukun temelinde büyük bir etki yaratılmış ve bu süreç boyunca uluslararası hukukun yapısında köklü değişimler meydana gelmiştir. 20. yüzyılın sonlarında ulus devletler zayıflamış²⁰⁵ ve devlet-dışı aktörler uluslararası hukukun bir parçası olarak gündeme gelmeye başlamıştır. Devlet-dışı aktörler, egemen devletlerin haricinde bir aktör olarak uluslararası alana dahil olmuştur.²⁰⁶

Devlet-dışı aktör kavramı dar ve geniş anlamıyla ele alınabilir. Dar anlamıyla devlet-dışı aktörler; uluslararası örgütler, çok uluslu şirketler ve hükümet dışı örgütler olarak üç gruba ayrılabilir. Geniş anlamıyla ele alındığında ise, devletlerin kontrolü dışında hareket eden vatansızlar, silahlı gruplar ve ulus ötesi suç örgütleri de devlet-dışı aktör kavramının içine girmektedir.²⁰⁷

Devlet-dışı aktörel bir devleti temsilen veya bir devlet adına hareket etmeyen kişiler veya gruplardır.²⁰⁸ Uluslararası örgütler (*international organisations*), hükümet dışı

²⁰² Ibid., ss.13-14.

²⁰³ Lasa Oppenheim, **International Law: A Treatise**, Volume 1, 1st Edition, London: Longmans, Green and Co. , 1905, parag.13, s.19.

²⁰⁴ Kemal Başlar, **Uluslararası Hukukta Hükümet Dışı Kuruluşlar: Vestfalya Sonrası Süreçte Küresel Sivil Toplum**, Ankara: Nobel Yayıncılık, 2005, s.175.

²⁰⁵ Oscar.Schachter, "The Decline of the Nation-States and Its Implications for International Law", **Columbia Journal of Transnational Law**, Vol.36, 1997, ss.7-23, s.7.

²⁰⁶ Hans Joachim Heintze, "Do Non-State Actors Challenge International Humanitarian Law?", **International Humanitarian Law Facing New Challenges, Symposium in Honour of Knut Ipsen**, Wolff Heintschel von Heinegg Volker Epping (Ed.), Springer Berlin Heidelberg, 2007, ss.163-168, s.163.

²⁰⁷ Başlar, s.173.

²⁰⁸ Lubell, s.14.

örgütler (*non-government organisations*), çok uluslu şirketler (*multinational corporations*), terörist gruplar, azınlık halkları (*minority peoples*) bunlara dahildir.²⁰⁹ Bu çalışmada devlet-dışı aktör olarak anılan gruplar şiddet eylemleri gerçekleştiren silahlı gruplardır.

Devlet-dışı aktörler herhangi bir devletin kontrolü altında değildir ve bir devlet adına hareket etmemektedirler. Ayrıca devletin kimliğini ve bağımsız varlığını sürdürmesi amacıyla kullandığı fiili veya hukuki bir parçası değildirler. Bununla birlikte birçok durumda devlet-dışı aktör ile bir devlet arasında aynı siyasî fikri paylaşma veya destek sağlama gibi bağlantının olduğu söylenebilir. Yine de uluslararası bir aktör, bir devletin kontrolü altında değilse veya eylemleri bir devlete isnat edilemiyorsa devlet-dışı aktör olarak nitelendirilecektir.²¹⁰

Şiddet yanlısı devlet-dışı aktörler; üyelerinin uluslararası oluşu, ulus ötesi operasyonları ve birden fazla devletten finansal olarak destekleneceklerine dair inançları ile karakterize edilirler. Bu gruplar zarar verici kapasitelerini arttırabilmek için muhakkak bir kısım halkın sempatisine ve desteğine ihtiyaç duyarlar. Bunlar ayrıca kara para aklamak için dünya çapındaki finans sistemine kolay erişime ve devletlerarası ceza meselelerinde (suçluların iadesi, istihbarat ve diğer soruşturma ve kovuşturma işlemleri konusunda) uluslararası işbirliğinin bulunmamasına güvenmektedirler.²¹¹ Şiddet yanlısı devlet-dışı aktörler başlıca enstrüman olarak terörizmi kullanırlar. Bu tür gruplar çeşitli politik, ekonomik, sosyal, dini, kültürel ve hatta kişisel sebeplerle terörizme başvurabilirler.²¹² Bu birimler bir devletin ülkesinde faaliyet gösterebilecekleri gibi ülke sınırları dışında veya yalnızca komşu ülkede faaliyet gösterebilirler. Hatta ulus ötesi gruplar bir devletle sınırlı kalmaz; birden fazla devlet ülkesinde etkin hale gelebilirler.²¹³ Terörist grupların devlet-dışı aktörler içerisinde gösterilmesinin nedeni ise, aynı amaç etrafında birleşmiş kişilerin ulus devletlerin baş edemeyeceği büyüklüğe ulaşmış olmalarındandır.²¹⁴

²⁰⁹ Fergus Green, "Fragmentation in Two Dimensions: The ICJ's Flawed Approach to Non-State Actors and International Legal Personality", **Melbourne Journal of International Law**, Vol.9., 2008, ss.47-77, s.49.

²¹⁰ Lubell, ss.14-15.

²¹¹ M. Cherif Bassiouni, "Legal Control of International Terrorism: A Policy-Oriented Assessment", **Harvard International Law Journal**, Vol 43, No 1, Winter 2002, ss.83-103, s.86.

²¹² Muhittin Ataman, "The Impact of Non-State Actors on World Politics: A Challenge to Nation-States", **Alternatives: Turkish Journal of International Relations**, Vol.2, No.1, Fall 2003, ss.42-66, s.57.

²¹³ Lubell, s.15.

²¹⁴ Başlar, s.199.

Devlet-dışı aktörlerin bir kategorisi olan silahlı grupların özellikleri maddeler hâlinde genel olarak şöyle sıralanabilir:

-Bütün silahlı gruplar devletin otoritesine, gücüne ve meşruluğuna meydan okur; devleti zayıflatmaya veya kendi bünyesi altına almaya çalışır.

-Bazı yerel ve uluslararası silahlı gruplar halk desteğiyle ciddi operasyonlar gerçekleştirebilirler.

-Silahlı gruplar faaliyetlerini daha rahat yürütmek için gizli örgütlenmeler geliştirirler. Bu gizli örgütlenmeler yasa dışı yollarla sağlanır. Bu yasa dışı yollar arasında silahlanma, haberleşme cihazlarına sahip olma ve istihbarat faaliyetleri sayılabilir.

-Silahlı grupların liderleri ve takipçileri siyasî, dini, ekonomik ve kişisel hedeflerine ulaşmak konusunda 'güç' ve 'şiddet' kavramlarına inanırlar. Onlar devletin 'meşru zorlayıcı güç' olmak konusundaki tekelliğine meydan okurlar.

-Silahlı gruplar uluslararası normları, hukukun üstünlüğünü, ya da insan hakları düşüncesini tanımazlar ve kim buna karşı çıkarsa onları "düşman" sınıfında tanımlamaya hazırlardır.

-Silahlı gruplar sürekli düzensiz milis taktikler kullanırlar ve kendi anlatılarını ilerletmek için medyayı, propagandayı ve interneti kullanırlar.

-Silahlı gruplar bazen devlet sınırları içerisinde bazen devlet sınırları dışında, bazen coğrafi bölgesinin dışında bazen de küresel çapta operasyonlarda bulunabilirler.²¹⁵

3. Uluslararası Terörizm (*International Terrorism*)

Terör veya tedhiş, en sade ifadeyle korku salmak, korkutmak, bireyleri ve kitleleri etki altına almak amacıyla şiddete başvurulmasıdır. Terör şiddet ve korkutmayı ifade etmekteyken; terörizm, şiddet ve korkunun yani terörün siyasal mücadelede yöntem olarak

²¹⁵ Richard H. Shultz, "The 21st Century Conflict Environment: Challenges Posed by a Multiplicity of Non-State Armed Groups". **National Strategy Information Center**, 2011, s.2-3. <http://www.strategycenter.org/wp-content/uploads/2011/07/Challenges-Posed-by-a-Multiplicity-of-Armed-Groups.pdf> (09.03.2016) Çeviri, Özgün Özger Bölükbaş ve Davut Ateş'e aittir. Bkz. Özgün Özger Bölükbaş ve Davut Ateş, "Uluslararası İlişkiler Kuramında Silahlı Grupları Kavramlarla Açıklama", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 32, 2014, ss. 27-40, s.29.

kullanılmasını ifade etmektedir²¹⁶ Terörizm bir şiddet stratejisi olarak, toplumun bir kesimine karşı güç kazanmak, bir davanın veya amacın propagandasını yapmak veya politik intikam uğruna zarar vermek gayesiyle terör uygulamasıdır. Bu stratejiye devletler tarafından başvurulabileceği gibi devlet-dışı aktörler tarafından da başvurulabilir. İdeolojik olarak motive olmuş bu gruplar veya kişiler, uyruğunda buldukları ülkede veya başka bir ülkede, fikirlerine ve amaçlarına göre çeşitli metotlar kullanarak faaliyette bulunabilirler.²¹⁷ Terörist eylemler genellikle kendilerini belirli bir politik amaca adanmış gruplar tarafından gerçekleştirilir. Bu tür eylemler genellikle sivil halkı hedef alır ve saldırılarını umuma açık olarak gerçekleştirirler.²¹⁸

Uluslararası terörizm ise, uluslararası diplomasi ve savaş kurallarının kabul edilen normları dışında kalan şiddet eylemleri olarak tanımlanabilir. Uluslararası terörizmde eylemler, birden fazla ülkenin topraklarını ve insanlarını hedef alır ve artık ulusal sınırları aşarak uluslararası sonuçlar doğurmaya başlarlar.²¹⁹ Bu tür eylemlerle en az iki devletin menfaatleri ihlâl edilmektedir. Uluslararası terörün amacı belirli bir takım siyasî hedeflere ulaşmak, bu yöntemle siyasî değişikliklerin gerçekleşmesini sağlamaktır.²²⁰

Uluslararası terörizmin yaygın kullanımı, devlet aktörlerinin ve devrimci ve isyancı grupların eylemlerinden ziyade politik bir mesaj yaymak isteyen, siyasal sistemi istikrarsızlaştırmak ve politik intikam olarak toplumsal zarar verme amacı olan, ideolojik olarak güdülenmiş devlet-dışı aktörleri işaret etmektedir.²²¹ Teröristler uluslararası terörizmi kullanarak dünya kamuoyunun dikkatini kendi sorunlarına çekmek istemektedirler.²²² Siyasî, dini, etnik saiklerle hareket eden bu tür gruplar, uluslararası alanda değişiklik yaratmak

²¹⁶ Devrim Aydın, “Terör Eylemlerinin Siyasal Suç Açısından Değerlendirilmesi”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt: 2, No: 7, 2006, ss.1-20, s.12.

²¹⁷ Bassiouni, s.84.

²¹⁸ Brian Michael Jenkins, **International Terrorism: A New Mode of Conflict (California Seminar on Arms Control and Foreign Policy ; no. 48)**, Los Angeles:Crescent Publications, 1975, s.2.

²¹⁹ Jenkins, s.2 ; Topal, s.53.

²²⁰ Hamide Zafer, **Ceza Hukukunda Terörizm**, İstanbul: Beta Yayınevi, 1999, s.73.

²²¹ Bassiouni, s.86.

²²² Örneğin, Filistin Kurtuluş Örgütü, 1972 Münih Olimpiyat köyündeki İsraili sporculara saldırı düzenleyerek ve daha sonra uçak kaçırma eylemleri gerçekleştirerek dünya kamuoyunun dikkatini kendi milli sorunlarına çekmeyi başarmıştır. FKÖ böylece Filistin devletini uluslararası alanda kabul ettirmek ve bu yolla İsrail’e baskı yapılmasını sağlamayı amaçlamıştır. Bir başka örnek ise, 1993’te bir grup PKK’lı teröristin Münih’teki Türk Konsolosluğunu basarak Alman Hükümeti’nden, Türk Hükümeti’ni “Güneydoğu Anadolu’da Kürtlere karşı giriştiği savaşa” son vermeye zorlamasını istemesidir. Zafer, s.73.

amacıyla devletin sınırını aşan operasyonlar gerçekleştirerek kişilere veya devletlere karşı şiddet uygulamaktadır.²²³

Terörizm, 1960'lardan bu yana uçak kaçırmadan başlayıp daha geniş terörist tekniklerine varan biçimlerde boy göstererek ulusallıktan ulus aşırılığa doğru form değiştirmiştir. Bu ulus aşırı nitelik, farklı terörist gruplar arasında gizli antlaşmalar ve iş birliği sağlanması ile ve bazı devletlerin ülkelerini bu tür birimlere barınak ve eğitim merkezi olarak sunması ile oluşturulmuştur.²²⁴ Küreselleşmenin bir sonucu olarak ulaşım teknolojisinde yaşanan gelişmeler, bilgi ve iletişim teknolojisinin yayılması, uluslararası piyasaların serbestleşmesi ve göçlerin artması ile silahlı gruplardan oluşan devlet-dışı aktörlerin de yerel-bölgesel sınırları yıkılmış bu gruplar uluslararası boyut kazanmışlardır.²²⁵

Terörizmin genel kabul görmüş bir tanımı bulunmamakla birlikte uluslararası toplum tarafından güvenliğe karşı tehdit olarak nitelendirilmiştir.²²⁶ Nitekim BM Genel Kurulu uluslararası terörizmin, uluslararası barış ve güvenliğe karşı bir tehdit ve insanlığa karşı bir suç olduğunu bildirmiştir.²²⁷ Terörizmin bir tehdit olarak kabul edilmesi hukuki nitelendirme olmayıp siyasî bir nitelik taşımaktadır.²²⁸ Zaten terör için hukuksal olmaktan çok siyasî bir kavramdır denilebilir. Bu nedenle bir ülkede özgürlük savaşçısı olarak kabul edilen ve desteklenen eylemciler başka bir ülkede terörist olarak anılabilirler.²²⁹ Bu açıdan terörizm en iyi *“Kimilerine göre terörizm olan diğerlerine göre kahramanlıktır.”* cümlesiyle ifade edilebilir ve bu kavramın halen tatmin edici bir tanımı bulunmamaktadır.²³⁰

Son derece geniş ve belirsiz bir kavram olan terörizm tanımının yapılmasının olmazsa olmaz bir şart olup olmadığı, uluslararası hukuk doktrininde ele alınmış ve bu konuda başlıca iki görüş ortaya çıkmıştır: Bir görüş, terörizm hakkında genel kabul gören bir tanıma ulaşılamamış olmasının, uluslararası toplumun terörizmle mücadeesindeki en büyük

²²³ Zafer, s.71.

²²⁴ Ataman, s.58.

²²⁵ Özger Bölükbaş ve Ateş, s.28.

²²⁶ Jale Civelek, “Uluslararası Barış ve Güvenliğe Karşı Tehdit Olarak Uluslararası Terörizm”, **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, Cilt: 24, Sayı: 1-2, 2004, ss.353-363, s.354.

²²⁷ “Assembly President Says Now is Time To Unite Against Terrorism; Cautions That Humanitarian Aid to Afghanistan Must Continue” **UN Meetings Coverage and Press Releases**, 8 October 2001, <http://www.un.org/press/en/2001/gasm274.doc.htm> (02.03.2016).

²²⁸ Civelek, “Uluslararası Barış ve Güvenliğe Karşı Tehdit Olarak Uluslararası Terörizm”, s.354.

²²⁹ Aydın, s.13.

²³⁰ Bassiouni, s.101.

engellerinden birini oluşturduğunu savunmaktadır. Buna göre terörizmin tanımı yapılmadıkça terörizme karşı verilecek mücadele yöntemini belirlemek ve bu mücadeleyi uygulayabilmek güçleşecektir. Tanımın yapılmasının gerekli olmadığını ileri süren görüş ise, pratikte böyle bir tanımın yapılmasının imkânsız olduğunu ve zaten bu tür bir tanıma da ihtiyaç bulunmadığını ileri sürmektedir. Terörizmin tanımlanamaması, terör ve terörizm kavramlarının siyasî, hukukî, sosyal, felsefî ve uluslararası boyutlara sahip, karmaşık ve subjektif niteliğe sahip olması ve devletlerin farklı siyasî görüşlere ve politik önceliklere sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Devletler, yapılacak bir tanımla kendilerini bağlamamayı; eğer bir tanım yapılacaksa da bu tanımın kendilerine bir sınırlandırma getirmemesini istemektedir.²³¹

4. Ev Sahibi Devlet (*Host State/Territorial State*)

Uluslararası hukukta, terörist faaliyetlerde bulunan devlet-dışı aktörlerle mücadelede etkili tedbirler geliştirilebilmesi için devlet-dışı aktörler ile bu birimlere ev sahipliği yapan devlet arasındaki ilişkinin tespit edilmesi gerekir.²³² Devlet-dışı aktörler, sınırları belli bir ülkeye sahip olmadıklarından faaliyetlerini devam ettirebilmek için -kendileriyle işbirliği içinde olan veya olmayan- bir devletin ülkesine ihtiyaç duyarlar.²³³ Böylece bir devletin ülkesinde konuşlanır ve faaliyetlerini buradan sürdürürler. Bu noktada ev sahibi devletin bu gruplara sağladığı destek önemlidir ve çeşitli yollarla sağlanabilir. Örneğin, ev sahibi devlet aktif olarak bu birimleri kontrol altına alabileceği veya direkt olarak terörist faaliyetlerde bulunabileceği gibi bu birimleri kontrol altına almayıp eğitim, gerekli araç ve malzeme, para, ulaşım gibi yardımda bulunarak destek olabilir. Bunların yanında ev sahibi devlet bu grupların faaliyetlerini bastırmak veya durdurmak için herhangi bir çaba göstermeyerek veya politik sebeplerden ya da kendi âcizliğinden dolayı bu birimleri engellemekte yetersiz kalarak dolaylı olarak bu gruplara destek verebilir.²³⁴ Bu ilişkilerin bir kısmı devlet-dışı aktörlere

²³¹ Ahmet Hamdi Topal, “Uluslararası Hukukta Terörizmin Tanımlanması Sorunu”, Ekim 2004, <http://www.e-akademi.org/incele.asp?konu=ULUSLARARASI%20HUKUKTA%20TER%D6R%DDZM%DDN%20TANIMLANMASI%20SORUNU&kimlik=1097056714&url=makaleler/ahtopal-1.htm> (26.06.2016).

²³² Gregory M. Travalio, “Terrorism, International Law and the Use of Military Force”, **Wisconsin International Law Journal**, Vol 18, No 1, 2000, ss.145-191, s.150.

²³³ Topal, s.57.

²³⁴ Travalio, s.150.

olduğu kadar bu gruplara ev sahipliği yapan devletlere karşı da kuvvet kullanmaya meşru bir zemin hazırlayabilecektir.²³⁵

B. Ev Sahibi Devletin Devlet-dışı Aktörlerin Terörist Faaliyetlerine Karışma Düzeyi

Devletlerin devlet-dışı aktörlerin terörist eylemlerine katılmaları aktif veya pasif olarak çeşitli seviyelerde olabilmektedir.²³⁶ Bu katılma, *de facto* devlet organlarının bu birimleri aktif bir şekilde kontrol altına almaları ve genel olarak destek sağlamaları yoluyla olabileceği gibi yalnızca tolerans göstererek ve bu birimleri engellemekte isteksiz veya yetersiz davranarak pasif kalmaları yoluyla da olabilir.²³⁷ Devletlerin uluslararası terörizmle ilişkisinin türlerini oluşturan, doğrudan aktif destekten dolayı pasif desteğe doğru sıralanan düzeyler birbirinden farklı olmakla birlikte bu düzeylerin aralarındaki sınır geçişkindir.²³⁸ Bu sebeple ev sahibi devletin bu birimlerin eylemlerini önlemede ihmalinin olması ile bu birimlerin eylemlerine iştirak etmesi arasındaki ayrımı yapmak kimi zaman zor olmaktadır.²³⁹ Ancak devletlerin uluslararası terörizme karışma düzeylerini belirlemek mağdur devletlerin alacakları tedbirlerin meşruluğu açısından son derece önem taşımaktadır.²⁴⁰

Bir devletin terörist faaliyetlerde bulunan devlet-dışı aktörelere ev sahipliği yapması o devleti doğrudan bu eylemlerin sorumlusu yapmamaktadır. Fakat devlet bu eylemlerin kendisine atfedilebilirliği ölçüde sorumlu tutulmaktadır.²⁴¹

²³⁵ Topal, s.57.

²³⁶ John Alan Cohan, "Formulation of a State's Response to Terrorism and State-sponsored Terrorism", **Pace International Law Review**, Vol 14, 2002, ss.77-119, s.90.

²³⁷ Paulina Starski, "Right to Self-Defense, Attribution and the Non-State Actor – Birth of the 'Unable and Unwilling' Standard?", (18 September 2015), s.15. <http://ssrn.com/abstract=2692422> veya <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2692422> (03.03.2016)

²³⁸ Umut Kedikli, **Uluslararası Terörizm ve Devlet Sorumluluğu**, Ankara: Nobel Yayınevi, 2013, s.141.

²³⁹ Richard B. Lillich ve John M. Paxman, "State Responsibility for Injuries to Aliens Occasioned by Terrorist Activities", **The American University Law Review**, Vol. 26, No. 2, (Winter 1977), ss.216, s.236.

²⁴⁰ Taşdemir, *Uluslararası terörizme Karşı devletlerin kuvvete başvurma yetkisi*, s.45.

²⁴¹ Scott M. Malzahn, "State Sponsorship and Support of International Terrorism: Customary Norms of State Responsibility", **Hastings International&Comparative Law Review**, Vol 26, (2002-2003), ss.83-114, s.96.

1. Devlet-dışı Aktörlere Sponsor Olması

Devletin devlet-dışı aktörleri ülkesinde himaye etmesi başka bir ifadeyle sponsor olması, bu birimlerin faaliyetlerine en geniş düzeyde karışması demektir.²⁴² Ev sahibi devletin, devlet-dışı aktörlerin terörist faaliyetlerini aktif olarak plânlaması ve yönlendirmesi veya kontrolüne alması devletin bu birimlere sponsor olmasına örnektir.²⁴³ Sponsor devlet şiddet yöntemi olarak geleneksel araçlarını kullanmayıp, stratejik avantaj elde etmek amacıyla doğrudan doğruya devlet-dışı aktörler aracılığıyla uluslararası terörizmi kullanmaktadır.²⁴⁴ Bu durumda devlet, istisnai olmakla birlikte bizzat kendi devlet görevlileri vasıtasıyla terörizme karışabileceği gibi kendi organlarını kullanmayıp; organize ettiği, teçhizat sağladığı, yönettiği veya kontrol altında tuttuğu gayri resmi devlet ajanlarını, paralı askerleri veya silahlı çeteleri kullanmak suretiyle devlet-dışı aktörlerin terörist eylemlerini destekleyebilmektedir.²⁴⁵

2. Devlet-dışı Aktörlere Fiili Destek Sağlaması

Ev sahibi devletin ülkesinde bulunan devlet-dışı aktörlere ideolojik, finansal ve lojistik destek vermesi; fakat bu aktörlerin faaliyetlerini ev sahibi devletten bağımsız bir şekilde yürütmesi mümkündür.²⁴⁶ Başka bir deyişle devletin, devlet-dışı aktörlerin terörist faaliyetlerini direkt olarak yönlendirmeksizin; eğitim, silah, patlayıcı, teçhizat, istihbarat, güvenli bölge, iletişim, sahte ulaşım belgeleri, finansman ve diğer lojistik destek sağlamak suretiyle bu birimlerin faaliyetlerine aktif olarak destek vermesi durumunda devlet-dışı aktöre fiili destek söz konusu olmaktadır. Devletler bu desteği bu birimleri kontrol altında tutarak ve

²⁴² Starski, s.16.

²⁴³ Arend ve Beck, s.142.

²⁴⁴ Richard J. Erickson, **Legitimate Use of Military Force Against State-Sponsored International Terrorism**, Alabama: Air University Press, (1989), s.26.

²⁴⁵ Antonio Cassese, “The International Community’s ‘Legal’ Response to Terrorism”, **International and Comparative Law Quarterly**, Vol 38, 1989, ss.589-608, s.598.

²⁴⁶ Cassese, “*The International Community’s ‘Legal’ Response to Terrorism*”, s.598. ; Boaz Ganor, “**Countering State-Sponsored Terrorism**” <http://www.ict.org.il/Article.aspx?ID=1140> (04.03.2016).

doğrudan talimat vererek gerçekleştirmezler.²⁴⁷ Bu şekilde bu birimlerin kontrolünü ve sorumluluğunu üzerlerine almaktan kaçınırlar.²⁴⁸

Devlet ideolojileri devlet-dışı aktörlerin ideolojileriyle örtüştüğü zaman bu birimler bu tür devletlerden destek bulabilmektedirler. Örneğin, devletler bu birimlere ideolojik, politik, dini destek vererek siyasî fikirlerini yaymak isteyebilirler. Bununla birlikte ev sahibi devlet, bu birimlere geniş çapta silah ve patlayıcı maddeler sağlayarak, üçüncü bir devletten gönderilen silah transferlerini engellemeyerek ya da serbest bir biçimde denetleyerek veya kendi topraklarında örgüt üyelerine askerî eğitimler vererek bu birimlere askerî destekte de bulunabilmektedir.²⁴⁹ Aynı şekilde devletler bu birimlere finans olarak da destek verebilirler. Devlet-dışı aktörlerin varlıklarını sürdürebilmeleri ve eylemelerini gerçekleştirebilmeleri için gerekli olan mali kaynakları kimi zaman yetersiz kalabilir. Mali kaynak, silahlı grupların varlıklarını korumaları açısından gerekli bir materyaldir. Silahlı gruplar sistematik bir ekonomik yapılanmaya sahip olmamakla birlikte farklı finansman şekillerine sahiptirler. Bunlardan bir tanesi de ev sahibi devlet tarafından sağlanacak mali destektir.²⁵⁰

3. Devlet-dışı Aktörlerin Terörist Faaliyetlerini Önlemede İsteksiz Olması

Devlet kendi ülkesinde var olan devlet-dışı aktörleri yukarıda belirtilen şekillerde desteklemezse bu aktörler kendi kendilerine yetmeye çalışabilir (*self-supporting*) veya dışarıdan destek alma ve sponsorluk bulma eğilimine girebilirler.²⁵¹ Genel olarak tüm devletlerin, ülkelerinde diğer devletlere yönelik silahlı saldırı gerçekleştiren kişileri veya grupları önleme veya cezalandırma suretiyle suç oluşturan bu eylemleri kontrol altına almaları gerekmektedir. Eğer ev sahibi devlet, kendi yetki sınırları alanındaki bu terörist

²⁴⁷ Erickson, s.26.

²⁴⁸ Topal, s.60 ; Taşdemir, s.54.

²⁴⁹ Mali destek konusunda meselâ İran, terörist örgütlerin finansman kaynağı olarak görülmektedir. Boaz Ganor, “**Countering State-Sponsored Terrorism**” <http://www.ict.org.il/Article.aspx?ID=1140> (04.03.2016). Dinî motifleri kullanan El-Kaide gibi terör örgütleriyle Afganistan’da Taliban yönetimi arasındaki ilişki politik, ideolojik desteğe örnek verilebilir. Kedikli, s.136.

²⁵⁰ Özger Bölükbaş ve Ates, , s.32. ; Boaz Ganor, “**Countering State-Sponsored Terrorism**” <http://www.ict.org.il/Article.aspx?ID=1140> (09.03.2016).

²⁵¹ Erichson, s.26.

grupları kontrol etme konusunda ilgisiz davranırsa bu durum devletin bu birimlerle mücadele etmede isteksiz olduğu anlamına gelir.²⁵²

Ev sahibi devletin burada aktif bir rolü yoktur. Bu birimlerin eylemlerini doğrudan örgütlememekte, kontrol etmemekte veya herhangi bir askerî yardımda bulunmamaktadır. Ne var ki, bu birimlere isteyerek ev sahipliği yapmakta; ülkesini bu birimlerin yabancı ülkelere gerçekleştirdiği faaliyetlerini devam ettirebilmeleri için sığınak olarak kullanmalarına izin vermektedir.²⁵³ Yani bu birimlerin yabancı ülkelere yapmayı plânladıkları veya yapmış oldukları terörist saldırılar için ev sahibi devletin ülkesini sığınacak yer olarak kullanmalarına razı olmaktadır.²⁵⁴ Bununla birlikte ev sahibi devlet bu birimleri ülke dışına çıkarmak ve üyelerini yakalamak gibi konularda bir çaba göstermediği gibi, bu birimlerin ülkesi içinde gerçekleştirdikleri faaliyetlerin engellenmesine ve sona erdirilmesine ilişkin talepleri de reddetmektedir.²⁵⁵ Ayrıca ülkesinde bulunan bu birimlerin üyelerini iade etmek veya uzaklaştırmak konusunda herhangi bir işlem yapmaktan ve bu kişilerin adli takibatının yapılması veya suçlunun ülkesine iadesi için yetkin otoritelere vermekten kaçınmaktadır.²⁵⁶ Taliban yönetiminin, Afganistan'ı uluslararası teröristlerin eğitim yeri olarak kullanmasına devamlı olarak izin vermesi ve Usame bin Ladin'in yakalanmasına yönelik teşebbüslere destek vermemesi ve işbirliğinde bulunmaktan kaçınması örnek olarak gösterilebilir.²⁵⁷

Ev sahibi devletin bu isteksiz tavrı onu, son zamanlardaki tabir ile sığınılan/barınılan ülke (*harbouring state*) ; terörist gruplara yardım ve yataklık eden ülke (*aid and abet*) veya başka bir ifade kullanmak gerekirse bu birimler için güvenli bölge (*safe havens*) hâline getirmektedir.²⁵⁸ Güvenli bölge, devletin yönetiminin yetersizliğinden, politik sebeplerden ya da her iki sebepten dolayı teröristlerin rahatça organize olabildikleri, plân yapabildikleri, kaynak topladıkları, haberleşebildikleri, üye toplayabildikleri, eğitim gördükleri ve komşu

²⁵² John Alan Cohan, "Formulation of a State's Response to Terrorism and State-sponsored Terrorism", **Pace International Law Review**, Vol 14, 2002, ss.77- , s.92.

²⁵³ Cohan, s.91. ; Cassese, "The International Community's 'Legal' Response to Terrorism", s.598.

²⁵⁴ Cassese, "The International Community's 'Legal' Response to Terrorism", s.598. ; Erichson, s.26. ; Cohen, s.91.

²⁵⁵ Travalio, s.150. ; Arend ve Beck, s.142.

²⁵⁶ Cohen, s.92.

²⁵⁷ Travalio, dn 19, s.150, ; Cohen, s.93.

²⁵⁸ Starski, s.39.

ülkelere yönelik operasyon gerçekleştirdikleri, kontrol altında alınamayan ve alınmamış bölgelerdir.²⁵⁹

4. Devlet-dışı Aktörlerin Terörist Faaliyetlerini Önlemede Âciz Kalması

Egemen devletler, yalnızca kendi ülke vatandaşlarını korumaktan değil; aynı zamanda diğer devletlerin haklarını ve güvenliğini ‘kendi ülke sınırları içinde’ korumaktan mesuldürler. Ne var ki, birçok devletin ülkesi, devletin ülkesel kontrolü etkili bir şekilde sağlamadaki yetersizliklerinden dolayı, çoğunlukla terörist faaliyet gösteren devlet-dışı aktörlerin güvenli bölgeleri hâline gelmektedir.²⁶⁰ Genel olarak devletler topraklarını kontrol etmek zorundadırlar. Ancak bazı devletler ülke topraklarını tamamıyla kontrol edemeyebilirler.²⁶¹ Normal şartlarda devletlerin, diğer devletlere karşı terör fiilleri işleyebilecek devlet-dışı aktörleri önlemek veya cezalandırmak suretiyle ülkesindeki suç fiillerini bastırabileceği farz edilmektedir.²⁶² Ancak kimi zaman ev sahibi devlet ülkesine yerleşmiş olan devlet-dışı aktörleri barındırmak istememekle birlikte kolluk kuvvetlerinin eksikliği ve askerî kuvvete veya teknolojik imkânlarla sahip olmaması nedeniyle, bu aktörlerin faaliyetlerini önlemede yetersiz kalabilmektedir.²⁶³ Ev sahibi devlet bu birimleri engellemede yetersiz kaldığı zamanda dâhi bu birimlerle mücadele etme açısından sorumluluğu devam etmekte ve bu durum ev sahibi devletin devlet-dışı aktörlere yönelik desteği olarak yorumlanabilmektedir.²⁶⁴

Ev sahibi devlet, ülkesinde gereken kontrolü sağlamakta eksik kalmasından veya konu ile ilişkili insan veya finansal kaynakların elverişsizliğinden dolayı terörizmi önleme konusundaki yükümlülükleriyle karşı karşıya kaldığında, terörizm karşıtı yardım tekliflerini kabul etme ve hatta kendisi yardım talep etme yükümlülüğü altındadır.²⁶⁵ 1977’de Mogadişu

²⁵⁹ Theresa Reinold, “State Weakness, Irregular Warfare and the Right to Self-Defense Post-9/11”, **The American Journal of International Law**, Vol 105, 2011, ss.244-286, s.244.

²⁶⁰ Reinold, s.244.

²⁶¹ Topal, 61.

²⁶² Cohen, s.92.

²⁶³ Erichson, s.26.

²⁶⁴ Cohen, s.92. ; Erichson, s.26.

²⁶⁵ Kimberly N. Trapp, “Back to Basis: Necessity, Proportionality and the Right of Self-Defense Against Non-State Terrorist Actors”, **International and Comparative Law Quarterly**, Vol 56, 2007, ss.141-156, dn. 33, s.147.

uçak kaçırma olayında, Somali Hükümeti kaçırma eylemi sona erdirmekteki âcizliğinden dolayı Batı Almanya'dan yardım talep etmiştir.²⁶⁶ Bu tür yardımlar mümkün olduğu halde ev sahibi devletin sürekli olarak terörizmle mücadele etmede âciziyetini öne sürmesi, uluslararası terörizmin önüne geçme konusunda isteksiz olduğu yönünde yorumlanabilmektedir.²⁶⁷ Ayrıca ev sahibi devlet yeterli değilse ve dışarıdan da yardım istemezse, bu durumda bir davet olmaksızın yardım yapılabileceği ileri sürülmektedir.²⁶⁸

Bu bağlamda 21. yüzyılın başından beri uluslararası hukuku meşgul eden başarısız devletler (*failed states*) kavramı örnek olarak gösterilebilir. Başarısız devlet, ülke içinde tek ve etkin otorite olma özelliğini kaybeden ve kamu düzeni bozulan, idari yapısı dağılan, temel devlet fonksiyonlarını yerine getiremeyen devlettir ve en belirgin özelliği etkin devlet otoritesinin yokluğudur.²⁶⁹ Başarısız devletlerin toprakları, silahlı devlet-dışı aktörlerin ortaya çıkmasına ve bu aktörlerin daha geniş bir alanda hareket serbestisi kazanarak uluslararası güvenliği tehdit edecek güce kavuşmasına imkân tanımaktadır.²⁷⁰ Başarısız devletler, çökme sürecine yol açan ve süreci hızlandıran faktörleri engelleme kapasitelerine sahip değildir; bu sebeple çökme sürecinde oluşan boşluklar, uluslararası terör örgütleri gibi çeşitli devlet-dışı aktörler tarafından doldurulmaktadır. Bu tür devletler, güçlü ve ağır silahlara sahip terör örgütlerine, eğitim kampları, üs, sığınma ve barınma, sızma, kaynak sağlama gibi ihtiyaç duydukları altyapıyı sunmaktadır.²⁷¹ Böylece devlet-dışı aktörlerin bölgesel olarak uzak devletlere veya özellikle ev sahibi devletin sınır komşularına yönelik olası tehditleri için zemin oluşturmaktadırlar.²⁷² Devlet-dışı aktörler, devletin âcizliğinden ötürü bu devletin ülkesini barınabilecekleri yer olarak görmektedirler. Uluslararası eylemler için gerekli altyapısı olmayan terör örgütleri açısından bu tür devletler son derece elverişlidir.

²⁶⁶ Erichson, s.26.

²⁶⁷ Trapp, dn.33, s.147.

²⁶⁸ Bu duruma örnek olarak Entebbe rehine kurtarma operasyonunu verilir. Ancak Erichson'a göre burada Uganda devlet başkanının uçak kaçırma plânına katılmış olabileceği ve birçoklarının inandığı gibi sadece müdahalede bulunmaya yetersiz olmadığı ile ilgili kanıtlar mevcuttur. Erichson, ss.26-27.

²⁶⁹ Naim Demirel, "Uluslararası Hukukta Başarısız Devlet", **Avrasya Hukuk Kurultayı Tebliğler Kitabı**, s.340 (3-7 Eylül 2014, Saraybosna) <http://turkiyehukuk.org/uluslararasi-hukukta-basarisiz-devlet/> (09.03.2016).

²⁷⁰ Özger Bölükbaş ve Ateş, s.34.

²⁷¹ Gülise Gökçe ve Orhan Gökçe, "Suriye Sorunu: 'Başarısız veya Çöken Devlet' Modeli Türkiye İçin Suriye Politikasında Uluslararası Kamuoyunu Harekete Geçirmenin Bir Aracı Olabilir Mi?" **Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Sayı 23, (2002), ss.179-200, s.191.

²⁷² Gökçe ve Gökçe, s.189.

II. DEVLET-DIŞI AKTÖRLERE KARŞI MEŞRU SAVUNMA

Meşru savunmaya ilişkin kurallar temel olarak bir devletten başka bir devlete yönelen saldırıları konu almaktadır. Bunun nedeni ise, BM Şartı hazırlanırken mevcut olan durumda uluslararası toplumun yalnızca devletlerden gelen saldırıları tecrübe etmelerinden kaynaklanmaktadır. Ancak bugün gelinen noktada devletlerin sadece diğer devletlerden değil; aynı zamanda -devletlerle bağlantısı olan veya olmayan- devlet-dışı aktörlerden gelen saldırılara da maruz kaldıkları görülmektedir. Devlet-dışı aktörlere karşı meşru savunma konusuna Nikaragua Davası'nda isyancıların ve karşı tarafın rolleri tartıŐılırken değinilmiştir. Terörist gruplarla bir devlet arasındaki ilişki; bu birimlerin eylemleri o devletin eylemi kabul edilebilecek kadar yakın olduğunda meşru savunmaya ilişkin geleneksel kurallar uygulanabilmektedir. Fakat çoğu devlet-dışı aktörün belirli bir devletle doğrudan bir bağlantısı olmayabilir veya birden fazla devletle bağlantı içerisinde olabilirler. Bu durumda meşru savunma kurallarının uygulanması çok daha güç olmaktadır. Devlet-dışı aktörlerin sahip oldukları bir toprak parçası olmadığından bir üsse veya rgtlenebilecekleri bir yere ihtiyaç duymaları muhakkaktır. Hal böyle olunca bu birimlere ev sahipliği yapan devletin bu birimlerin eylemlerinden dolayı sorumlu tutulması ve meşru savunma kapsamında askerî bir harekâta hedef olması durumu gündeme gelmektedir.²⁷³

11 Eylül saldırılarından önce terörist saldırılara karşı devletlerin meşru savunma çerçevesinde kuvvet kullanması konusu tartıŐmalıydı. Ancak uluslararası kamuoyunun, bu saldırılara karşılık ABD'nin meşru savunma hakkının doğduğu yönündeki yaygın desteği uluslararası hukuka çok önemli bir deđiŐik getirmiştir. Bu durum kimileri tarafından, zaten var olan meşru savunma hakkının geniş yorumu olarak deđerlendirilmiŐ; diğerleri için ise madde 51'in yeniden yorumlanmasına dayanan yeni bir hak olarak açıklanmıştır.²⁷⁴ Devlet-dışı aktörlere karşı meşru savunma konusunun tam olarak anlaŐılabilmesi için meşru savunmanın Şartları açısından incelenmesi gerekmektedir.

²⁷³ Martin Dixon ve Robert Mc Corquodale, **Cases and Materials on International Law**, 4th Edition, New York: Oxford University Press, 2003, s.539.

²⁷⁴ Gray, *International Law and the Use of Force*, s.198.

A. Devlet-dışı Aktörlerin Eylemlerinin Silahlı Saldırı Olarak Kabul Edilebilirliği

BM Şartı madde 51'e göre meşru savunma hakkı, ancak bir silahlı saldırı meydana geldiğinde söz konusu olmaktadır. Yani madde 51'in anahtar kavramı silahlı saldırıdır. Dolayısıyla bir devlet meşru savunma hakkının doğduğunu iddia ediyorsa, öncelikle yapması gereken silahlı saldırının varlığının tespit etmektir. Aynı şekilde eğer eylem bir devlet-dışı aktör tarafından gerçekleştirilmişse saldırıya uğrayan devletin meşru savunma hakkının doğup doğmadığını söyleyebilmek için ilk olarak bu eylemin silahlı saldırı olarak kabul edilip edilmediğinin incelenmesi gerekecektir. Ancak burada tartışma, silahlı saldırı kavramının yalnızca devletlerin eylemleriyle mi sınırlı olduğu yoksa şiddet eylemleri gerçekleştiren devlet-dışı aktörlerin saldırılarının da bu kavrama dahil edilmesi gerekip gerekmediği noktasında başlamaktadır.

11 Eylül olaylarının ardından terörist saldırıların, silahlı saldırı kavramı kapsamına dahil edilip edilmemesi sorununu çözmek gerekli hale gelmiştir. Silahlı saldırı kavramı ile genellikle devletler tarafından düzenli askerî birliklerin istihdamıyla gerçekleştirilen eylemler kastedilmektedir. Bilindiği üzere devletler tarafından gerçekleştirilen terörist saldırıların silahlı saldırı teşkil edeceğine ilişkin herhangi bir şüphe bulunmamaktadır.²⁷⁵ Nitekim BM Genel Kurulu'nun 1974 tarihinde aldığı Saldırının Tanımı Kararı'nda, devletlerin işlediği belirli tip terörist faaliyetler saldırı kavramına dahil edilmiştir.²⁷⁶ Benzer şekilde UAD 1986'da Nikaragua Yargılaması'nda -eğer yeterli yoğunluktaysa- bir devletin başka bir devletin ülkesine gönderdiği silahlı grupların dolaylı askerî eylemlerinin de silahlı saldırı olarak değerlendirilebileceğini kararlaştırmıştır.²⁷⁷

Devlet-dışı aktörlerin eylemlerinin silahlı saldırı olarak addedilmesi ve bu eylemelere bağlı olarak mağdur devletin madde 51 çerçevesinde meşru savunma hakkına başvurup başvuramayacağı hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür.²⁷⁸ 11 Eylül 2001'de El Kaide'nin

²⁷⁵ Greenwood, s.16.

²⁷⁶ Madde 3/g : "Bir devlet tarafından veya bir devlet adına diğer bir devlete karşı yukarıda listesi verilen fiillere varan veya o ölçekte olan silahlı kuvvet fiillerini icra eden silahlı çetelerin, grupların, gayri nizamî askerlerin veya paralı askerlerin gönderilmesi veya bu gibi fiillere önemli ölçüde karışılması." Kararın Türkçe metni için bkz. Gündüz, s.133.

²⁷⁷ ICJ Report 1986, s.102-103.

²⁷⁸ Gareth D. Williams, "Piercing the Shield of Sovereignty: An Assessment of the Legal Status of the 'Unwilling or Unable' Test." **U. N. S. W. Law Journal**, Vol. 36 No. 2 (2013), ss. 619-641, s.622.

ABD'ye yönelik saldırısından önce devlet-dışı aktörlere karşı meşru savunma adı altında kuvvet kullanılması konusu ihtilafli idi.²⁷⁹ Nedeni ise, geleneksel olarak silahlı saldırı terimi ile devletler arasında olabilecek eylemlerin kastedilmesidir. Bu sebeple devlet-dışı aktörlerin eylemlerinin silahlı saldırı olarak kabul edilmesi düşüncesinin uluslararası hukuk açısından köklü bir değişiklik olduğu söylenebilir.²⁸⁰

Silahlı saldırının meydana gelmesinde devletlerin dahil olması gerektiğini iddia eden görüş, aynı şekilde meşru savunma hakkına yalnızca devletler ya da devletler adına hareket eden gruplar tarafından gerçekleştirilen saldırılara karşılık başvurulabileceğini savunmaktadır.²⁸¹ UAD'nin 2004 yılında İsrail'in İşgal Altındaki Filistin Topraklarında İnşa Etmekte Olduğu Duvar Konusunda vermiş olduğu Danışma Görüşü'nde²⁸², Yargıç Kooijmans, bu devlet odaklı görüşün yani silahlı saldırının yalnızca devletlerden gelebileceği düşüncesinin "elli yıldan uzun bir süredir genel kabul gören bir yorum"²⁸³ olduğunu belirtmektedir. Bu yüzden kimilerine göre madde 51'deki meşru savunma hakkı, sadece bir devletten silahlı saldırı geldiği zaman uygulanabilmektedir.²⁸⁴

UAD, Şart'ın 51. maddesine atıf yaparak doğal bir hak olan meşru savunmanın söz konusu olabilmesi için silahlı saldırının bir devletten diğer bir devlete karşı gerçekleştirilmesi gerektiğine karar vermiştir.²⁸⁵ Bu danışma görüşünde devlet odaklı görüşe karşı olan üç fikir ileri sürülmüştür:²⁸⁶ Yargıç Kooijmans, meşru savunmaya yalnızca devletlerin yürüttüğü

²⁷⁹ Bkz. Gray, *International Law and the Use of Force*, s.198.

²⁸⁰ Carsten Stahn, "Terrorist Acts as "Armed Attack": The Right to Self Defense, Article 51(1/2) of the UN Charter and International Terrorism", **The Fletcher Forum of World Affairs**, Vol 27:2, (Summer/Fall 2003), ss.35-54, s.42.

²⁸¹ Lubell, s.31.

²⁸² Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 2004, s. 136. <http://www.icj-cij.org/docket/files/131/1671.pdf> (21.03.2016). İsrail'in işgal altındaki Filistin topraklarında inşa etmekte olduğu duvar konusunda BM Genel Kurulu'nun başvurusu üzerine UAD'nin vermiş olduğu danışma görüşüne göre Filistinli kimi grupların yaptığı terör saldırıları gerekçe gösterilerek inşa edilmekte olunan duvarı uluslararası hukuka aykırı bulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Erdem Denk, "Uluslararası Adalet Divanı'nın İsrail'in İşgal Altındaki Filistin Topraklarında İnşa Etmekte Olduğu Duvar Konusundaki Kararı", **Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi**, Cilt: 1, Sayı: 3 (Güz 2004), ss.151-173.

²⁸³ Separate Opinion of Judge Kooijmans, Wall Advisory Opinion, ss.219-234. s.230, parag.35. <http://www.icj-cij.org/docket/files/131/1683.pdf> (21.03.2016).

²⁸⁴ Bkz. Oscar Schachter, "The Lawful Use of Force by a State Against Terrorist in Another Country", **Israel Yearbook on Human Rights**, Vol.29, 1989, s.216.

²⁸⁵ ICJ Report 2004, s.194, parag.139.

²⁸⁶ Brent Michael, "Responding to Attacks by Non-State Actors: The Attribution Requirement of Self-Defense", **Australian International Law Journal**, Vol16, 2009, ss.133-159, s.141.

silahlı saldırı durumunda izin verildiğine dair geleneksel görüşün aksine, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 11 Eylül sonrası aldığı çözüm önerisi kararında meşru savunma hakkının devletlerden gelmesine dair bir atfın olmadığını belirterek, bu durumun meşru savunma ile ilgili kurallarda yeni bir element olduğuna işaret etmiştir.²⁸⁷ Aynı şekilde Yargıç Buergenthal, BM Şartı'nda meşru savunmanın 'devletler' tarafından yöneltilen silahlı saldırı durumunda uygulanacağına dair ifade olmadığını dikkat çekmiştir.²⁸⁸ Yargıç Higgins de madde 51 hükmünde meşru savunma hakkının doğması için yalnızca devletler tarafından gerçekleştirilen silahlı bir saldırı olması gerektiğine dair bir şart veya sınırlama yer almamasından söz ettikten sonra bu sınırlamanın UAD'nin Nikaragua Kararı ile getirildiğini belirtmiştir.²⁸⁹ Higgins, bu karardaki önermeye ilişkin tereddütlerinin olduğunu belirtse de²⁹⁰ düzensiz birliklerin askerî faaliyetlerinin, eğer bu birlikler devlet adına hareket ediyor veya devlet tarafından gönderilmişlerse ve bu eylem etki ve ölçek bakımından silahlı saldırı olarak sınıflandırılabilirse silahlı saldırı olarak değerlendirilebileceğinden bahsedilmiştir.²⁹¹

UAD'nin devlet-dışı aktörlere karşı meşru savunma konusunu incelediği bir diğer olay Demokratik Kongo Cumhuriyeti (DKC) ve Uganda arasındaki Kongo'daki Silahlı Faaliyetlere İlişkin Davadır.²⁹² Uganda, söz konusu olayda meşru savunma hakkını kullandığını söylese de silahlı saldırının DKC'ye ait silahlı kuvvetler tarafından gerçekleştirildiğini iddia etmemiştir. Silahlı saldırı, Müttefik Demokratik Cephe'den (*Allied Democratic Forces*) gelmiştir. Divan'ın daha önceden belirttiği gibi, DKC Hükümeti'nin doğrudan veya dolaylı olarak dahil olduğuna dair yeterli kanıt bulunamamıştır.²⁹³ Saldırı, Saldırının Tanımı Kararı madde 3/g de belirtilen şekilde DKC tarafından gönderilen ya da

²⁸⁷ Separate Opinion of Judge Kooijmans, Wall Advisory Opinion, ss.219-234, s.230, parag.35. <http://www.icj-cij.org/docket/files/131/1683.pdf> (21.03.2016).

²⁸⁸ Declaration Judge Buergenthal, Wall Advisory Opinion, ss.240-245, s.242. parag.6. <http://www.icj-cij.org/docket/files/131/1687.pdf> (21.03.2016).

²⁸⁹ Separate Opinion of Judge Higgins, Wall Advisory Opinion, ss.207-218, s.215. parag.33. <http://www.icj-cij.org/docket/files/131/1681.pdf> (21.03.2016).

²⁹⁰ Bu tereddütler farklı bir konuya odaklıdır. Silahlı saldırı eşiğine ulaşmak için önerilen saldırının ölçüğü kıstasının, düzenli birlikler tarafından gerçekleştirilen saldırılar veya devletçe desteklenen silahlı gruplar tarafından gerçekleştirilen saldırılar için farklı olup olmadığı ile ilgili tereddütlerinin olduğunu belirtmiştir. Bkz. Rosalyn Higgins, **Problems and Process: International Law and How We Use It**, Oxford: Clarendon Press, 1994, s. 250-251.

²⁹¹ ICJ Report 1986, s.103, parag.195.

²⁹² Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), Judgment, I.C.J. Reports 2005, ss.168-283, parag.146-147. <http://www.icj-cij.org/docket/files/116/10455.pdf> (21.03.2016).

²⁹³ ICJ Reports, 2005, ss.219-220, parag.131-135.

DKC adına hareket eden silahlı gruplar ve düzensiz birliklerden kaynaklanmamıştır. UAD'ye göre, bu bir dizi saldırı kümülatif bir karakter sergilese dahî, tüm bu saldırıların DKC'ye atfedileceği söylenemez.²⁹⁴ Tüm bu sebeplerden ötürü Uganda'nın DKC'ye karşı meşru savunma hakkı mevcut değildir.²⁹⁵ Yargıç Kooijmans bu davaya ilişkin ayrı görüşünde, silahlı bir saldırı ev sahibi devletin ülkesinden komşu bir ülkeye düzensiz çeteler tarafından gerçekleştirildiğinde, bu saldırılar ev sahibi devlete atfedilemese dâhi bu eylemlerin hâlâ silahlı saldırı olduğunu ve bu yüzden saldırıya uğrayan devletin meşru savunma hakkını inkar etmenin makul olmayan bir yorum olduğunu ifade etmiştir. Çünkü saldırı bir devlet-dışı aktör tarafından gerçekleştirilmiştir. Yani saldırıyı yapan bir 'devlet' yoktur ve zaten Şart da bunu gerektirmemektedir.²⁹⁶

Genel olarak BM Şartı için devlet merkezli bir oluşumdur denilebilir.²⁹⁷ Çünkü Şart'ın 4. maddesi, tüm barışsever 'devletlerin' BM'ye üye olabileceklerine işaret etmektedir.²⁹⁸ Aynı şekilde madde 2/4 metni de devlet odaklıdır.²⁹⁹ Nitekim maddede tüm üyelerin uluslararası ilişkilerinde bir başka 'devletin' toprak bütünlüğüne ya da siyasi bağımsızlığına karşı kuvvet kullanma tehdidine ya da kuvvet kullanmaya başvurmaları yasaklanmıştır.³⁰⁰ Bununla beraber BM Şartı'nda silahlı saldırıların yalnızca devletler arasında ortaya çıkacağına ilişkin bir madde yoktur.³⁰¹ Yani Şart'ın diğer hükümlerinin aksine madde 2/4 ve madde 4 özel olarak devletlere atıf yaparken; madde 51, yalnızca meşru savunma hakkından bahsetmiş; fakat silahlı saldırıdan dolayı sorumlu olacak kişilere değinmemiştir. BM Şartı'na göre, silahlı bir saldırı gerçekleştiğinde BM üyeleri meşru savunma hakkına başvurabilirler. Ancak burada silahlı saldırının arkasındaki esasın mahiyetine ilişkin ne bir

²⁹⁴ Ibid., ss.222-223, parag. 146.

²⁹⁵ Ibid., s.223, parag.147.

²⁹⁶ Separate Opinion of Judge Kooijmans, Armed Activities on the Territory of the Congo, ss.306-326, parag.29-30. <http://www.icj-cij.org/docket/files/116/10463.pdf> (21.03.2016).

²⁹⁷ Gareth D.Williams, s.622.

²⁹⁸ BM Şart Madde 4 : "(1) İş bu Antlaşma'nın getirdiği yükümlülükleri kabul eden ve bunları yerine getirme konusunda yetenekli ve istekli olduklarına örgütçe hükmedilen tüm barışsever devletler Birleşmiş Milletler'e üye olabilirler. (2) Bu koşullara uyan her devletin Birleşmiş Milletler üyeliğine kabulü, Güvenlik Konseyinin tavsiyesi üzerine Genel Kurul kararı ile olur." Maddenin Türkçe metni için bkz. Kuran, Aydın Okur, Sarıbeyoğlu ve Günel, s.5.

²⁹⁹ Williams, s.622.

³⁰⁰ BM Şartı madde 2/4.

³⁰¹ Stahn, s.42.

bahis ne de nitelik belirtilmiştir.³⁰² Bu durumdan BM Şartı'nın devlet-dışı aktörlerin silahlı saldırı işleyebileceklerine dair görüşü desteklediği yorumu çıkartılabilmektedir. Madde 51 hükmü silahlı saldırının dayandığı temeli açıkça belirtme niyetinde değildir; madde basit bir şekilde bir BM üyesine yönelik silahlı saldırı meydana geldiğinde, o üyenin meşru savunma hakkını temin etmektedir. Madde 2/4'te devletlerin diğer devletlere karşı kuvvet kullanma ve kuvvet kullanma tehdidinde bulunmalarının yasaklanmasına karşın; silahlı saldırının kaynağından açıkça söz edilmemesinden dolayı, mağdur devletin devlet-dışı aktörden gelen bir silahlı saldırıya maruz kalması durumunda kuvvet kullanmaya başvurabileceği izlenimi uyandırılmaktadır.³⁰³

Devlet uygulamaları silahlı saldırıların ardında devlet-dışı aktörlerin olabileceğini ve bu durumun meşru savunma hakkını doğurabileceği fikrini destekler gözükmektedir. 11 Eylül saldırılarına verilen karşılık bu durumu teyit eder niteliktedir. Güvenlik Konseyi'nin, 1368 ve 1373 sayılı kararları ile meşru savunma hakkına atıf yapması ve NATO'nun bu saldırıları silahlı saldırı olarak tanıması ile bu durum aydınlatılmıştır.³⁰⁴ 1368 sayılı kararda El Kaide saldırıları bağlamında, BM Şartı uyarınca devlete doğal meşru savunma hakkının tanınması söz konusu olmuştur.³⁰⁵ Bu tanıma 1373 sayılı karar ile yeniden teyit edilmiştir.³⁰⁶ Anılan kararlarda Güvenlik konseyi üyelerinin, bu terörist saldırılara karşı meşru savunma hakkının doğduğunu kabul etme konusunda istekli oldukları söylenebilir. Bu kararların başlangıç bölümlerinde, Güvenlik Konseyi'nin terörist eylemlerin neden olduğu uluslararası barış ve güvenliğe yönelik her türlü tehdide karşı mücadele etmeyi kararlaştırdığı ve BM Şartı gereğince doğal bir hak olan bireysel ve kolektif meşru savunma hakkının tanındığı belirtilmektedir.³⁰⁷

³⁰² Lubell, s.32.

³⁰³ Williams, s.623.

³⁰⁴ Lubell, s.34.

³⁰⁵ BM Güvenlik Konseyi'nin 12 Eylül 2001 tarih ve 1368 sayılı kararı, UN Doc. A/RES/1368, (12 September 2001), <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/533/82/PDF/N0153382.pdf?OpenElement> (22.03.2016).

³⁰⁶ "...Güvenlik Konseyi, Birleşmiş Milletler Şartı'nın tanıdığı ve (2001) 1368 sayılı Kararda teyit edilen doğal hak olan bireysel ya da kolektif doğal meşru savunma hakkını teyit ederek ...Birleşmiş Milletler Şartı'nın VII'nci Bölümü gereğince hareketle ... karar verir..." BM Güvenlik Konseyi'nin 28 Eylül 2001 tarih ve 1373 sayılı kararı, UN Doc. A/RES/1373 (28 September 2001), [http://www.un.org/en/sc/ctc/specialmeetings/2012/docs/United%20Nations%20Security%20Council%20R%20resolution%201373%20\(2001\).pdf](http://www.un.org/en/sc/ctc/specialmeetings/2012/docs/United%20Nations%20Security%20Council%20R%20resolution%201373%20(2001).pdf) (22.03.2016).

³⁰⁷ Gray, *International Law and the Use of Force*, s.198.

Cassese'a göre bu kararlar muğlak ve tutarsızdır. Yazar devlet-dışı aktörlerin terörist eylemlerine karşı devletlere meşru savunma hakkı tanıdığı konusunda endişelerini ifade etmiştir. Bireysel ve kolektif meşru savunma hakkının yer aldığı ifadelerin kararın ana bölümünde değil de başlangıç bölümünde yer alması ve kararlarda madde 51'deki gibi silahlı saldırı ifadesi kullanılmayıp uluslararası barış ve güvenliğe yönelik tehdit ifadesinin tercih edilmesi bu kuşkulara sebep olmuştur.³⁰⁸ Ancak Güvenlik Konseyi üyelerinin, ABD'nin terörist saldırılara karşılık vermesini meşru savunma adı altında kuvvet kullanma olarak kabul etme konusunda istekli oldukları, o dönemde uluslararası kamuoyunun verdiği tepkiden de açıkça anlaşılabilir. Güvenlik Konseyi'nin meşru savunma konusuna, kararın başlangıç bölümünde değinmesinin büyük öneme sahip olduğu belirtilmektedir. Zira Güvenlik Konseyi, kararlarında meşru savunma konusuna ilişkin genellikle açıklama yapmamaktadır. Bu yüzden başlangıç bölümünde bu konuya değinilmesi dikkate değerdir. Yani 11 Eylül saldırılarına yönelik uluslararası tepkiden yola çıkarak, belli şartlar altında devlet-dışı aktörlerin terörist saldırılarına karşı meşru savunma hakkının kullanılabileceği sonucu çıkarılabilir. Ancak bu hakkın tam kapsamını saptamakta bir takım zorluklar ortaya çıkmaktadır.³⁰⁹

Her ne kadar UAD devlet-dışı aktörlerin silahlı saldırı işleyip işlemeyeceklerine ilişkin açık beyanda bulunmasa da³¹⁰ 11 Eylül saldırılarından sonra oluşan uluslararası tepkiden, devletlerin, devlet-dışı aktörlere karşı meşru savunma hakkını kullanılabileceği kanısına varılabilir.³¹¹ Aynı şekilde diğer uluslararası kuruluşlar da tam olarak bu yaklaşımla hareket etmektedirler. Örneğin, NATO Antlaşması'nın 5. maddesi, açık bir şekilde devlet-dışı aktörlere karşı meşru savunma hakkının kullanılmasını, kuvvet kullanma yasağının bir

³⁰⁸ Bkz. Antonio Cassese, "Terrorism is Also Disrupting Some Crucial Legal Categories of International Law", **European Journal of International Law**, Vol 12, No 5, 2001, ss.993-1001, s.996.

³⁰⁹ Gray, *International Law and the Use of Force*, s.199.

³¹⁰ ICJ Report, 2004, s.230, parag.35-36.

³¹¹ Gray, *International Law and the Use of Force*, s.199. Ayrıca bkz. Dinstein, *War, Aggression and Self Defense*, ss.244-251. Michael N. Schmitt, "Responding to Transnational Terrorism Under the Jus Ad Bellum: A Normative Framework", **Naval Law Review**, Vol. 56, 2008, ss1-42. s.9.

istisnası olarak değerlendirmiştir.³¹² Yine Amerikan Devletleri Örgütü ve Avustralya kendi antlaşmaları açısından kolektif meşru savunma hükümlerini etkin hale getirerek devlet-dışı aktörlerin eylemlerinin meşru savunma hakkının doğmasına yol açtığını onayladıklarını belirtmişlerdir.³¹³

Bu düşünce 1837 Caroline olayında da desteklenmiştir. Uluslararası hukukta meşru savunmaya ilişkin kuralları biçimlendiren bir dava olarak anılan Caroline Davası, uluslararası örf ve adet hukukunda meşru savunma hakkının şartları tarif edilirken sıkça başvurulmuş bir kaynaktır. Bu özelliğinin yanında bu davada, İngilizlerin devlet-dışı bir aktörden gelen saldırıya karşılık olarak meşru savunma hakkını kullandığını belirtmeleri ve ülke dışında zorlayıcı tedbirler almaları söz konusudur. 1837’de İngiliz kuvvetleri ABD’li vatandaşlardan teçhizat ve destek alan Kanadalı isyancıları takibe almak üzere Kanada’ya yerleştirilmiştir. Daha sonra İngiliz kuvvetleri ABD’ye girmiş ve silahlı kuvvetleri Caroline isimli gemiye çıkmışlardır. Ardından gemiyi ateşe vererek Niagara şelalelerinden atmışlardır.³¹⁴ Caroline olayındaki tehlike bir devlet-dışı aktörden kaynaklanmaktadır. Bu olay göstermektedir ki, silahlı saldırının bir devletten zuhur etmesi zorunluluğu yoktur. Ayrıca söz konusu olay sonrasında gerçekleşen yazışmaların veya bunu izleyen Webster formülünün hiçbir yerinde, saldırının devlet-dışı aktörden kaynaklanması durumunda farklı bir yöntem izleneceğine ve Webster formülünün devletlerden gelmeyen silahlı saldırılara uygulanamayacağına dair bir bilgi yer almamaktadır.³¹⁵

³¹² Kuzey Atlantik Antlaşması (NATO) Madde 5 : Taraflar, Kuzey Amerika veya Avrupa’da, içlerinden bir veya daha çoğuna yöneltilecek silahlı bir saldırının hepsine yöneltilmiş bir saldırı olarak değerlendirileceği ve eğer böyle bir saldırı olursa BM Şartı’nın 51. maddesinde tanıyan bireysel veya toplu öz savunma hakkını kullanarak, Kuzey Atlantik Bölgesi’nde güvenliği sağlamak ve korumak için bireysel olarak ve diğerleri ile birlikte , silahlı kuvvet kullanımı da dahil olmak üzere gerekli görülen eylemlerde bulunarak saldırıya uğrayan taraf ya da taraflara yardımcı olacakları konusunda anlaşmışlardır. Böylesi herhangi bir saldırı ve bunun sonucu olarak alınan bütün önlemler, derhal Güvenlik Konseyi,’ne bildirilecektir. Güvenlik Konseyi, uluslararası barış ve güvenliği sağlamak ve korumak için gerekli önlemleri aldığı zaman bu önlemlere son verilecektir.” Maddenin Türkçe metni için bkz. Kuran, Aydın Okur, Sarıbeyoğlu ve Günel, s.113.

³¹³ Bkz. Security Treaty Between Australia, New Zealand and the United States of America (ANZUS), Madde 4. <http://australianpolitics.com/topics/foreign/anzus-treaty-text> (23.03.2016). ; Inter-American Treaty of Reciprocal Assistance (Rio Treaty), madde 3/1. <http://www.state.gov/p/wha/rls/70681.htm> (23.03.2016).

³¹⁴ Lubell, s.35.

³¹⁵ Greenwood, s.17.

Doktrinde de çoğu yazarın devlet-dışı aktörlerin eylemlerinin silahlı saldırı olarak kabul edilmesi görüşünü desteklediği görülmektedir.³¹⁶ Açıklanan tüm bu bilgiler ışığında devlet-dışı aktörlerin eylemlerinin silahlı saldırı olarak kabul edilebileceği ve mağdur devletin meşru olarak bu saldırılara karşı müdafaa hakkına başvurabileceği söylenebilir.

B. Devlet-dışı Aktörler Tarafından Gerçekleştirilen Silahlı Saldırıların Devlete Atfedilebilirliği

1.Genel Olarak

Meşru savunma hakkına neden olan silahlı saldırının devlet-dışı aktörler tarafından gerçekleştirilebileceği kabul edildiğinde ve devlet-dışı aktörlere karşı 51. madde kapsamında kuvvet kullanılmasına izin verildiğinde, silahlı saldırının devletin ülkesinden kaynaklanması o devlete karşı meşru savunma hakkına başvurabilmek için yeterli değildir. Devlet-dışı aktörlerin devletler gibi bir ülkelerinin olmayışı ve bu sebeple başka devletlerin ülkelerinde üslenmeleri, o devleti, gerçekleştirilecek askerî harekâtın hedefi hâline getirecek ve söz konusu devletin ülke bütünlüğünü ihlâl edecektir.³¹⁷

Devlet-dışı aktörler ile devlet arasındaki ilişkinin boyutunun saptanması ve buna bağlı olarak devletin sorumluluğunun ortaya konması, devlet-dışı aktörlerin eylemlerinin devletlere atfedilebilmesi açısından önemlidir. Devletlerin, devlet-dışı aktörler tarafından gerçekleştirilen ve diğer devletleri hedef alan uluslararası terör faaliyetlerinin içinde doğrudan yer alması, bu faaliyetlerin plânlanmasına, kontrol edilmesine veya yönetilmesine katılması, bu birimlerin faaliyetlerine ülkesinde müsamaha göstermesi, bu faaliyetleri onaylaması ya da engellemek ve bastırmak istememesi şeklindeki davranışları devletlerin bu konudaki uluslararası yükümlülüklerinin ihlâli kabul edilmektedir. Bu yükümlülüklerin ihlâline sebep olan davranış ile ilgili devlet arasındaki nedensellik bağının tespiti hâlinde devletin uluslararası sorumluluğu gündeme gelmektedir. Devlete atfedilebilecek davranışların

³¹⁶ Bkz. Greenwood, ss.7-37; Jordan J. Paust, "Use of Armed Force Against Terrorists in Afghanistan, Iraq, and Beyond" , **Cornell International Law Journal**, Vol. 35, (Winter 2002), ss.533-557. ; Schmitt, ss.1-41. ; Dinstein. *War, Aggression and Self Defense*, ss.204-208. ; Lubell, s.35. Ayrıca bkz. Separate Opinion of Judge Kooijmans, Wall Advisory Opinion, s.230, parag.35. ; Declaration Judge Buergenthal, Wall Advisory Opinion, s.242. parag.6.

³¹⁷ Topal, s.126.

bir kısmı devletin doğrudan sorumluluğuna bir kısmı ise dolaylı olarak sorumluluğuna neden olmaktadır.³¹⁸

Devlet açısından bağlayıcı olan uluslararası yükümlülüğü ihlâl eden davranıştan ötürü ilgili devletin hukuki sorumluluğunun doğabilmesi için genel bir kural olarak davranışın o devlete atfedilebilmesi gerekmektedir.³¹⁹ Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun hazırladığı Uluslararası Haksız Fiilden Ötürü Devletin Uluslararası Sorumluluğuna ilişkin Taslak Metnin 2. maddesinde, “*Şayet, icrai surette veya ihmâl suretiyle işlenen bir davranış, uluslararası hukuka göre devlete isnat edilebiliyorsa ve devletin bir uluslararası yükümlülüğünü oluşturuyorsa, devletin bir uluslararası haksız fiili vardır.*” denilmiştir.³²⁰

Genel olarak devletler, ülkelerini terörist saldırılar için bir platform olarak kullandırmaktan kaçınmak zorunda olmalarına³²¹ ve devletin terörist saldırıları engellememesi durumunda uluslararası hukukun ihlâlini oluşturmasına rağmen, bu yükümlülüklerin yerine getirilmemesi o fiillerin doğrudan o devlete atfedileceği anlamına gelmemektedir.³²² Bilindiği gibi devletlerin kendi otoritesi altındaki konulara ilişkin davranışlarında uymak zorunda olduğu belirli yükümlülükleri vardır ve bu yükümlülükler yerine getirilmediğinde devletin doğrudan ve ya dolaylı olarak sorumluluğu doğmaktadır.³²³

2. Devlet-dışı Aktörlere Bağlı Olarak Ev Sahibi Devletin Yükümlülüğü

Ev sahibi devletin, ülkesinde bulunan devlet-dışı aktörlerin faaliyetlerine karışması; bu birimlerin eylemlerini plânlama, yönetme, kontrol etme şeklinde tezahür eden devletin himayesi ile veya doğrudan bu eylemlerin içerisinde yer almamakla birlikte bu birimlere fiilen destek sağlamak suretiyle aktif desteğiyle gerçekleştirebileceği gibi bu birimlerin eylemlerini engellemek istememesi ve eylemlerin kendi topraklarında gerçekleşmesine izin vermesi ile ya da bu tür faaliyetleri engellemek ve bastırmak konusunda yetersiz kalması şeklinde pasif

³¹⁸ Kedikli, s.183.

³¹⁹ Kedikli, s.182.

³²⁰ Maddenin Türkçe metni için bkz. Erkiner, ss.307-327.

³²¹ ICJ Reports, 1949, 22; Lubell, s.36 vd.

³²² Dinstein, *War, Aggression and Self Defense*, ss.244-247.

³²³ Starski, s.29.

davranışı ile dolaylı olarak gerçekleştirilebilir.³²⁴ Uluslararası hukuk, ev sahibi devletin bu birimlere sağladığı aktif desteğin yanı sıra pasif davranışlarını da yasaklamaktadır.³²⁵ Bu gibi durumlarda ev sahibi devletin karşı karşıya olduğu yükümlülükleri ortaya çıkmaktadır.³²⁶

Devlet-dışı aktörlere bağlı olarak ev sahibi devletin yükümlülüklerini açıklarken genel olarak devletin terörist faaliyetlerden kaçınmak, korumak, engel olmak, şeklindeki pozitif yükümlülükleri ve terörist eylemlerde bulunan devlet-dışı aktörleri tutuklamak ve bunlara dava açmak şeklindeki bu eylemlerden sonra oluşacak bir takım yükümlülükleri vardır denilebilir.³²⁷

³²⁴ Kedikli, s.155.

³²⁵ Topal, s.130.

³²⁶ Uluslararası terörizmi önlemeye yönelik olarak terörist eylemleri yasaklayan ve devletlere çeşitli yükümlülükler getiren 13 evrensel sözleşme bulunmaktadır.1373 sayılı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) kararında, tüm ülkelere söz konusu sözleşmelere bir an önce taraf olma ve hükümlerini uygulama yükümlülüğü getirilmiştir. Söz konusu sözleşmeler şunlardır: 1.Uçaklarda İşlenen Suçlar ve Diğer Eylemlerle İlgili Sözleşme 14 Eylül 1963 tarihinde Tokyo’da imzalanmıştır. (Tokyo Sözleşmesi) Havacılık güvenliğiyle ilgilidir. 2. Uçakların Yasadışı Olarak Ele Geçirilmesinin Önlenmesi Sözleşmesi 16 Aralık 1970’de Lahey’de imzalanmıştır. (1970 Lahey Sözleşmesi) Uçak kaçırma olaylarına yöneliktir. 3. Sivil Havacılığın Güvenliğine Karşı Kanunsuz Hareketlerin Önlenmesi Sözleşmesi Yürürlüğe Giriş Tarihi: 26 Ocak 1973. (1971 Montreal Sözleşmesi.) Seyir hâlindeki uçaklara yönelik bombalama olaylarıyla ilgilidir. 4. Uluslararası Korunan Kişilere Karşı İşlenen Suçların Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi (1971) Yüksek düzeyli devlet görevlilerine ve diplomatlara yönelik saldırılarla ilgilidir. 5. Rehin Alma Olaylarına Karşı Uluslararası Sözleşme 18 Aralık 1979 tarihinde New York’ta imzalanmıştır. (Rehineler Sözleşmesi) 6. Nükleer Maddelerin Fiziksel Korunması Hakkında Sözleşme 3 Mart 1980 tarihinde, New York ve Viyana’da imzalanmıştır.(Nükleer Maddeler Sözleşmesi) Nükleer maddelerin yasadışı yollardan elde edilmesi ve kullanılmasıyla mücadele amaçlıdır. 7. Uluslararası Sivil Havacılığa Hizmet Veren Havaalanlarında Kanunsuz Şiddet Eylemlerinin Önlenmesi ile İlgili Protokol (1971) Sivil Havacılığın Güvenliğine Karşı Kanunsuz Hareketlerin Önlenmesi Sözleşmesi’ne ektir. 8. Denizcilik Seyrüsefer Güvenliğine Karşı Yasa Dışı Eylemlerin Önlenmesi Sözleşmesi 10 Mart 1988’de Roma’da imzalanmıştır. Gemilerde gerçekleştirilen terör eylemlerine yöneliktir. 9. Kıta Sahaneliği Üzerinde Bulunan Sabit Platformların Güvenliğine Karşı Kanunsuz Eylemlerin Önlenmesi Protokolü 10 Mart 1988 tarihinde Roma’da imzalanmıştır. Kıyı platformlarında gerçekleştirilen terör eylemlerine yöneliktir. 10. Plastik Patlayıcıların Tespit Edilmesi Amacıyla İşaretlenmesi Hakkında Sözleşme 1 Mart 1991 tarihinde Montreal’de imzalanmıştır. Uçaklara yönelik sabotaj eylemlerinin önlenmesi için plastik patlayıcıların tespit edilebilmesi amacıyla kimyasal maddelerin işaretlenmesine yöneliktir. 11. Terörist Bombalamaların Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi 1997 tarihli BM Genel Kurul Kararı Patlayıcı maddelerin öldürme, yaralama veya kamu mallarına ciddi zarar verme amacıyla gayrikanuni olarak kullanımının yasaklanmasına yöneliktir. 12. Terörizmin Finansmanının Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi (1999) Taraf devletlere, hangi şekilde olursa olsun, doğrudan ya da dolaylı olarak, terörist eylemleri işlemek için veya bu eylemlerin gerçekleştirilmesinde kullanılacağını bilerek, kasten mali kaynak temini ve toplanmasını spesifik olarak suç hâline getirecek yasal düzenlemeler yapma yükümlülüğü getirmektedir. 13. Nükleer Terörizmin Önlenmesi Sözleşmesi (2005) Taraf devletlerde radyoaktif madde ve nükleer araçların dahil olduğu terörist eylemlerin önlenmesi, faillerinin kovuşturulması, cezalandırılması ve bu kişilerin iade edilmesine imkân tanımakta, taraf devletler arasında işbirliğinin artırılmasını amaçlamaktadır. T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmi Sitesi, “Terörizmle Mücadele Konusundaki Uluslararası Antlaşmalar”, http://www.mfa.gov.tr/terorizmle-mucadele-konusundaki-uluslararasi-anlasmalar_.tr.mfa (31.03.2016).

³²⁷ Starski, s.29.

a. Pozitif Yükümlülükler: Kaçınmak, Önlemek ve Korumak

Uluslararası hukukta devletin yükümlülükleri konusu uzun bir evrilme aşaması geçirmiş ve dikkate değer ölçüde değişikliklere tanıklık etmiştir.³²⁸ Uluslararası hukukta devletlerin pozitif yükümlülükleri geniş çapta tanınmıştır. Temel olarak her devlet diğer devletlere ülkesel egemenliğine bağlı olarak zarar vermekten kaçınmakla yükümlüdür. Max Huber'in Palmas Adası Kararında³²⁹ detaylandığı ve UAD'nin Namibya Danışma Görüşünde³³⁰ ileri sürdüğü gibi devletin ülkesi üzerindeki etkin kontrolü diğer devletlere karşı yıkıcı eylemlerin kaynağı olmamalıdır.³³¹ Yani devletler, ülkelerinin uluslararası hukuka aykırı olarak diğer devletlerin zararına olacak bir biçimde kullanılmasına izin vermemelidirler.³³² Ülkesel egemenlikten doğan hakların diğer devletlerin haklarıyla ilgili ve birbiriyle bağımlı olduğu hususu, Roma Hukuku'ndaki "*Siz utere tuo ut alienum non laedas*" (Kendi mülkünü başkasınıninkine zarar vermeyecek şekilde kullan) ifadesiyle açıklanmaktadır.³³³

Egemenlik, bir devlete sadece haklar sunmamakta aynı şekilde yükümlülükler de getirmektedir.³³⁴ 1928'de Hollanda ile ABD arasındaki Palmas Adası sorunu³³⁵ çözmek amacıyla hakem olarak yetkilendirilen Max Huber, egemenlikten sadece hakların değil;

³²⁸ Robert P. Barnidge, **Non-state Actors and Terrorism: Applying the Law of State Responsibility and the Due Diligence Principle**, T.M.C. Asser Press, 2008, s.69.

³²⁹ Reports of International Arbitral Awards, Island of Palmas Case (Netherlands, USA), 4 April 1928 VOLUME II ss. 829-871, ss.829,-839. http://legal.un.org/riaa/cases/vol_II/829-871.pdf (08.03.2016).

³³⁰ Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970), Advisory Opinion, I.C.J. Reports 1971, ss.16-66, s.54, para.118. <http://www.icj-cij.org/docket/files/53/5595.pdf> (08.03.2016).

³³¹ Vincent Joel Proulx, **Transnational Terrorism and State Accountability A New Theory of Prevention**, USA: Hart Publishing, 2012, s.20. ; Reinhold, s.250.

³³² UN Doc A/CN.4/1/Rev.1, UN Survey of International Law, Yearbook of International Law Commission, 1949, s.34. http://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_1_rev1.pdf (08.03.2016).

³³³ Ayşe Nur Tütüncü, "Trail Smelter Hakem Kararı, Hukukun Kodlaştırılmasında Örnek Olay Olarak etkisi ve Kararın Özeti", **İstanbul Hukuk fakültesi Mecmuası, Prof. Dr. Orhan Münir Çağıl'a Armağan Sayısı**, C.55, S.4, 1997, ss.312-338, s.315.

³³⁴ Proulx, s.23.

³³⁵ 1898'de İspanyol Amerikan Savaşı sonucunda İspanya Filipinler'i, aynı yıl yapılan Paris Antlaşması'yla ABD'ye devretmiştir. Palmas Adası, Filipinler'deki Mindano Adası'nın yaklaşık 48 mil uzağında yer alır ve devir sırasında Filipinler'in sınırları içinde yer almaktaydı.1906'da bir ABD resmi görevlisinin devredilen ülkenin bir parçası olduğuna inandığı Palmas (Miangas) adasında Hollanda bayrağının çekili olduğunu görmesi üzerine çıkan anlaşmazlık. ABD ve Hollanda ada üzerindeki egemenlik sorununu hakeme götürmüşlerdir. Sorun, Daimi Hakem Mahkemesi adına Max Huber'e sunulmuştur. Bkz. Gündüz, s.183. ; Tütüncü, "*Trail Smelter Hakem Kararı, Hukukun Kodlaştırılmasında Örnek Olay Olarak etkisi ve Kararın Özeti*", s.314.

borçların da doğacağını belirtmiştir. Huber, “*Ülkesel egemenlik, bir devletin faaliyetlerini kullanması için inhisarı bir hak verir. Bu hakkın ardından doğal olarak bir görev gelir: Ülke içinde diğer devletlerin haklarını, her devletin vatandaşları için yabancı bir ülkede talep edebileceği haklar ile beraber özellikle savaş ve barış zamanında ülke bütünlüğünü ve saldırmazlık hakkını koruma yükümlülüğü. Ülkesel egemenliğini, şartların gerektirdiği şekilde ortaya koymadan devletin bu görevini yerine getiremeyeceğini*”³³⁶ ifade etmektedir. Palmas Adası Davası’nda “*Devletler, ülkeleri üzerindeki egemenliklerini başka devletlerin ülkelerine zarar verecek şekilde kullanmazlar.*”³³⁷ şeklinde ifade edilen kurala; Trail Smelter Davası (1941),³³⁸ Korf Kanalı Davası (1949),³³⁹ Lanoux Gölü Davası (1957)³⁴⁰ ve Nikaragua Davası

³³⁶ Reports of International Arbitral Awards, Island of Palmas Case, 1928, s.839. http://legal.un.org/riaa/cases/vol_II/829-871.pdf (08.03.2016).

³³⁷ Ibid.

³³⁸ Kanada’nın ABD sınırına yakın bir kasabasında (Trail B.C.) bulunan bir maden tasfiyehanesinin çıkarmış olduğu dumanlardan dolayı, ABD sınırları içinde kalan yerleşim birimlerinin (Washington) zarar görmesi üzerine sorun Hakem Mahkemesi önüne getirilmiştir. Tütüncü, “*Trail Smelter Hakem Kararı, Hukukun Kodlaştırılmasında Örnek Olay Olarak etkisi ve Kararın Özeti*”, s.315. Hakem Mahkemesi, “*ABD hukuku kadar, uluslararası hukukun ilkeleri uyarınca da hiçbir devlet, ülkesini bir başka devlet ülkesine veya buradaki kişilere ve mallara dumanlarla zarar verecek şekilde, eğer ciddi sonuçlara yol açıyorsa ve zarar açık ve inandırıcı kanıtlarla tespit edilmişse, kullanamaz ve kullanılmasına izin verilemez.*” diyerek devletlerin diğer devletlerde zarara neden olmama yükümlülüklerini haiz olduklarını vurgulamıştır. Bkz. Reports of International Arbitral Awards, Trail smelter case (United States, Canada) 16 April 1938 and 11 March 1941. Volume III ss. 1905-1982, s.1965.. http://legal.un.org/riaa/cases/vol_III/1905-1982.pdf (08.03.2016).

³³⁹ UAD, uluslararası hukukta her devletin, ülkesinin topraklarını, bilerek diğer devletlerin haklarına aykırı olacak şekilde kullanmasına izin vermeme yükümlülüğünün olduğunu vurgulamıştır. Bkz. ICJ Report, 1949 s.22. <http://www.icj-cij.org/docket/files/1/1645.pdf> (08.03.2016).

³⁴⁰ Bütünüyle Fransa topraklarında yer alan Lanoux Gölü, Carol Nehri ile beslenmektedir. Carol Nehri, Fransa topraklarından çıkar ve Segre Nehri’ne karıştığı yerde İspanya’ya doğru akmaya başlar. Fransa, kendi ülkesindeki Lanoux Gölü’nün suyunu kullanmak için bazı tesisler inşa etmeye karar verince, Carol Nehri’nin yatağının değiştirilmesinden kaynaklanan uyuşmazlık için Hakem Mahkemesi oluşturulmuştur. Mahkeme kararında Fransa’nın Carol Nehri’nin yatağını değiştirmemeyeceğini kabul etmiştir. Uyuşmazlık hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ayşe Nur Tütüncü, “*Lanoux Gölü Hakem Mahkemesi Kararı: Hukukun Kodlaştırılmasında Örnek Olay Olarak Etkisi ve Kararın Özeti*”, **İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası, Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedoğlu’na Armağan Sayısı**, C.56, S.4, 1998, ss.298-316.

(1986)³⁴¹ kararlarında olduğu gibi Gabcikovo-Nagymaros Davası'nda (1997)³⁴² ve Nükleer Silahlar hakkındaki Danışma Görüşünde³⁴³ de açık bir şekilde yer verilmiştir.

Pek çok BM kararında da uluslararası terörizmin açıkça kınandığı ve suç olarak nitelendirildiği görülmektedir. Devletlerin uluslararası terörizme destek vermeme yükümlülükleri bakımından ilk olarak söylenmesi gereken BM Genel Kurulu'nun 1972 tarihli 3034 sayılı, kısa adıyla 'Terörizmin Önlenmesine Karşı Önlemler' kararıdır.³⁴⁴ Anılan karar, BM Genel Kurulu'nun 1970 yılında kabul ettiği 2625 sayılı Dostça İlişkiler ve Devletler Arasında İşbirliği Hakkında Uluslararası Hukuk İlkeleri Bildirisi'ne atıf yaparak; devletleri terörizme karşı ulusal ve uluslararası düzeyde tüm tedbirleri almaya çağırılmaktadır.³⁴⁵ Bu Bildiri ile Genel Kurul uluslararası terörizm ile ilgili olarak bir takım ilkeler getirmiştir.³⁴⁶ Bildiride konuya ilişkin şu hükümler yer almaktadır:

“Her devletin, diğer herhangi bir devletin ülkesine akın düzenlemek üzere, düzenli kuvvetlerin veya paralı askerler de dahil, silahlı çetelerin örgütlenmesini yapmaktan veya örgütlenmesini teşvik etmekten kaçınma görevi vardır.

Her devletin, diğer devletteki bir iç savaşı veya terörist hareketleri örgütlemekten, tahrik etmekten, onlara yardım etmekten veya bu hareketlere katılmaktan veya kendi ülkesinde böyle hareketlerin yapılmasına yönelik organize faaliyetlere (bu paragrafta

³⁴¹ UAD, Nikaragua Davası'nda, tüm devletlerin diğer devletlerin ülkesel egemenliğine saygı göstermesi yükümlülüğüne değinmiştir. Bkz. ICJ Report, 1986, s.111.

³⁴² Bkz. Gabcikovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia), Judgement, 1.C.J. Reports 1997, ss.7-84, s.41., parag 53. <http://www.icj-cij.org/docket/files/92/7375.pdf> (09.03.2016).

³⁴³ UAD, nükleer silahların kullanılmasının çevre için bir felaket yaratabileceğini belirttiikten sonra devletlerin, kendi yetki ve kontrolü altındaki faaliyetlerde, diğer devletlerin çevrelerine veya kendi ulusal kontrolünün ötesindeki alanlara saygı duyulmasını sağlamasına ilişkin genel yükümlülüğünden bahsetmiştir. Bkz. Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion, 1.C.J. Reports 1996, ss. 226-267, ss.241-242, parag.29. <http://www.icj-cij.org/docket/files/95/7495.pdf> (09.03.2016).

³⁴⁴ UN Doc. A/RES/3034, (18 December 1972), [http://www.un.org/documents/ga/docs/27/ares3034\(xxvii\).pdf](http://www.un.org/documents/ga/docs/27/ares3034(xxvii).pdf) (09.03.2016). ; Halis Ayhan, “Terör Kavramı, Güvenlik Konseyi ve Genel Kurul Özelinde Birleşmiş Milletler'in 2001 Sonrası Terör Yaklaşımı”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Yıl 11, Sayı: 21, ss. 117-146, s.131.

³⁴⁵ Ross E. Schreiber, “Ascertaining Opinio Juris of States Concerning Norms Involving the Prevention of International Terrorism: A Focus on the U.N. Process”, **Boston University International Law Journal**, Vol 16, Issue 1, (Spring 1998), ss.309-330, s.317.

³⁴⁶ Ibid., s.316.

zikredilen hareketler kuvvet kullanma tehdidi veya kuvvet kullanmayı içerdiği zaman) göz yummaktan kaçınma görevi vardır.”³⁴⁷

Görüldüğü gibi Bildiri, ev sahibi devletin kendi ülkesinden kaynaklanan terörist faaliyetlere rıza göstermesini açıkça uluslararası yükümlülüğünün ihlali olarak değerlendirmiştir. Benzer bir ifade Genel Kurul’un 1965 yılında almış olduğu 2131 sayılı Devletlerin İçişlerine Karışılmasının Reddi ve Bağımsızlıklarının ve Egemenliklerinin Korunması Konusundaki Bildirisi’nde de yer almaktadır.³⁴⁸ Bildiri’de, “hiçbir devletin, doğrudan ya da dolaylı olarak ve her ne sebeple olursa olsun diğer bir devletin iç ya da dış işlerine müdahale etme hakkı olmadığı ... ve yine hiçbir devletin, diğer bir devletin rejimini yıkmak için ... terörist faaliyetleri örgütleyemeyeceği, maddi destek veremeyeceği, tahrik edemeyeceği ya da tolerans göstermeyeceği belirtilirken aynı zamanda bu yükümlülüklere uymamanın devletlerin bir arada yaşamasının da esaslı bir şartı olduğu ve bu yükümlülüklerin ihlâlinin, hem BM Şartı’na aykırı olduğu hem de uluslararası barış ve güvenliğe bir tehdit oluşturduğu ve ayrıca bu şekildeki doğrudan ya da dolaylı müdahalelerin devletlerin egemenliklerini ve siyasi bağımsızlıklarını tehdit ettiği ...”³⁴⁹ ifadeleri yer almaktadır. Bu iki ifade birlikte ele alındığında devlet-dışı aktörlere ev sahipliği yapan devletlerin, bu birimlere doğrudan veya dolaylı şekilde destek vermeme yükümlülüğü altında oldukları açıktır.

Genel Kurul’un 1985 yılında aldığı 40/61 kararında ise, nerede olursa olsun ve kim tarafından işlenirse işlensin, terörizmin tüm eylem, yöntem ve uygulamalarını suç olarak kınanmaktadır. Bununla birlikte Genel Kurul bu kararı ile devletlere; diğer devletlere karşı terörist faaliyetleri organize etmekten, teşvik etmekten, bu eylemlere yardım etmekten veya katılmaktan ve ülkesinin bu tür eylemler için kullanılmasına izin vermekten kaçınma yükümlülüğü öngörmüş ve bu yükümlülüklerini yerine getirme çağrısında bulunmuştur.³⁵⁰ Yine Genel Kurul’un 1994 yılında kabul ettiği 49/60 sayılı Uluslararası Terörizmi Engellemeye Yönelik Önlemler Bildirisi’nde devletler, uluslararası terörizmi hızlı bir şekilde

³⁴⁷ Bildirinin Türkçe metni için bkz. Gündüz, s.133. Bu ifade, aynı yıl Genel Kurul tarafından kabul edilen 2734 sayılı Uluslararası Güvenliğin Güçlendirilmesi Bildirisi’nde de yer almıştır. UN Doc. A/RES/25/2734, (16 December 1970), parag.5. <http://www.un-documents.net/a25r2734.htm> (09.03.2016).

³⁴⁸ UN Doc. A/RES/20/2131, (21 December 1965), <http://www.un-documents.net/a20r2131.htm> (09.03.2016).

³⁴⁹ Kedikli, s.156.

³⁵⁰ Schreiber, s.323,324.

yok etmek adına, uluslararası hukuk kurallarına ve insan haklarına ilişkin uluslararası normlara uygun olarak etkin ve iradeli önlemler almaya teşvik edilmektedir. Bildiride özellikle devletlerin terör faaliyetlerini organize etmekten, kışkırtmaktan, kolaylaştırmaktan, finanse etmekten, teşvik etmekten veya müsamaha göstermekten kaçınmak ve devletlerin kendi topraklarının teröristler tarafından eğitim ya da barınma amaçlı kullanılmamasını ya da diğer devletlere veya onların vatandaşlarına karşı terör eylemleri işlemeye hazırlanmak ya da örgütlenmek için kullanılmamasını sağlamak için makul tüm önlemleri alması gerektiği belirtilmektedir.³⁵¹

Bu kararların yanı sıra günümüz için önem arz eden kararlardan yani 1368 ve 1373 sayılı Güvenlik Konseyi Kararlarından bahsetmek gerekmektedir. Özellikle 1373 sayılı karar, devletlere; terörist eylemlere mali kaynak sağlayanlara, örgütleyenlere, destekleyenlere ya da bu eylemleri işleyenlere ya da faillerine yardım ve yataklık edenlere, sığınma hakkı vermeyi reddetmeleri konusunda ve bunların, ülke topraklarını kullanmalarını engellemelerine ilişkin yükümlülük getirmiştir.³⁵² Dolayısıyla devletler yalnızca teröristlere göz yumarak uluslararası hukuku ihlâl etmiş olmazlar. Ayrıca ülkelerini etkin olarak kontrol etmekte başarısız oldukları için ülkelerinin devlet-dışı aktörler tarafından suistimal edilmesini önleyemez ve dolayısıyla ülkelerinin terörist saldırılar için üs olarak kullanılmasına sebep olurlarsa bu durumda yine uluslararası hukukun onlara getirdiği olduğu yükümlülüklerini ihlâl etmiş olurlar. Devletlerin terörist faaliyetlere müdahale etmemesi yalnızca terörizmle ilgili yükümlülüklerini ihlâl etmelerine ve bu yüzden sorumluluklarının doğmasına sebep olmamakta; devletin devlet-dışı aktörlerin terörist eylemlerine karşı pasif kalması veya bu birimlerin eylemlerini engellemek istememesi en nihayetinde BM Şartı'nın 2/4. fıkrasının ihlâli anlamına gelmektedir.³⁵³

³⁵¹ UN Doc. A/RES/49/60, (9 December 1994), <http://www.un.org/documents/ga/res/49/a49r060.htm> (09.03.2016).

³⁵² UN Doc. A/RES/1373 (28 September 2001), [http://www.un.org/en/sc/ctc/specialmeetings/2012/docs/United%20Nations%20Security%20Council%20Resolution%201373%20\(2001\).pdf](http://www.un.org/en/sc/ctc/specialmeetings/2012/docs/United%20Nations%20Security%20Council%20Resolution%201373%20(2001).pdf) (09.03.2016).

³⁵³ Starski, s.32.

b. Tutuklama, Dava Açma, Cezalandırma Yükümlülüğü

Uluslararası hukukta devletlerin diğer devletlere zarar veren teröristlere karşı dava açıp takip etmelerin gerekli olup olmadığına ilişkin uzun süren tartışmalara rağmen,³⁵⁴ bunun modern uluslararası hukukta hukuksal bir vaka olduğuna dair güçlü deliller vardır.³⁵⁵ Devletlerin yabancı teröristleri suçlu ilan etme görevi, kaynağını Güvenlik Konseyi'nin 2178 sayılı kararında bulmaktadır. Teröristleri ülkesine iade etmeye ilişkin devletlerin genel yükümlülüğü ev devletin takdirinde olan bir durum olmaktan çıkmış³⁵⁶ ve uluslararası örf ve adet hukuku normu hâline gelmiştir.³⁵⁷

3. Devlet-dışı Aktörlere Bağlı Olarak Ev Sahibi Devletin Sorumluluğu

Devlet-dışı aktörlerin devletler gibi etrafı sınırlarla çevrili belli bir ülke parçasına sahip olmadığı düşünüldüğünde, faaliyetlerini devam ettirebilmeleri için bir devletin ülkesini kullandıkları görülmektedir. Bu durumda da devlet-dışı aktörlerin faaliyetlerini devam ettirdiği devletin de terörist faaliyetler nedeniyle sorumluluğu gündeme gelmektedir. Devlet-dışı aktöre veya ev sahibi devlete yönelik kuvvet kullanımında bulunabilmek için öncelikle gerçekleştirmiş bu saldırıdan dolayı devlet-dışı aktörün veya ev sahibi devletin sorumluluğunun kanıtlanması gerekmektedir.³⁵⁸ Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun hazırladığı Uluslararası Haksız Fiilden Ötürü Devletin Uluslararası Sorumluluğuna İlişkin Taslak Metnin ilk maddesinde, “*devletin uluslararası hukuka aykırı her eyleminin sorumluluğu doğuracağı*”³⁵⁹ açıkça belirtilmiştir.

Ev sahibi devletin sorumluluğu, devlet-dışı aktörlere ülkesinde yardım ve yataklık etmesinden veya bu birimleri engelleme konusunda ihmalkâr davranmasından kaynaklanabilir. Birinci durum, esas olarak devlet-dışı aktörlerin diğer devletlere yönelik

³⁵⁴ Bkz. Lillich, Paxman, s.297 vd.

³⁵⁵ Dinstein, *War, Aggression and Self Defense*, s.244. ; Lillich, Paxman, s.275.

³⁵⁶ Lillich, Paxman, s.300.

³⁵⁷ P. M. Dupuy, C. Hoss, “Trail Smelter and Terrorism: International Mechanisms to Combat Transboundary Harm”, R. M. Bratspies, R. A. Miller (Ed.), **Transboundary harm in International Law: Lessons from the Trail Smelter Arbitration**, New York, 2006, ss.225-236, s.234.

³⁵⁸ Topal, s.133.

³⁵⁹ Maddenin Türkçe metni için bkz. Erkiner, ss.307-327.

çeşitli zarar verme eylemleriyle gerçekleşmektedir. İkinci durumda ise, devletin ihmali söz konusudur ve ev sahibi devlet bu konudaki yükümlülüklerini yerine getirmemektedir. Her iki durumda da sonuç aynıdır ve ev sahibi devletin sorumluluğunun doğması söz konusudur. Bu iki durum arasındaki farklılık ise, birincisinde devletin aktif veya pasif olarak terörist eylemlere katılması mevzubahis iken; ikincisinde devletin herhangi bir biçimde terörist eylemlere katılması söz konusu değil; yalnızca devletin terörist eylemi önleme konusunda üzerine düşen yükümlülükleri yerine getirmemesi durumu mevcuttur.³⁶⁰

a. Doğrudan Sorumluluk

Devletler, ülkelerinde bulunan devlet-dışı aktörleri diğer devletleri hedef alan düşmanca faaliyetler konusunda örgütlememek, desteklememek, yardım etmemek veya teşvik etmemek yükümlülüğü altındadır. Çünkü bu tür davranışlar diğer devletlerin ülkesel egemenliğini ihlâl etmekte ve devletlerin işlerine müdahale etmeme yükümlülüğüne ve BM Şartı madde 2/4'teki diğer devletlerin siyasî bağımsızlığına yönelik kuvvet kullanma ve kuvvet kullanma tehdidinden kaçınma yükümlülüğüne ters düşmektedir.³⁶¹

Devletin, devlet-dışı aktörlerin terörist faaliyetlerine iştirak etmesiyle bu birimleri aktif bir şekilde desteklemesinden kaynaklanan sorumluluğu doğmaktadır.³⁶² Elbette ki, ev sahibi devletten ülkesinden kaynaklanan her türlü uluslararası nitelikteki terör faaliyetlerini önlemesi beklenemez.³⁶³ Ancak devletlerden beklenen uluslararası yükümlülükleri çerçevesinde diğer devletlerin haklarını ve güvenliklerini korumak amacıyla her türlü makul önlemi almak suretiyle gerekli özeni göstermesidir.³⁶⁴

Uluslararası hukukta prensip olarak devletlerin, özel kişilerin ve devlet-dışı aktörlerin eylemine kefil olmayacağı ya da en azından bu birimlerin davranışlarının ev sahibi

³⁶⁰ Lillich, Paxman, s.236.

³⁶¹ Erichson, s.78.

³⁶² Malzahn, s.103.

³⁶³ Robert Jennings, ve Arthur Watts (Ed.), **Oppenheim's International Law**, 9th Edition. Longman, 1996. 127a s.156.

³⁶⁴ Lillich, Paxman, s.245. Gerekeli özeni gösterme yükümlülüğü en azından, devletin iyi niyetle ve dikkatli bir şekilde ihmalkar davranmayarak uluslararası yükümlülüklerini yerine getirmesi olarak ifade edilebilir. Jennings ve Watts (Ed.), s.156.

devlete doğrudan atfedilemeyeceği düzenlenmiştir.³⁶⁵ Ancak belirli durumlarda doğrudan isnat mümkündür. Örneğin, uluslararası sorumluluk hukuku bağlamında devletin kendisiyle hukuki bağı bulunan organ, kişi ya da görevlilerin faaliyetlerinin devlete doğrudan atfedilebileceği genel bir kural olarak kabul edilmektedir.³⁶⁶ Nitekim Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun hazırladığı Uluslararası Haksız Fiilden Ötürü Devletin Uluslararası Sorumluluğuna İlişkin Taslak Metnin 4. maddesinde bu durum şu ifadelerle açıklanmıştır: “*Milletlerarası hukuka göre, bir organ, ister yasamaya, yürütmeye, yargıya ilişkin ya da ister başkaca işlevleri yerine getiriyor olsun, bunun Devlet örgütlenmesi içindeki durumu ne olursa olsun, ister merkezi idare içinde, ister bir yerel idare niteliğinde olsun, bütün Devlet organlarının davranışları Devletin bir fiili olarak kabul edilir.*”³⁶⁷

Bulduğu görevin imkânlarını kullanarak terör faaliyetlerinde bulunan devlet görevlisinin devletin bilgisi dahilinde bu eylemi gerçekleştirdiği kabul edilmekte ve devletin sorumluluğu söz konusu olmaktadır.³⁶⁸ Söz konusu durum Uluslararası Haksız Fiilden Ötürü Devletin Uluslararası Sorumluluğuna İlişkin Taslak Metnin 5. maddesinde ‘kamu gücü yetkilerini kullanırken bir kişinin ya da bir birimin davranışı’ başlığıyla ve “*Dördüncü madde kapsamında Devlet organı olmayan, fakat bu Devletin hukuku tarafından kamu gücü yetkilerini kullanmak için yetkilendirilmiş bir kişinin ya da bir birimin davranışı, olayda bu kişi ya da birim bu nitelikte davrandığı sürece, milletlerarası hukuka göre bir Devlet fiili olarak kabul edilir.*”³⁶⁹ ifadesiyle yer almıştır. Yani devletin bir ajanı gibi devlet adına hareket eden kişilerin gerçekleştirdikleri terörist eylemler, devlet bu eylemleri onaylıyor ve benimsiyorsa devletin doğrudan sorumluluğuna sebep olmaktadır. Bu durumda devlet ile

³⁶⁵ Malanzcuk, s.259.

³⁶⁶ Robert P. Barnidge, “The Due Diligence Principle Under International Law”, **International Community Law Review**, Vol. 8, 2006, ss.81-121, s.86.

³⁶⁷ Maddenin Türkçe metni için bkz. Erkiner, ss.307-327.

³⁶⁸ Sara N. Scheideman, “Standards of Proof Forcible Responses to Terrorism”, **Syracuse Law Review**, Vol. 50, Issue 1, 2000, ss.249-284, s.261. Bu duruma örnek olarak Lockerbie Olayı verilebilir. 21 Aralık 1988’de Londra’nın Heathrow havaalanından kalktıktan kısa bir süre sonra İskoçya’nın Lockerbie kasabası üzerinde havada infilak eden 189’u Amerikalı olmak üzere toplam 259 yolcu ve mürettebatın yanı sıra yerde 11 kişinin öldüğü PAN AM 103 uçağı olayında mağdur devletlerden İngiltere ve Amerika üç yıllık bir soruşturma sonucunda olaya ilişkin olarak Libya Dış İstihbarat Servisi mensubu olan Abdelbasset Ali Mohmed Al Megrah’i ve Al Amin Khalifa Fhimah’ı suçlamış ve Libya’dan bu kişileri iade etmesini ve uygun bir tazminat ödemesini talep etmişlerdir. Taşdemir, *Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi*, s.67.

³⁶⁹ Maddenin Türkçe metni için bkz. Erkiner, ss.307-327.

kişiler arasında resmi bir bağlantının olmasına gerek yoktur. Ancak susarak dâhi olsa devletin bu eylemlere razı olduğuna dair kanıtın olması gereklidir.³⁷⁰

Devletin bu şahıs veya grupların faaliyetlerinden sorumlu olabilmesi için bu kişi veya grupların etkili bir şekilde devletin denetimi altında olmaları gerekmektedir. Özel şahısların devletin emri veya görevlendirmesi olmadan diğer devletlere yönelik eylemlerinden dolayı devletin sorumluluğunun doğmamaktadır.³⁷¹ Bu durum Uluslararası Haksız Fiilden Ötürü Devletin Uluslararası Sorumluluğuna İlişkin Taslak Metnin 8. maddesinde ‘devletin yönlendirmesi ya da denetimi altında iken davranış’ başlığıyla ve “*Bir kişinin ya da bir grup kişinin davranışı, şayet bu kişi ya da grup bu davranışı yaparken, Devletin talimatları , emri ya da denetimi altında ise, milletlerarası hukuka göre Devletin fiili olarak kabul edilir.*”³⁷² şeklinde ifade edilmiştir. Aynı şekilde devlet tarafından kendisinin olarak tanınan ve benimsenen davranışlar da devletin fiili olarak kabul edilmektedir. Taslak Metnin 11. maddesi ise bu duruma değinmektedir. “*Önceki maddelere göre Devlete isnat edilemeyen bir davranış, bu Devlet tarafından söz konusu davranışın kendi davranışı olarak tanındığı ve benimsendiği halde ve ölçüde, milletlerarası hukuka göre bu Devletin fiili olarak kabul edilir.*”³⁷³

Devletle arasında resmi bir bağ olmamasına rağmen özel şahısların faaliyetlerinin devlet tarafından yönetilmesi veya kontrol edilmesi ya da bu faaliyetlerin herhangi bir aşamasında kabul edilmesi veya benimsenmesi durumlarında bu şahısların devlet adına hareket ettikleri kabul edilmektedir.³⁷⁴ Taslak metnin 8. ve 11. maddesinde yer alan bu gibi durumda devletle özel şahıslar arasında bir bağ kurulabildiğinden, davranışın devlete atfedilebilmesi mümkündür.³⁷⁵ Bu durum Saldırı’nın Tanımı Kararı’nın 3/g fıkrasında, “*Bir devlet tarafından veya bir devlet adına diğer bir devlete karşı yukarıda listesi verilen fiillere varan veya o ölçekte olan silahlı kuvvet fiillerini icra eden silahlı çetelerin, grupların, gayri nizamî askerlerin veya paralı askerlerin gönderilmesi veya bu gibi fiillere önemli ölçüde karışılması.*” şeklinde yer almaktadır. UAD Nikaragua Davası’nda, Saldırının Tanımı Kararı’nın 3/g fıkrasında yer alan bu tarifin uluslararası örf ve adet hukuku kuralını

³⁷⁰ Scheideman, s.262.

³⁷¹ Michael Franklin Lohr, “Legal Analysis of US Military Responses to State-Sponsored Terrorism”, **Naval Law Review**, Vol. 34, 1985, ss.1-48, s.7-8.

³⁷² Maddenin Türkçe metni için bkz. Erkiner, ss.307-327.

³⁷³ Ibid.

³⁷⁴ Kedikli, s.186.

³⁷⁵ Erkiner, s.133.

yansıttığına işaret etmiştir.³⁷⁶ Divan, söz konusu davada Nikaragua'ya yönelik çeşitli saldırılarda ABD'nin sorumluluğunun doğup doğmadığı meselesini değerlendirirken, mevcut saldırının UCLAs³⁷⁷ tarafından gerçekleştirildiğini; ancak ABD yönetimi tarafından da çeşitli silah ve teçhizat yardımı sağlandığını belirterek şu ifadelerde bulunmuştur: “Operasyonlarda hiçbir ABD askerî personelinin doğrudan yer aldığı kanıtlanmamasına rağmen ABD'nin gayri resmi devlet temsilcileri operasyonların plânlanmasına, yönetilmesine, desteklenmesine, uygulanmasına katılmıştır. ABD vatandaşları eylemlerin plânlanması, yönlendirilmesi, desteklenmesi kısmına katılırken, operasyonun yürütülmesi daha çok UCLAs'ın göreviydi. Bu nedenle Divan, bu saldırıların ABD'ye atfedilebileceğine hükmetmiştir.”³⁷⁸ Görüldüğü gibi UAD, UCLAs'ın faaliyetlerinin ABD'ye atfedilebileceğini hükmetmiştir. Bununla birlikte Divan, Nikaragua Hükümeti'ne karşı mücadele eden “Kontra”ların³⁷⁹ faaliyetlerinin ABD'ye atfedilmesi konusunda ise etkili denetim ölçütünü ortaya koymuştur. ABD'nin “Kontra”lar üzerinde etkili bir denetime sahip olmadığı ve “Kontra”ların da ABD'nin *de facto* organı hâline gelmediğine karar vermiştir.³⁸⁰ Bu durumun konuyla ilgili kısmı şudur ki, devlet-dışı aktörlerin eylemleri, devletin bu birimler üzerinde etkili bir denetim uygulaması hâlinde söz konusu devletin sorumluluğuna neden olacaktır.³⁸¹ Uluslararası yargı organlarının, Nikaragua Davası ile birlikte Tahran ve Tadic davalarında özel şahısların faaliyetlerinin devlete atfedilebilmesi konusuna yer verdikleri kararlar, devletle herhangi bir resmi bağı olmayan

³⁷⁶ ICJ Report, 1986, ss.103-104, para.195.

³⁷⁷ UCLAs (*Unilaterally Controlled Latino Assets*), CIA'ya ait belgelerde, ABD askerî personeli veya belirlenemeyen Latin Amerika ülkelerinin uyrukluğunda olan ve ABD askerî ve istihbarat personelinin doğrudan talimatlarıyla hareket eden şahısları ifade etmektedir. Bkz. ICJ Report, 1986, s.45, para.75.

³⁷⁸ ICJ Report, 1986, ss.50-51, parag.86.

³⁷⁹ Kontra adlı grup, Nikaragua'da iktidarda bulunan Anastasio Somoza'yı Temmuz 1979 yılında iktidardan devirerek yönetimi ele geçiren, Sandinista devrimci yönetimine karşı mücadele eden, Nikaragua Demokratik Gücü ve Demokratik Devrimci Birliği adlı iki silahlı gruptan oluşmaktadır. Kedikli, s.188, dn.632.

³⁸⁰ ICJ Report, 1986, s.40, parag.61-63.

³⁸¹ Topal, s.143.

devlet-dışı aktörlerin terörist faaliyetlerinin devlete atfedilebilmesi açısından yol göstericidir.³⁸²

b. Dolaylı Sorumluluk

Ev sahibi devletin, ülkesinde bulunan devlet-dışı aktörlerin faaliyetlerinden ötürü sorumluluğu, bu birimlerin eylemlerini devletin *de facto* bir organını gibi gerçekleştirmeleri ve devletin daha sonradan bu eylemleri benimsemesi ile sınırlı değildir.³⁸³ Devletin sorumluluğuna sebep olan bir diğer durum ise, özel kişiler tarafından gerçekleştirilen diğer devletlere yönelik zararlı eylemlerin; hükümetin emrinden, yetkilendirmesinden veya onu suçlu hale getirebilecek ihmali bir davranışından kaynaklanmasıdır.³⁸⁴ Ev sahibi devletin devlet-dışı aktörlere silah, teçhizat, para, ulaşım, güvenli bölge gibi yardımlar sağlayarak bu birimlere destek vermesi, bu birimlerin terörist faaliyetlerini onaylaması, engellemek için herhangi bir girişimde bulunmaması, ülkesinin bu birimlerin eylemlerini gerçekleştirebilmeleri için kullanılmasına izin vermesi, diğer devletler yönelik saldırıların gerçekleşeceğini bilmesine rağmen görmezden gelmesi ve gerekli önlemleri almaması, failleri cezalandırmakta başarısız olması gibi tutumları uluslararası hukukun ihlâli sayılmakta ve onun dolaylı olarak sorumluluğuna neden olmaktadır.³⁸⁵

³⁸² Kedikli, s.187. Topal, ss.143-147. Bosna Hersek'te yaşanan soykırımla ilgili olarak eski Yugoslavya hakkında kurulan Uluslararası Ceza Mahkemesinde görülen Tadic Davası'nda, Mahkeme, Sırbistan'ın Bosna'daki Sırp askerî birlikler üzerinde bütünsel denetime sahip olduğunu belirtmiş ve bunların Yugoslavya adına davrandığını tespit etmiştir. Temyiz Dairesi, Bosna'da çatışan Sırp kuvvetlerinin Bosna Hersek vatandaşı olmalarına rağmen Yugoslavya'nın de facto organı olarak hareket ettiklerini ifade etmiştir. Söz konusu birliklerin gerçekleştirdikleri eylemlerin Sırbistan'a atfedilebileceğine karar vermiştir. Bkz. Prosecutor v. Dusko Tadic, Judgment, 15 July 1999, <http://www.icty.org/x/cases/tadic/acjug/en/tad-aj990715e.pdf> (12.04.2016). Bu konu UAD'nin Tahran'daki Rehineler Davası'nda verdiği kararda da ele alınmıştır. Tahran'daki Amerikan Büyükelçiliğinin, herhangi bir resmi sıfatı olmayan ve kendilerini 'İmam Siyasetinin Müslüman Takipçileri' olarak adlandıran bir grup öğrenci tarafından işgal edilmesi ve elçilik personelinin rehin alınmasının İran'a atfedilip atfedilemeyeceği sorunu ele alan Divan, eylemin İran devleti adına gerçekleştirilmediğine karar vermiştir. Ancak Divan ikinci aşamada yani elçilik binasının işgal edilmesinden sonra, İran devlet adamlarının saldırıyı onaylaması ve hatta Humeyni'nin devrik Şah ve sahip olduğu mal varlığının İran'a iade edilmesine kadar personelin tutuklu kalacağını açıklaması ile İran'ın sorumluluğunun doğduğuna ve eylemin İran'a atfedilebilir olduğuna hükmetmiştir. Bkz. United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran, I.C.J. Report, 1980, parag.32-34. <http://www.icj-cij.org/docket/files/64/6291.pdf> (12.04.2016).

³⁸³ Proulx, s.109.

³⁸⁴ Scheideman, s.263.

³⁸⁵ Proulx, s.109 ; Scheideman, s.263 ; Baker, s.38.

Devletin dolaylı sorumluluğu doğrudan sorumluluğa nazaran daha belirsiz ve tartışmaya açıktır.³⁸⁶ Şöyle ki, terörist bir eylemin ardında doğrudan bir devletin olması durumunda devletin sorumlu olacağı açıktır; buna karşın devletin eğitim, finans, destek ve barınak sağladığı devlet-dışı aktörlerin eylemlerinden kendilerini soyutlaması nispeten daha kolaydır.³⁸⁷ Brown da doğrudan sorumluluk ile dolaylı sorumluluk arasındaki farklılığı açıklarken doğrudan sorumlulukta, sorumluluğun zarar verici eylemden; dolaylı sorumlulukta, sorumluluğun saldırıyı önleyememekten veya saldırganları cezalandıramamaktan doğduğunu ifade etmiştir.³⁸⁸

Ev sahibi devletin dolaylı sorumluluğu genellikle devletle devlet-dışı aktör arasında illiyet bağı kurulamadığında meydana gelmektedir. Örneğin, ev sahibi devletin kendi sınırları içinden meydana gelen terörist eylemlerden hiçbir şekilde bilgisinin olmaması veya bu eylemlerle bir bağlantısının olmaması durumunda sorumluluğun ev sahibi devlete yüklenmesi zordur. Bu noktada devletlerin terörist eylemleri önleme yükümlülüğü ve kendi ülkesinden meydana gelen terörist saldırıları engellemekte yeterli olup olmaması durumuna odaklanmak gerekmektedir. Bu yüzden ev sahibi devletin, ülkesinde bulunan ve diğer devletlerin ülkesinde terör eylemleri gerçekleştiren devlet-dışı aktörleri engelleme konusundaki pasifliği veya ilgisizliği onun sorumluluğunun doğmasına zemin hazırlayacaktır. Bu durumun ev sahibi devletin bu eylemlerin plânlanmasında aktif olarak katılması ile neredeyse eşdeğer olduğu söylenebilir.³⁸⁹

Dolaylı sorumluluk, ev sahibi devletin saldırı eyleminin gerçekleşeceğini veya gerçekleşmiş olduğunu bilmesi gerekirken bu durumu önlemek için hiçbir icraatta bulunmadığı veya devlet-dışı aktörü bu eyleminden ötürü cezalandırmadığı durumlarda söz konusu olmaktadır.³⁹⁰ UAD'nin Korfu Kanalı Davası'nda vermiş olduğu karar devletin dolaylı sorumluluğuna örnek teşkil etmektedir. UAD, patlamaya sebep olan mayın dökülmesinin

³⁸⁶ Proulx, s.109.

³⁸⁷ Baker, s.36. Oppenheim'e göre 'asıl' sorumluluk (*original responsibility*), devletin, organlarının ve emri altındaki birimlerin fiillerinden kaynaklanan sorumluluktur. 'Dolaylı/vekaleten' sorumluluk (*indirect or vicarious responsibility*) ise, devletin, devlet-dışı aktörün diğer devletlere yönelik zararlı faaliyetlerini kınamaması, karşı koymaması durumunda meydana gelir. Oppenheim, ss.149 vd, s.163. Brown da aynı terminolojiyi kullanmıştır. Bkz. Brown, s.13.

³⁸⁸ Davis Brown, Use of Force Against Terrorism After 11th: State Responsibility, Self Defense and Other Responses, **Cardozo Journal of International and Comparative Law**, Vol. 11, 2003, ss.1-53, s.13.

³⁸⁹ Proulx, s.100.

³⁹⁰ Brown, s.13.

Arnavutluk Hükümeti'nin bilgisi olmadan gerçekleşmeyeceği sonucuna varmıştır. Arnavutluk'un mayın döşendiğine dair bilgisi olmasına ve geçen gemileri bu tehlike hakkında uyarmak zorunda olmasına rağmen herhangi bir çaba göstermediğini vurgulayan Divan, mayınların verdiği zararlar nedeniyle Arnavutluk'un sorumlu olduğuna hükmetmiştir.³⁹¹ Divan'a göre Arnavutluk yetkililerinin kendi karasularına mayın döşendiğinden haberleri vardı. Bu yüzden de bu bölgeye yaklaşan gemileri uyarmak için gerekli uyarıları yapmalıydılar. Oysa Arnavutluk, bu patlamaları engellemek için herhangi bir girişimde bulunmamıştır. Buna sebep Divan, Arnavutluk Devleti'nin, olaydaki ciddi ihmâlinde ötürü sorumlu olduğuna ve Birleşik Krallığa verdiği zararlardan ötürü tazminat ödemesine hükmetmiştir.³⁹²

Korfu Kanalı Davası kararı, ev sahibi devletin ülkesinde üslenen devlet-dışı aktörlerin diğer devletlere yönelik fiillerinden ötürü sorumluluğuna uyarlanacak olursa, ev sahibi devlet diğer bir devleti hedef alan terör saldırısını biliyor veya bilmesi gerekiyor ve bu eylemleri önleyebilecek durumdayken engellemekte ihmal gösteriyor ve önleyecek kapasiteye sahip olmadığı takdirde diğer devletleri durumdan haberdar etmiyorsa saldırıdan ötürü diğer devletlere karşı sorumludur denilebilir.³⁹³ Örneğin, Afganistan, Taliban rejimi boyunca El Kaide'ye barınma ve eğitim imkânları sağlayarak yardım ve yataklıkta bulunmuş, örgütün uluslararası terörist operasyonlarını gerçekleştirebilmesi için ülkesini bir üs olarak kullanılmasına izin vermek suretiyle uluslararası yükümlülüklerini ihlâl etmiş ve nihayetinde örgüt ABD'ye silahlı saldırı gerçekleştirmiştir. Sonuçta Taliban yönetiminin söz konusu eylemler nedeniyle dolaylı sorumluluğunun doğduğu ileri sürülmüştür. 11 Eylül olayları göstermiştir ki, uluslararası hukukta gelişimini sürdüren dolaylı sorumluluk kavramı teröre karşı savaş devam ettiği sürece önemini arttıracaktır.³⁹⁴

Bir devlet, terörizmi önleyecek faaliyetlerde bulunma konusunda gerekli önlemleri ülkesel kontrolünü sağlayamamaktaki eksikliğinden ya da insan ve maddi kaynaklarının mevcut olmayışından dolayı alamıyorsa veya terörizmi önleme konusundaki yükümlülüklerini

³⁹¹ ICJ Report, 1949, ss.22-23.

³⁹² Ibid., s.36.

³⁹³ Yoram Dinstein, "Terrorism as an International Crime", **Israel Yearbook on Human Rights**, Vol 19, tel Aviv University, 1989, ss.55-73, s.66. ; Brown, s.15.

³⁹⁴ Brown, s.15.

yerine getirmek konusunda yetersizse terörizmle mücadele konusundaki önerilen yardımları kabul etmek ve hatta bu konuda yardım talep etmekle yükümlüdür.³⁹⁵

C. Devlet-dışı Aktörlere Karşı Kuvvet Kullanmanın Meşru Savunmanın Diğer Şartları Bakımından Değerlendirilmesi

BM Şartı madde 2/4 devletin ülkesel bütünlüğüne ve siyasi bağımsızlığına yönelik kuvvet kullanılmasını ve tehdidinde bulunulmasını yasaklamıştır. Şüphesiz ki, ev sahibi devletin ülkesinde bulunan devlet-dışı aktörlerin harekât üslerine yönelik kuvvet kullanılması, kuvvet kullanma meşru savunma kapsamında olsa ve doğrudan o devleti hedeflemese dâhi, ev sahibi devletin ülkesel egemenliğinin ihlâli anlamına gelmektedir. Madde 51 devletin ülkesel egemenliğine yönelik kuvvet kullanma yasağının bir istisnasıdır ve maddede isabetli olarak uluslararası hukukun hangi aktörlerine karşı meşru savunmada bulunulacağına dair bir sınırın olmaması söz konusu sorunu gidermek açısından başarılı olamamaktadır.³⁹⁶

Bir devletin ülkesinde üslenen devlet-dışı aktörlerin eylemlerine karşı meşru savunma hakkının kullanılması ile devletlerin ülkesel egemenliğinin ihlâl edilmesine ilişkin kuvvet kullanma yasağının bağdaştırılmasının yolu meşru savunma hakkına ilişkin uluslararası örf ve adet hukukundaki şartlardan geçmektedir.³⁹⁷

Gereklilik ve orantılılık meşru savunma hakkının kullanılması bakımından iki önemli ilkedir ve genellikle birlikte anılmaktadırlar.³⁹⁸ Meşru savunma için aranan bu ilkeler BM Şartı'nda yer almamaktadır; bunlar uluslararası örf ve adet hukukunun bir parçasıdır.³⁹⁹ UAD Nükleer Silahlar Hakkındaki Danışma Görüşü'nde, meşru savunma hakkının gereklilik ve orantılılık şartlarına uygun olarak kullanılmasının uluslararası örf ve adet hukukunun bir

³⁹⁵ Tal Becker, **Terrorism and the State; Rethinking the Rules of State Responsibility**, Portland: Hart Publishing, 2006, s.144-146.

³⁹⁶ Bkz. Separate Opinion of Judge Higgins, Wall Advisory Opinion, parag. 33; Separate Opinion of Judge Kooijmans, Wall Advisory Opinion, parag. 35; Separate Opinion of Judge Kooijmans, Armed Activities on the Territory of the Congo, parag. 28. ; Trapp, ss.145-146.

³⁹⁷ Trapp, s.146.

³⁹⁸ Shaw, gereklilik ve orantılılık şartının, uluslararası hukukta meşru savunmanın kalbi olduğunu ifade etmektedir. Shaw, s.1140 ; Gray, *International Law and the Use of Force*, ss.148-156.

³⁹⁹ Gray, *International Law and the Use of Force*, s.150.

kuralı olduğunu belirtmiştir.⁴⁰⁰ Aynı şekilde Divan Nikaragua Davası'nda, madde 51'de meşru savunmanın gerekli olması ve karşılık eyleminin silahlı saldırıyla orantılı olması ölçütlerine ilişkin özel bir kural olmadığını, bunun uluslararası örf ve adet hukukundan ileri geldiğini belirtmiştir.⁴⁰¹ Bu iki şart 2003 yılında Petrol Platformları Davası'nda ve Kongo'daki Silahlı Faaliyetler Davası'nda da tekrarlanmıştır.⁴⁰² Meşru savunmaya ilişkin bu iki şarta üçüncü bir şart olarak âciliyet şartı eşlik etmektedir. Bu üç şart Caroline olayının ardından Webster formülasyonu olarak uluslararası hukukta yerini bulmuştur.⁴⁰³

1. Gereklilik Şartı Bakımından

Gereklilik şartı Caroline olayında, “Meşru savunmanın gerekliliği ile haklı görülebilecek bu eylem bu gereklilikle sınırlı olmak zorunda ve açıkça bu sınırlar içinde tutulmak zorundadır.”⁴⁰⁴ ifadesiyle ele alınmıştır. Ayrıca meşru savunmanın gerekliliği, saldırı eyleminin “Ani, karşı konulmaz olması, başka bir seçenek bırakmıyor olması ve üzerinde düşünmek için bir zamanın olmaması”⁴⁰⁵ olarak ifade edilmiştir.

Meşru savunma kapsamında gerçekleştirilecek eylemin gerekliliği, mağdur devletin kendisini silahla savunmak dışında bir seçeneğinin olmadığı durumda söz konusu olabilmektedir. Yani gereklilik hâli alternatif bir davranış seçeneğinin bulunmadığı sıcak bir tehdit durumunun varlığı ile ilgilidir.⁴⁰⁶

Meşru savunma kapsamında kuvvet kullanımına başvurmadan önce barışçı çözüm yollarının tüketilmiş olması veya barışçı yollardan uyuşmazlığı çözmeye yönelik çabaların sonuç vermeyeceğinin açık olması gerekir. Meşru savunma hakkını kullandığını iddia eden devlet, silahlı saldırı tehlikesi ile karşı karşıya kaldığını ve barışçı bütün çözüm yollarını

⁴⁰⁰ ICJ Report, 1996, Advisory Opinion on the Legality of the Threat of Use of Nuclear Weapons, s.245, parag.41.

⁴⁰¹ ICJ Report 1986, s.94, parag.176.

⁴⁰² Oil Platforms (Islamic Republic of Iran v. United States of America), Judgement, I.C.J. Reports 2003, ss.161-219, s.198, parag.76. <http://www.icj-cij.org/docket/files/90/9715.pdf> (05.03.2016). ; ICJ Reports, 2005, Armed Activities on the Territory of the Congo, parag.147.

⁴⁰³ Dinstein, *War, Aggression and Self Defense*, s.209. Bkz. supra s.24.

⁴⁰⁴ British-American Diplomacy The Caroline Case, Mr. Webster to Lord Ashburton, 27 Temmuz 1842. http://avalon.law.yale.edu/19th_century/br-1842d.asp (05.03.2016).

⁴⁰⁵ British-American Diplomacy The Caroline Case, Mr. Webster to Lord Ashburton, 6 Ağustos 1842. http://avalon.law.yale.edu/19th_century/br-1842d.asp (05.03.2016).

⁴⁰⁶ Aral, s.26.

tükettiğini sağlam delillerle kanıtlamak zorundadır.⁴⁰⁷ Kuvvet kullanımına başvurmadan önce barışçı veya diplomatik alternatif süreçleri işletmek gereklidir. UAD Petrol Platformları Davası'nda, petrol tesislerinin meşru askerî hedef olmadığına işaret ederek söz konusu tesislere yönelik gerçekleştirilen saldırıların gereklilik arz etmediği kanaatine varmıştır.⁴⁰⁸

Gereklilik şartının bu boyutu, devlet-dışı aktörlerin silahlı saldırılarına karşı meşru savunma hakkına başvurulacağı zaman bir takım güçlükleri beraberinde getirmektedir. Saldırının bir devletten gelmesi durumunda meşru savunmaya alternatif yolların öncelikle denemesi gerektiğinden, daha fazla ihlâl yaşanmaksızın mağdur devlet veya uluslararası toplum tarafından doğrudan saldırgan devletle diplomatik girişimler başlatılarak çözüm üretilmeye çalışılır. Eğer saldırgana yönelik kuvvet kullanma içermeyen bu yaklaşımlar bir seçenek değilse veya bu yollar denenmiş ve başarısız olunmuşsa bu durumda mağdur devletin diğer seçenekleri denemesi mümkündür. Ne var ki, ilk silahlı saldırı bir devlet-dışı aktör tarafından gerçekleştirilmişse ve bu aktörle aradaki problem diplomasi ile çözülmeye kalkılmış ve başarısız olunmuşsa bu durumda meşru savunmaya başvurulmadan önce fazladan bir aşama daha yürütülebilir. Devlet-dışı aktör saldırgan pozisyonundan vazgeçme konusunda isteksiz olabilir; fakat bu senaryoda ilk saldırının devletten gelmesi durumunda var olmayan bir üçüncü rol mevcut olduğu için mağdur devlet askerî birliklerini göndermeden devlet-dışı aktörün saldırı tehdidinde son vermesi söz konusu olabilir. Bahsedilen üçüncü yol, devlet-dışı aktöre ev sahipliği yapan ülke devletidir. Silahlı saldırıdan mağdur olan devlet, ev sahibi devletten yargı yetkisini uygulamasını isteyebilir veya devlet-dışı aktörlerden gelen düşmanca eylemleri önlemek için tedbirler alması konusunda yardım talep edebilir ve hatta emredebilir. Buradan anlaşılmaktadır ki, ev sahibi devlet devreye sokularak yeni bir çözüm yolu üretilebilmektedir. Bu ihtimal var olmadıkça ve denenmedikçe gereklilik şartının yerine getirilmediği söylenebilir.⁴⁰⁹

Ago'nun belirttiği gibi gereklilik şartına göre, silahlı saldırıya uğrayan devletin saldırıyı durdurmak için kuvvet kullanmaktan başka bir seçeneğinin kalmamış olması gerekir. Başka bir ifadeyle, aynı sonuca silahlı kuvvet içermeyen başka bir önlemlle ulaşılabilecekse bu durum kuvvet kullanma genel yasağının ihlâli olduğundan o devlet tarafından hiçbir

⁴⁰⁷ Topal, s.151.

⁴⁰⁸ ICJ Reports, 2003, s.198, parag.76.

⁴⁰⁹ Lubell, s.46.

savunma yapılamaz.⁴¹⁰ Yani eğer ev sahibi devlet, söz konusu devlet-dışı aktöre karşı etkili eylemlerde bulunmuş ve böylece saldırı veya devam eden saldırı tehdidi son bulmuşsa mağdur devlet tarafından gerçekleştirilen yeni bir müdafaa eylemi meşrulaştırılmaz.

Devlet-dışı aktörlerin üslendiği devletin ülkesinde devam eden terörist faaliyetlere dair bilgisinin olmaması hâlinde ise, mağdur devlet meşru savunma hakkına başvurmadan önce ev sahibi devlete bu eylemleri önlemesi için fırsat vermesi gerekmektedir.⁴¹¹

Meşru savunma hakkına dayanılarak devlet-dışı aktörlere karşı kuvvet kullanılabilmesi için mağdur devletin öncelikle ev sahibi devletten, bu birimlerin eylemlerini engellemesi ve önleyici tedbirler alması için iletişime geçmesi, girişimde bulunması gerekmektedir. Mağdur devlet bu girişimlerde bulunmazsa BM Şartı'nda yer alan kuvvet kullanma yasağının ihlâli gerçekleşmiş olur. Daha önce belirtildiği gibi ev sahibi devletle devlet-dışı aktör arasındaki ilişkinin boyutu çeşitli şekillerde olabilmektedir. Örneğin, ev sahibi devlet, bu birimlere yönelik önleyici tedbirler almayı istemeyebilir veya bu birimleri engellemekte yetersiz olduğunu iddia edebilir. Her iki durumda da mağdur olan devlet, her yolu denediğini; ancak silahlı saldırıdan başka hiçbir yolunun kalmadığını iddia edebilecektir.⁴¹²

2. Orantılılık Şartı Bakımından

Orantılılık, meşru savunma eyleminin amacı ve süresine ilişkin bir şarttır ve gereklilik şartıyla yakından ilgilidir. Bu iki şartı birbirinden kesin çizgilerle ayırmak zordur. Şöyle ki, eğer kuvvet kullanma eylemi gerekli değilse orantılı da olamaz. Aynı şekilde karşılık eylemi ilk saldırıyla orantılı değilse gerekli olduğunu söylemek güçtür.⁴¹³ Bu nedenle orantılılık şartı meşru savunma eyleminin gerekli olması şartı ile birlikte düşünülmelidir. Yani müdafaa eylemi uygun hale getirilmiş olmalıdır. Bu da şu demektir; müdafaa eylemi,

⁴¹⁰ UN Doc. A/CN.4/318/Add.5-7, Ago, Roberto. "State Responsibility", **Addendum to Eighth Report on State Responsibility by Mr. Roberto Ago**. Yearbook of the International Law Commission, Vol.2, Part 1 1980. s.69, parag.120. http://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_318_add5_7.pdf (05.03.2016).

⁴¹¹ Jordan J. Paust, "Responding Lawfully to International Terrorism: The Use of Force Abroad", **Whitter Law Review**, Vol. 8, No.1, 1986, ss.711-762, s.721.

⁴¹² Lubell, s.46.

⁴¹³ Gray, *International Law and the Use of Force*, s.150.

yöneltilen silahlı saldırıyı durdurmak ve püskürtmek için gerekli olan eylemlerinin ötesine geçmemelidir.⁴¹⁴

Meşru savunmanın gerekli ve orantılı olmasını, bu eylemin zararlar karşılık niteliğinde olmaması ve cezalandırma amacı gütmemesi olarak açıklamak mümkündür. Cevap eyleminin amacı saldırıyı durdurmak ve geri çevirmek olmalıdır. Meşru savunma eyleminin orantılı olması; mağdur devletin saldırganın kullandığı silahlarla aynı tip silahları kullanmak zorunda olması veya gönderdiği silahlı kuvvetlerin saldırganın kuvvetleriyle eşit sayıda olması anlamına gelmediği gibi, saldırının muhakkak kendi ülkesiyle sınırlı olması gerektiği anlamında da değildir.⁴¹⁵ Meşru savunma eyleminin orantılı kabul edilebilmesi için yoğunluğu saldırı eyleminin yoğunluğuyla hemen hemen eşit olmalıdır. Veyahut müdafaa eylemi daha yoğun olsa bile, eğer eylem mağdur devletin ülkesel egemenliğini veya önemli menfaatlerini korumak üzere plânlanmışsa, müdafaa eyleminin orantılılık çerçevesinde olduğu söylenebilir. Ancak orantılılığın bu iki anlamı her olaya muhakkak uygulanamaz. Örneğin, ilk durum kısa süreli veya görece küçük çaplı çatışmalarda söz konusu olabilirken, ikinci durum özellikle yoğun veya büyük ölçekli çatışmalarda geçerli olmaktadır.⁴¹⁶

Uluslararası hukukta devlet-dışı aktörlere karşı meşru savunmada, terörist eyleme karşı gerçekleştirilecek kuvvet kullanma eyleminin bu terörist eylemle orantılı olması konusunda görüş birliği mevcutken, bu orantının nasıl belirleneceği konusu tartışmalıdır. Saldırı devlet-dışı bir aktörden gelmişse, mağdur devletin meşru savunma hakkı bu aktörlerin bulunduğu devletin ülkesi üzerindeki egemenlik hakkından mahrum kalmasına sebep olmamalıdır. Üstelik teröristlerin bulunduğu ev sahibi devlete karşı kuvvet kullanımında bulunmak orantılılık ilkesinin ihlâl edilmesi ihtimalini de beraberinde getirmektedir. Devlet-dışı aktörlere yönelik ev sahibi devletin ülkesel egemenliğini ihlâl eden sınırlı geçici operasyonların mağdur devlete yönelik tehditle orantılı olduğu söylenebilir. Ancak bu durum ev sahibi devletin siyasi bağımsızlığı ve ülkesel bütünlüğünün ihlâlini meşrulaştıramaz.⁴¹⁷

⁴¹⁴ Trapp, s.146.

⁴¹⁵ Gray, *International Law and the Use of Force*, s.150.

⁴¹⁶ Frederic L. Kirgis, "Some Proportionality Issues Raised by Israel's Use of Armed Force in Lebanon" **American Society of International Law**, Vol.10, Issue 20, 17 August 2006, <https://www.asil.org/insights/volume/10/issue/20/some-proportionality-issues-raised-israels-use-armed-force-lebanon> (05.03.2016).

⁴¹⁷ Topal, s.153.

Nikaragua Davası'nda UAD, ABD'nin Nikaragua limanlarını mayınlaması, limanlarına ve petrol tesislerine saldırı düzenlemesi gibi faaliyetlerinin orantılılık kriterini karşılamadığını, Nikaragua'nın El Salvador'daki isyancılara yardımının derecesi her ne kadar belirsiz olsa da ABD'nin eylemlerinin bu yardımlarla orantılı olmadığını belirtmiştir.⁴¹⁸ UAD aynı şekilde Petrol Platformları Davası'nda⁴¹⁹ da ABD'nin 1988'de Salman ve Nasr petrol platformlarına karşı gerçekleştirdiği saldırılarla ilgili olarak; bu saldırıların münferit nitelikli saldırılar olmadığı, İran savaş gemilerini ve uçaklarını da hedef alan kapsamlı bir askerî harekâtın (*Operation Praying Mantis*) parçası olduğu tespitinde bulunmuştur. Divan, ne bir bütün olarak söz konusu harekâtın ne de münferiden Salman ve Nasr petrol platformlarına karşı gerçekleştirilen saldırıların, ABD fırkateyninin mayınlanması sonucu meydana gelen zararlar orantılı olmadığına hükmetmiştir.⁴²⁰

Gereklilik, orantılılık gibi bu örf ve adet hukuku ilkeleri, devlet-dışı aktörlerin silahlı saldırılarından mağdur olan devletin güvenliğini sağlama hakkı ile bu devlet-dışı aktörlerin yerleşmiş olduğu ev sahibi devlet arasında bir arabuluculuk vazifesi görmektedir. Ev sahibi devlet kendi ülkesinde yerleşmiş olan devlet-dışı aktörlerin terörist eylemlerine aktif olarak karşı çıkıyor ve bu birimlerin organize olmak ve saldırı düzenlemek amacıyla kendi ülkesini kullanmasını önlemek için her türlü çabayı gösteriyorsa mağdur devletin, ev sahibi devletin ülkesinde, bu devletin ülkesel egemenliğini ihlâl ederek devlet-dışı aktörlere yönelik olarak kuvvet kullanması gerekli bir kuvvet kullanma değildir. Bu durum ev sahibi devletin, kendi ülkesinden kaynaklanan terörist tehdidin nasıl üstesinden geleceğiyle ilgili bir yüklemidir ki, bu hukuka aykırı bir müdahale anlamına gelmektedir.⁴²¹ Eğer mağdur devlet, ev sahibi devletin terörist tehditlere karşılık vermek için eylemlerde bulunduğu kanaatindeyse, bu konu ev sahibi devletle işbirliğinde bulunarak ceza kanunları uygulanarak halledilmeye çalışılmalıdır.⁴²²

⁴¹⁸ ICJ Report, 1986, s.122, parag. 237.

⁴¹⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Hamdi Topal, "Uluslararası Adalet Divanı'nın Petrol Platformları Davası Kararı ve Kararın Meşru Savunma Hakkı Bağlamında Uluslararası Hukuka Yönelik Muhtemel Etkileri", **Kocaeli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Sayı:6, (Ocak 2006), ss.15-30.

⁴²⁰ ICJ Reports, 2003, parag. 77.

⁴²¹ Birleşmiş Milletler Şartı Uyarınca Devletler Arasında Dostça İlişkiler ve İşbirliğiyle İlgili Milletlerarası Hukuk Prensiplerine Dair Bildiri. (2625 sayılı Genel Kurul Kararı). Bildirinin Türkçe metni için bkz. Gündüz, s.133.

⁴²² Trapp, s.147.

Ne var ki, ev sahibi devlet uluslararası örf ve adet hukukundan doğan yükümlülüklerinin hilafına,⁴²³ ülkesinin terörist faaliyetler için üs olarak kullanılmasını önleme konusunda isteksiz veya kimi durumda yetersiz ise, mağdur devletin seçim hakkı doğmaktadır. Mağdur devlet ya kendi güvenliğini büyük risk altında bırakarak ev sahibi devletin toprak bütünlüğüne riayet edecek ya da ev sahibi devletin toprak bütünlüğünü sınırlı ve sadece terörist saldırıların kaynağını hedef alarak kuvvet kullanma suretiyle ihlâl edecektir. Başka ülkenin topraklarında devlet-dışı aktörlere karşı savunma gücü kullanmayı hedefleyen devletler sıklıkla -açıkça olmasa bile- ev sahibi devletin toprak bütünlüğünü ihlâl eden davranışlarının (ev sahibi devletin mağdur devletin güvenliğini korumadaki yetersizliği düşünüldüğünde) savunma eyleminin gerekli ve orantılı olduğunu düşünmektedirler.⁴²⁴

3. Âciliyet Şartı Bakımından

Meşru savunmanın amacı gereği saldırı eylemiyle müdafaa eylemi arasında zaman bakımından bir bağ olmalıdır. Müdafaa eylemi ilk saldırının hemen ardından gelmeli, onu takip etmelidir. Ne var ki, kimi zaman devletlerin saldırıya hemen cevap verebilecek durumda olmaları mümkün olmayabilir. Böyle bir durumda mağdur devlet hemen karşılık vereceğini gösterir ve sonra araya önemli bir zaman girmeden vereceği karşılığı icra ederse, saldırı fiili ile müdafaa fiili arasındaki zamansal bağ kopmamış demektir.⁴²⁵ Ancak bazı durumlarda bu zaman bağı kopabilir ve meşru savunma hakkının kullanılması bazı sebeplerle gecikebilir. Arada geçmesi gereken bu sürenin soyut bir şekilde belirlenmesi pek mümkün değildir. Bu yüzden bu sürenin söz konusu somut olaya göre belirlenmesi gerekmektedir.⁴²⁶

Uluslararası hukukta devlet uygulamalarında ilk saldırı ile müdafaa eylemi arasındaki zaman bağlantısının kurulamaması sebebiyle eylemin meşru savunma olarak nitelendirilmediği olaylar mevcuttur. Bu duruma Hindistan'ın 450 yıl sonra yani 1961'de Portekiz Goa'sını işgal etmesi örnek verilebilir. Hindistan bu durumu, geçen zaman boyunca

⁴²³ UAD'nin, Kongo'daki Silahlı Faaliyetler Hakkındaki Dava'da atf yaptığı gibi; Dostça İlişkiler Bildirisinde her devletin, diğer devletteki terörist faaliyetleri organize etmekten, kışkırtmaktan, yardım etmekten veya katılmaktan veya kendi ülkesinde örgütlenmiş faaliyetlere sessiz kalarak kabullenmekten kaçınmakla yükümlüdür. Bkz. ICJ Report, 2005, parag.162.

⁴²⁴ Trapp, s.147.

⁴²⁵ Başeren, s.134.

⁴²⁶ Topal, s.158.

Portekiz'in sömürgesinde yaşadığı için karşılık vermesinin ancak şimdi mümkün olmasıyla açıklasa da, Hindistan'ın Goa'yı işgal etmesini açıklayacak bir silahlı saldırı var olmadığından meşru savunma eylemi olarak değerlendirilemez.⁴²⁷

Devlet-dışı aktörlerin terörist faaliyetlerine karşı meşru savunma hakkı ele alındığında âciliyet şartı açısından farklı bir durum ortaya çıkmaktadır. Mağdur devletin devlet-dışı aktöre karşı meşru savunma hakkını kullanabilmesi için öncelikle bu aktörlerin kimliğini bilmesi gerekmektedir. Ancak terörist eylemlerin vur-kaç taktiği ile yapıldığı ve sorumluluğun bazen üstlenilmediği düşünüldüğünde, saldırganların kimliklerinin belirlenememesi veya tespitinin aylar hatta yıllar sürdüğü gözlemlenmektedir. Ayrıca bu birimlerin hangi ülkede yerleşmiş olduklarının bilinmesi ve ev sahibi devletin bu birimleri desteklediği, en azından isteyerek himaye ettiği kanıtlanmalıdır. Bütün bu belirlemeler zaman alacağı için müdafaa eyleminin gerçekleşmesi gecikecektir. Bu yüzden âciliyet şartının devlet-dışı aktörler bağlamında çok katı bir şekilde yorumlanmaması gerekliliği ortaya çıkmaktadır.⁴²⁸

⁴²⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Başeren, ss.135-137.

⁴²⁸ Topal, s.159

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

“İSTEKSİZ VEYA ÂCİZ” DOKTRİNİ VE DEVLET UYGULAMALARI

I. EV SAHİBİ DEVLETİN ÜLKESİNDE MEŞRU SAVUNMA HAKKININ KULLANILMASI

A. Genel Olarak

Devlet-dışı aktörlerin silahlı saldırıları, bu birimlere ev sahipliği yapan devlete atfedilebilir olmasa dâhi bu saldırılardan mağdur olan devlet yine de bu aktörleri ev sahibi devletin ülkesinde hedef gösterebilir mi? UAD, 2005 yılında Kongo’daki Silahlı Faaliyetler Davası’nda⁴²⁹ ve 2004 yılında İsrail’in İşgal Altındaki Filistin Topraklarında İnşa Etmekte Olduğu Duvar konusunda vermiş olduğu Danışma Görüşü’nde;⁴³⁰ bir devletin ülkesinde gerçekleşen silahlı saldırı eğer ülke devletine atfedilemiyorsa ev sahibi devletin rızası alınmaksızın gerçekleştirilen kuvvet kullanmalar hukuk dışı olacaktır ve dolayısıyla etkisizlik temeli ile de gerekçelendirilemeyecektir minvâlinde bir yorumda bulunmuştur. UAD’nin konuya ilişkin bu görüşü 11 Eylül olaylarından sonra ortaya konmuştur. Bu da demek oluyor ki, Divan, konuya ilişkin devlet uygulamalarından ve akademik çalışmalardan haberdar olmasına rağmen bu tarz bir görüşü desteklememiştir.⁴³¹ UAD’nin Kongo Davası’nda vermiş olduğu kararı, devlet-dışı aktörler üzerinde etkili olamayan ‘ev sahibi devletin ülkesinde’ kuvvet kullanılmasını yasaklayan bir görüş olarak değil de; silahlı saldırı ev sahibi devlete atfedilemezken ‘ev sahibi devlete yönelik’ kuvvet kullanmayı yasakladığı şeklinde yorumlanmıştır.⁴³² Bazı yazarlar salt terörist saldırıları önleyememenin bir devletin ülkesinde doğrudan kuvvet kullanılmasını meşrulaştırmayacağını savunurken,⁴³³ diğerlerine göre meşru

⁴²⁹ ICJ Report 2005, s.168.

⁴³⁰ ICJ Report 2004, s.136.

⁴³¹ Dawood, s.11.

⁴³² Trapp, “*Back to Basis: Necessity, Proportionality and the Right of Self-Defense Against Non-State Terrorist Actors*”, s.147.

⁴³³ Bu görüşü benimseyen yazarlar için bkz. Cassese, “*The International Community’s ‘Legal’ Response to Terrorism*” ; Mary O’Connell , “*Lawful Self Defense to Terrorism*”, **University of Pittsburgh Law Review**, 2002, Vol.63, ss.889-908.

savunmanın gereklilik şartı mağdur devletin ev sahibi devletin ülkesinde meşru savunma hakkını kullanmasına müsaade etmektedir.⁴³⁴ Bu yazarlar,⁴³⁵ isteksiz veya âciz olan devletin ülkesinde askerî operasyonlar gerçekleştirmeyi, bu devletin ülkesini devlet-dışı aktörlerin diğer devletlere karşı terörist saldırılar gerçekleştirebilecekleri bir platform olarak kullandırmama yükümlülüğünü yerine getirmesi açısından meşrulaştırılacağını tartışmaktadırlar.⁴³⁶ Onlara göre devletin bir silahlı saldırıya dahil olması, kuvvet kullanmayı meşrulaştırmak için değil; gerçekleştirilecek kuvvet kullanımının ne türde olacağını saptanması açısından etkilidir. Yani saldırılar ev sahibi devlete atfedilmediği veya ev sahibi devlet mağdur devletin meşru savunma hakkını kullanmasına engel olmadığı sürece; ev sahibi devletin kendisi silahlı saldırıların hedefi olamaz. Ancak ülkesinde bulunan devlet-dışı aktörler, ev sahibi devletin rızası olmadan da saldırıların hedefi olabilecektir.⁴³⁷

Yargıç Kooijmans, UAD'nin Kongo'daki Silahlı Faaliyetler Davası'ndaki karşı görüşünde, ev sahibi devletin ülkesinden komşu bir ülkeye silahlı saldırı düzensiz çeteler tarafından gerçekleştirildiğinde, bu saldırılar ev sahibi devlete atfedilemese dâhi bunların yine de silahlı saldırı olduğunu, bu yüzden saldırıya uğrayan devletin meşru savunma hakkını inkar etmenin makul olmayan bir yorum olduğunu ifade etmiştir. Çünkü saldırı bir devlet-dışı aktör tarafından gerçekleşmiştir. Yani saldırıyı yapan bir devlet yoktur ve zaten Şart da bunu gerektirmemektedir.⁴³⁸ Yargıç Kooijmans İsrail'in İşgal Altındaki Filistin Topraklarında İnşa Etmekte Olduğu Duvar Konusunda vermiş olduğu Danışma Görüşü'nde de 1368 ve 1373 sayılı Güvenlik Konseyi kararlarının, silahlı saldırının bir devlet tarafından yapılacağına ilişkin herhangi bir atıfta bulunmaksızın bireysel veya kolektif meşru savunma hakkı tanıdığını ifade etmiştir. Ayrıca elli yılı aşkın bir süredir genel kabul gören yorum böyle olsa

⁴³⁴ Dawood, s.12.

⁴³⁵ Bu görüşü benimseyen yazarlar için bkz. Yoram Dinstein, *War, Aggression and self Defense*, s.247. ; Noam Lubell, s.42. ; Trapp, s.147 ; Greg Travalio, John Altenburg, "Terrorism, State Responsibility and the Use of Military Force." **Chicago Journal of International Law**, Vol 4, No 1, (2003), ss. 97-120. ; Michael N. Schmitt, "'Change Direction' 2006: Israeli Operations in Lebanon and the International Law of Self Defense", **International Law Studies**, Vol.84, ss.265-301.

⁴³⁶ "New Threats and the Use of Force" Peter Viggo Jakobsen, Jens Elo Rytter (Editör), Copenhagen, Danish Institute for International Studies, 2005, s.46. <http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Publications/Detail/?lang=en&id=16807> (30.04.2016).

⁴³⁷ Dawood, ss.12-13.

⁴³⁸ Separate Opinion of Judge Kooijmans, s.314, parag.30. <http://www.icj-cij.org/docket/files/116/10463.pdf> (30.04.2016).

bile madde 51 hükmü silahlı saldırının mutlaka başka bir devletten geleceğine ilişkin bir şart koşmamıştır şeklinde bir yorum getirmiştir.⁴³⁹

Konuya ilişkin devlet uygulamalarına bakıldığında, mağdur devletlerin çeşitli gerekçeler sundukları veya kimi durumlarda hiçbir açıklama yapmadıkları görülmektedir. Devletler devlet-dışı aktörleri barındıran devletin ülkesinde gerçekleştirdikleri askerî operasyonları meşrulaştırmak için isteksizlik ve âcizlik senaryolarından ayırt edilemeyen bir biçimde istifade etmektedirler.⁴⁴⁰ BM Şartı'nın ilk kırk yılında mağdur devletlerin etkisiz ev sahibi devletin ülkesinde kuvvet kullanma eylemleri genellikle kınanmıştır. Örneğin, İsrail'in birçok eylemi Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi ve uluslararası toplum tarafından kınanmıştır.⁴⁴¹ Soğuk Savaş dönemi sonrasında ise, devletler Güvenlik Konseyi tarafından devamlı kınanmaktan kurtulmuşlar ve hatta ara sıra diğer devletlerden destek görmüşlerdir.⁴⁴² Yani denilebilir ki, devlet-dışı aktörlere karşı ev sahibi devletin ülkesinde meşru savunma konusu, BM Şartı'nın başlangıcından beri tartışmalıdır ve halen yerleşmiş bir görüş mevcut değildir.⁴⁴³

Birleşmiş Milletler kurulduğundan ve kuvvet kullanmaya ilişkin genel yasak kabul edildiğinden beri devletler, devlet-dışı aktörlere karşı meşru savunma hakkına başvurma durumlarını çeşitli gerekçelerle açıklamaya çalışmışlardır. 1950'ler ve 1960'larda mağdur devletin devlet-dışı aktörlere karşı meşru savunma hakkına başvurmasında, bu grupların yerleşmiş olduğu ülke devletin bu grupları göndermesi veya kontrol etmesi konusu çoğunlukla tartışılmaktaydı.⁴⁴⁴ 1960'larla beraber bazı devletler, bir devletin ülkesinde devlet-dışı aktörelere karşı meşru savunmayı açıklarken devletlerin bu birimleri göndermesi veya

⁴³⁹ UAD'nin İsrail'in İşgal Altındaki Filistin Topraklarında İnşa Etmekte Olduğu Duvar Konusunda vermiş olduğu Danışma Görüşünde, İsrail'in BMGK'nın 1368 ve 1373 sayılı kararlarına dayanarak doğal olan meşru savunma hakkını kullandığını beyan etmesi üzerine Divan, madde 51'in yalnızca devletler tarafından gelen silahlı saldırılara karşı kullanılabileceğini açıklamasında bulunmuştur. Yargıç Kooijmans bu açıklamanın hiç kuşkusuz doğru olduğunu ancak konu ile alakasız olduğunu ifade etmiş ve ardından bu açıklamayı yapmıştır. *Separate Opinion of Judge Kooijmans*, ss.229-230, parag.35.

⁴⁴⁰ Reinold, s.285.

⁴⁴¹ Tom Ruys ve Sten Verhoeven , "Attacks by Private Actors and the Right of Self Defense", **Journal of Conflict and Security Law**, 2005, Vol.10 No.3, ss.289–320, s.293.

⁴⁴² Ruys ve Verhoeven, s.296.

⁴⁴³ *Ibid.*, s.319.

⁴⁴⁴ Örneğin, 1956'da Sina Savaşı'nda İsrail, yalnızca Süveyş Kanalı'nın engellemek için değil; aynı zamanda Gazze'deki fedai üslerine baskın yapmak amacıyla gerçekleştirdiği eylemlerini meşru savunma olarak gerekçelendirmiştir. Kinga Tibori Szabó, **Anticipatory Action in Self Defense**, The Hague: Springer/T.M.C. Asser Press, 2011, ss.204-205.

kontrol etmesindense desteklemesi iddiası ile meşru savunma argümanlarını geliştirmişlerdir. Bu devletlere örnek olarak İsrail, Portekiz, Güney Afrika ve 1980'lerle birlikte ABD söylenebilir.⁴⁴⁵ Bir devletin silahlı grupları ülkesinde barındırması, İsrail'in komşu ülkelere gerçekleştirdiği sürekli saldırılarını meşrulaştırması için kullandığı temel argüman olmuştur. Aralık 1968 ile Mart 1969 yılları arasında İsrail, Ürdün'de var olduğunu iddia ettiği terör üslerine birçok saldırı düzenlemiştir. İsrail birkaç yıl sonra benzer saldırılarını terörist örgütlerin -iddia ettiği- Lübnan'daki üslerine gerçekleştirmiştir.⁴⁴⁶ Örneğin, 1970'te İsrail, Lübnan'ın çeşitli terörist örgütleriyle, bu örgütlerin kendi ülkesinden operasyonlar gerçekleştirmelerine izin veren bir antlaşma yaptığını iddia etmiştir. Bu ve buna benzer savlar Güvenlik Konseyi tarafından birden fazla olayda kesin bir şekilde reddedilmiştir.⁴⁴⁷

B. “İsteksiz veya Âciz” Doktrini

Bir devletin ülkesinde yerleşmiş bulunan devlet-dışı aktörün komşu bir devlete saldırılarda bulunması ve bu saldırıların devam etmesinin olası olması hâlinde, mağdur devlet kendini savunabilmek için bu aktörlerin ev sahibi devletin ülkesinde bulunan üslerine saldırılarda bulunmak isteyebilir. Uluslararası hukukta devlet-dışı aktörlere karşı meşru savunmada “isteksiz veya âciz” doktrininin tartışılıyor olmasının sebebi tam olarak bu sorudur: Ev sahibi devlet ile devlet-dışı aktör arasında görünür bir bağlantı olmadığı ve ev sahibi devletin kendi ülkesinde mağdur devletin bu birimlere yönelik müdahalelerine rıza göstermediği durumda; mağdur devlet ev sahibi devletin terörist tehditleri önlemedeki isteksizliğini veya acizliğini öne sürerek o devletin ülkesinde bu birimlere karşı meşru savunma hakkı çerçevesinde eylemlerde bulunabilir mi?⁴⁴⁸

“İsteksiz veya âciz” doktrinini şöyle bir senaryo ile açıklayabilmek mümkündür: A devletin silahlı saldırıya uğramış ve bundan dolayı mağdur olan devlet olduğu, X örgütünün

⁴⁴⁵ Kinga Tibori-Szabó, “The ‘Unwilling or Unable’ Test and the Law of Self-defense”, ss.73-97. Christophe Paulussen, Tamara Takács, Vesna Lazić, Ben Van Rompuy(Ed.), **Fundamental Rights in International and European Law - Public and Private Law Perspectives**, The Hague: T.M.C Asser Press, 2015, ss.76-77.

⁴⁴⁶ Szabó, *Anticipatory Action in Self Defense*, s.206. ; Ruys, *Armed Attack and Article 51 of the UN Charter*, ss.400-401.

⁴⁴⁷ UN Yearbook 1970, ss.227-229. <http://www.unmultimedia.org/searchers/yearbook/page.jsp?bookpage=227&volume=1970> (03.05.2016).

⁴⁴⁸ Szabó, “The ‘Unwilling or Unable’ Test and the Law of Self-defense” s.89.

silahlı saldırıyı gerçekleştiren devlet-dışı aktör olduğu kabul edilsin. Gerçekleşen silahlı saldırı, X örgütünün üslendiği B devleti ülkesinde tasarlanmış ve bu ülkeden tatbik edilmiş olsun. Şayet saldırı B devletinden A devletine karşı gerçekleşmiş olsaydı hiç kuşkusuz A devleti BM Şartı madde 51 hükmü uyarınca meşru savunma hakkına dayanarak B devletine karşı saldırıda bulunabilecekti. “İsteksiz veya âciz” doktrinine göre mağdur devlet, ev sahibi devletin ülkesinde bulunan terörist birimlerin faaliyetlerini önlemede isteksiz veya âciz olduğunu ileri sürerek, bu birimlere karşı meşru savunma hakkını kullanabilecektir. Burada A devleti meşru savunma hakkına dayanarak B devletinin ülkesel egemenliğini ihlâl etmek suretiyle, X örgütünün hedeflerine saldırıda bulunacaksa B devletinin X örgütüne yönelik harekete geçmekte isteksiz veya yetersiz olduğunun kanıtlanması gerekmektedir.

Uluslararası hukukta meşru savunmaya ilişkin önemli bir kaynak olan BM Şartı “isteksiz veya âciz” doktrini açık bir biçimde öngörmediğinden bu doktrinin yasal dayanağı hakkında öğretide çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Örneğin, Deeks doktrinin temelini tarafsızlık hukukuna dayandığını ifade etmektedir.⁴⁴⁹ 5. Lahey Sözleşmesi’ne göre tarafsız devletin ülkesine dokunulamaz ve çatışma hâlindeki devletlerin bu ülkelere askerî harekât düzenlemeleri yasaktır.⁴⁵⁰ Yine Sözleşme’ye göre “*Tarafsız bir devletin, tarafsızlığına yapılan tecavüzü, zor kullanmak suretiyle olsa bile, geri çevirmeye icbar etmesi düşmanca bir hareket telâkki edilemez*”.⁴⁵¹ Her ne kadar antlaşmada yer almasa da birçok akademisyen ve devletin askeri kılavuzları tarafından, tarafsız devletin tarafsızlığına ilişkin yükümlülüklerini etkin olarak yerine getirememesi halinde savaşan devletin bu çaresizliğe müsamaha göstermemesi gerektiği kabul edilmiştir.⁴⁵² Bununla birlikte, uluslararası silahlı çatışmalar hukukuna göre savaşan devlet, tarafız ülke karasularında diğer savaşan devletin ticaret gemilerini zapt ve geminin mallarını müsadere edemez. Tarafsız devlet, zapt ve müsadere bulunan savaşanı şayet gücü yetmiyorsa protesto edebilir; gücü yetiyorsa, onun gemisini zapt edip, diğerini serbest bırakabilir. Eğer tarafsız devletin, bu tür eylemleri engelleme konusundaki zafiyeti diğer savaşana zarar veriyorsa, bu savaşan tarafsız devletin tarafsızlığına saygı gösterilmesini

⁴⁴⁹ Bkz. Ashley S. Deeks, “Unwilling or Unable”: Toward a Normative Framework for Extraterritorial Self-Defense, *Virginia Journal of International Law*, Vol: 52, No: 3, 2012, ss.483-550, s.497-503.

⁴⁵⁰ 5. Lahey Sözleşmesi, Kara Harbinde Tarafsız Devletlerin ve Şahısların Hakları ve Vazifeleri Hakkında Sözleşme (18 Ekim 1907), Madde 1-2. Sözleşme metninin Türkçesi için bkz. <http://askerihukuk.net/?pnum=217&pt=HARP+HUKUKU+SÖZLEŞMELERİ> (04.05.2016).

⁴⁵¹ Ibid., madde 10.

⁴⁵² Deeks, s.499.

bizzat sağlayabilir.⁴⁵³ Tüm bu kaynaklardan anlaşılmaktadır ki, tarafsız devlet, diğer savaş durumunda olan devletlerin kendi tarafsızlığını ihlâl etmesini önlemekte isteksiz veya âciz davranıyorsa; tarafsızlık hukuku, savaş durumundaki başka bir devletin ihlâli durdurmak için tarafsız devletin ülkesinde kuvvet kullanmasına izin vermektedir.⁴⁵⁴ Deeks, sınırları tam olarak oturmamış olmasına karşın “isteksiz veya âciz” doktrininin; savaşçı devletin, tarafsızlığını korumakta isteksiz veya âciz davranan tarafsız devletin ülkesinde eylemde bulunma hakkı bağlamında ele alındığında, uluslararası hukuka iyice yerleşmiş olabileceğini düşünmektedir.⁴⁵⁵ Bu durum mevcut şartlara uyarlanacak olursa, ülke devleti yani ev sahibi devlet, tarafsız devlet; devlet-dışı aktör ise, tarafsız bölgeyi ihlâl eden savaşçı devlet olarak değerlendirilebilir. Ancak bu düşünce kabul edildiğinde bu doktrinin uygulanma alanının kısıtlanacağı düşünülmektedir. Çünkü bu tür kurallar BM Şartı’nın öncesine dayanmakta ve sadece savaşan devletler arasındaki uluslararası silahlı çatışmalarda uygulanmaktadır.⁴⁵⁶

Doktrininin kökenini uluslararası örf ve adet hukukundaki meşru savunmanın gerekli olması şartına dayandıran bir görüş de mevcuttur. Buna göre mağdur devlet meşru savunmaya dayanarak kuvvet kullanmanın gerekli olup olmadığı değerlendirmesini yaparken, ev sahibi devletin devlet-dışı aktöre karşı harekete geçmekteki istekliliğini ve bunu yapabilme kapasitesini hesaba katmalıdır. Eğer ev sahibi devlet, devlet-dışı aktörler tarafından mağdur devlete yönelik tehdide ilişkin gerekeni yapmaya istekli ve muktedirse, mağdur devletin meşru savunma hakkına başvurması gereksizdir. Ancak ev sahibi devletin isteksiz veya âciz olması durumunda mağdur devletin bu birimlere müdahalesi gereklidir.⁴⁵⁷

Başka bir görüş ise, Uluslararası Hukuk Komisyonu’nun Uluslararası Haksız Fiilden Ötürü Devletin Uluslararası Sorumluluğuna İlişkin Taslak Metni ile açıklığa kavuşturulan, devletin sorumluluğuna ilişkin uluslararası hukukun ilkelerinden yola çıkarak doktrinin kaynağını bulmaya çalışmıştır.⁴⁵⁸ Buna göre devletlerin devlet-dışı aktörler üzerinde

⁴⁵³ Ayşe Nur Tütüncü, **İnsancıl Hukuka Giriş**, 2. Baskı, İstanbul: Beta Basım, 2012, s.80.

⁴⁵⁴ Deeks, s.499.

⁴⁵⁵ Ibid., s.501.

⁴⁵⁶ Willams, ss.630-631.

⁴⁵⁷ Ibid., s.640.

⁴⁵⁸ Uluslararası hukukta kural olarak yalnızca resmi yetkilerini kullanan devlet organlarının davranışları devlete isnat edilebilir; buna karşılık devlet-dışı aktörlerin davranışları doğrudan devletin sorumluluğuna yol açmamaktadır. Ne var ki, Uluslararası Hukuk Komisyonu’nun, Uluslararası Haksız Fiilden Ötürü Devletin Uluslararası Sorumluluğuna İlişkin Taslak Metni bu açıdan iki önemli istisna getirmektedir. Madde 8 ve 11. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ruys, Verhoeven, ss.299-301.

sağladıkları kontrolün derecesine bağlı olarak bu aktörlerin silahlı saldırıları o devlete isnat edilebilmekte ve bu durum meşru savunmanın haklılığını belirlemede rol oynamaktadır.⁴⁵⁹

Birçok devlet ve yazar, ev sahibi devletin ülkesinde bulunan devlet-dışı aktörün yaratmış olduğu tehlikeyi azaltmak için alması gereken tedbirler konusunda isteksiz veya âciz olduğu durumda, mağdur devletin meşru savunma hakkının doğduğunu savunmaktadır. Mağdur devlet böylece ev sahibi devletin rızasını alma yükümlülüğünden kurtulmuş olacaktır. “İsteksiz veya âciz” doktrininden çokça bahsedilmiş olmasına rağmen bu doktrinin sınırları belirsiz kalmaya devam etmektedir.⁴⁶⁰ Bu doktrinin lehine bir görüşte olan Deeks, doktrinin uygulanabilmesinde mağdur devletin uyması gereken belli anahtar kurallar belirlemiştir. Buna göre mağdur devlet:

- i. Tek taraflı olarak kuvvet kullanmaktansa öncelikle ev sahibi devletin rızasını veya işbirliğini aramalıdır.
- ii. Ev sahibi devletten devlet-dışı aktörün yaratmış olduğu tehdidin üzerine gitmesini istemeli ve bunun için yeterli bir süre tanınmalıdır.
- iii. İlgili bölgeye ilişkin ev sahibi devletin kontrol ve kapasitesini değerlendirmelidir.
- iv. Ev sahibi devletin tehdidi giderebilmek için önerisi değerlendirilmelidir.
- v. Mağdur devletle olan daha önceki ilişkisinin değerlendirilmesi yapılmalıdır.⁴⁶¹

Bu kriterler ev sahibi devletin ülkesel egemenliği etkilenmesin diye ve devlet-dışı aktörlerin neden olduğu tehlikeyle başa çıkabilmesi için ona sunulmuş bir olanaktır. Böylece meşru savunmanın gereklilik şartının sağlanacağı düşünülmektedir.⁴⁶²

Deeks gibi Dinstein de “isteksiz veya âciz” doktrinin uygulanabilmesi için bir takım ölçütler belirlemiştir:

- i. Mağdur devlet tarafından gerçekleştirilecek kuvvet kullanma, devlet-dışı bir aktör tarafından daha önceden yapılmış bir silahlı saldırıya tepki olarak meydana gelmelidir. İlerisi düşünülerek, gelecekte muhtemel bir saldırı olacağı hesaplanarak yapılmamalıdır.
- ii. Bu saldırıların devamının geleceği muhtemel olmalıdır. Böylece ülke dışında kuvvet kullanma eylemi cezalandırma değil; savunma amaçlı olacaktır.

⁴⁵⁹ Dawood I. Ahmed, “Defending Weak States Against the ‘Unwilling or Unable’ Doctrine of Self-Defense.” **Journal of International Law & International Relations**, 9.1 , April 2013, ss.1-46, s.9.

⁴⁶⁰ Williams, s.625.

⁴⁶¹ Deeks, s.490.

⁴⁶² Williams, s.625.

- iii. Mağdur devlet ev sahibi devletin bu tarz saldırıların gerçekleşme ihtimalini gidermek için kendi ülkesinde gerekli eylemlerde bulunmakta isteksiz veya âciz olduğunu soruşturmalı ve doğrulamalıdır.
- iv. Mağdur devlet ilk olarak ev sahibi devletin rızasını aramalıdır.
- v. Mağdur devletin kuvvet kullanması son çare olmalıdır; öncelikle diğer yasal yollar denenmeli son olarak kuvvet kullanımına başvurulmalıdır.⁴⁶³

Mağdur devlet, ev sahibi devletin isteksizliği veya acziyetine ilişkin bir değerlendirmede bulunmadan önce devlet-dışı aktörlere karşı müdahalede bulunabilmek için her zaman ev sahibi devletin kesin ve geçerli rızasını aramalıdır. Meşru savunma ev sahibi devlete karşı değil; ev sahibi devletin ülkesinde yer alan devlet-dışı aktöre karşı gerçekleştiğinden, söz konusu meşru savunma hakkı ev sahibi devletin ülkesel egemenliğinin ihlâl edilmesini meşrulaştıramaz. Eğer ev sahibi devlet müdahaleye rıza gösterirse, mağdur devlet bu müdahalesi için yasal bir dayanak elde etmiş olur. Keza ev sahibi devlet müdahaleye izin verdiğinde “isteksiz veya âciz” doktrinin uygulanması da gereksiz olacaktır. Ancak ev sahibi devletin müdahaleye onay vermeyeceği kesin olarak anlaşıldığı zaman ve harekete geçmenin de zorunlu olduğu durumda, mağdur devlet ev sahibi devletin rızasını arama yükümlülüğünden kurtulmaktadır.⁴⁶⁴

Eğer ev sahibi devlet müdahaleye izin verirse, meşru savunma yalnızca devlet-dışı aktöre ve onun yarattığı tehdide karşı gerçekleştirilmelidir. Bununla beraber ev sahibi devlet müdahaleye izin vermezse, bu durumda meşru savunmanın etraflıca değerlendirilmesi gerekmektedir. Başka bir deyişle, meşru savunma eyleminin gerekliliği ve orantılılığı değerlendirilirken, bu değerlendirmenin ev sahibi devletin kendisinin terörist tehditlerle mücadele etmekte isteksizliğinin veya acziyetinin analizini kapsamaması gerekmektedir.⁴⁶⁵

“İsteksiz veya âciz” doktrini en son çare olarak anılmalıdır. Devlet-dışı aktöre karşı ev sahibi devletin ülkesel egemenliği ihlâl edilerek tek taraflı kuvvet kullanma ihtimali üzerinde düşünmeden önce diğer barışçıl yöntemlerin denenmiş olması gereklidir. Mağdur devlet, ABD'nin 11 Eylül saldırısında yapmış olduğu gibi konuyu BM Güvenlik Konseyi'ne

⁴⁶³ Dinstein, *War, Aggression and Self Defense*, s.250.

⁴⁶⁴ Szabó, “*The ‘Unwilling or Unable’ Test and the Law of Self-defense*”, s.90.

⁴⁶⁵ Ibid.

sevk edebilir. Ancak kimi zaman saldırının mahiyeti ve ileriye yönelik saldırı tehditleri göz önüne alındığında uluslararası kuruluşlara başvurmak elverişsiz ve nafil olabilmektedir.⁴⁶⁶

Doktrin yalnızca mevcut kuralların kapsamını geliştirmeyi amaçlamaktadır. “İsteksiz veya âciz” doktrini madde 2/4’ün bir istisnasını oluşturacaksa o zaman bu maddenin zaten var olan istisnası olan meşru savunma hakkının üzerine kurulmak zorundadır. Dolayısıyla bu doktrin, madde 51’deki meşru savunmanın kullanılmasının bir gerekçesi veya haklı bir sebebi olarak düşünülmemelidir.

Devlet-dışı aktörlerin yaratmış olduğu tehdidi önlemede isteksiz veya âciz davranan devletin ülkesinde bu aktörlere karşı kuvvet kullanmanın meşru olduğu savı, ABD yönetiminin hukuki pozisyonuna iyice yerleşmiş durumdadır ve bu sav daha önceden de birkaç devlet tarafından resmi olarak onaylanmıştır.⁴⁶⁷ Buna rağmen bu doktrin uluslararası hukukta -her ne kadar kimi yazarlar uluslararası örf ve adet hukukunun iyi yapılandırılmış bir kuralı olduğunu iddia etseler de- genel olarak tartışmalı olarak görülmektedir.⁴⁶⁸

“İsteksiz veya âciz” doktrinin tartışmalı olması, bu konuya ilişkin devlet uygulamalarının azlığından ve muğlaklığından kaynaklanmaktadır. Devlet dışı aktörlere karşı meşru savunmaya ilişkin devlet uygulamalarına bakıldığında, meşru savunmanın diğer tüm şartlarının sağlandığı varsayımıyla şu şekilde olduğu görülmektedir: 1. Uluslararası hukuk, devlet-dışı aktörü gönderen, yönlendiren veya kontrol eden devletin ülkesinde bu birimlere karşı meşru savunma hakkının kullanılmasına kesin surette izin vermektedir. 2. Bir devlet, her ne kadar doğrudan göndermese ve kontrol etmese de devlet-dışı bir aktöre önemli ölçüde

⁴⁶⁶ Greg Travalio, John Altenburg, “Terrorism, State Responsibility and the Use of Military Force.” **Chicago Journal of International Law**, Vol 4, No 1, (2003), ss. 97-120, s.113. Örneğin, Güvenlik Konseyi’nin daimi üyelerinin sahip olduğu veto yetkisi ile bazı durumlarda çözüm yolları tikanabilmektedir.

⁴⁶⁷ Ryan Goodman, “International Law on Airstrikes Against ISIS in Syria”, **Just Security**, 28 August 2014, <https://www.justsecurity.org/14414/international-law-airstrikes-isis-syria/> (04.05.2016).

⁴⁶⁸ “İsteksiz veya âciz” doktrinin tartışmalı olduğunu düşünen yazarlar: Ruys, 2010, s.502-510. ; Ryan Goodman, “International Law – and the Unwilling and Unable Test – for US Military Operations in Syria”, **Just Security**, 12 September 2014, <https://www.justsecurity.org/14949/international-law-unwilling-unable-test-military-operations-syria/> (04.05.2016). ; Kevin Jon Heller, “Do Attacks on ISIS in Syria Justify the ‘Unwilling or Unable’ Test?”, **Opinio Juris**, 13 December 2014, <http://opiniojuris.org/2014/12/13/attacks-isis-syria-justify-unwilling-unable-test/> (04.05.2016). “İsteksiz veya âciz” doktrininin iyi yerleşmiş olduğunu düşünen yazarlar: Deeks, s.501-506. ; Michael Lewis, “What Does the ‘Unwilling or Unable’ Standard Mean in the Context of Syria?”, 12 September 2014, <https://www.justsecurity.org/14903/unwilling-unable-standard-context-syria/> (04.05.2016). “İsteksiz veya âciz” doktrinin uluslararası hukuka iyice yerleştiğini iddia etmeksizin bu doktrini öneren yazarlar: Lubell, s.42. ; Williams, s.639,640.

destek sağlıyorsa bu devletin ülkesinde bu birimlere yönelik meşru savunma hakkının kullanılması da geniş çapta kabul görmektedir. 4. Ev sahibi devletin bir devlet-dışı aktöre fazla önemli olmayan bir destekte bulunması veya bu birimleri barındırması durumunda ise, mağdur devletin meşru savunma hakkını kullanıp kullanmayacağı meselesi tartışmalıdır. 4. Ayrıca tartışmalı olan bir konu daha vardır ki, o da, ülkesinde bulunan devlet-dışı aktörle herhangi bir bağlantısının olmamasına rağmen bu aktörlerin gerçekleştirdikleri saldırıları durdurmakta isteksiz veya âciz davranan ve mağdur devletin müdahalesine rıza göstermeyen ev sahibi devletin ülkesinde bu birimlere karşı meşru savunma çerçevesinde kuvvet kullanılıp kullanılamayacağıdır.⁴⁶⁹

Ev sahibi devlet ile ülkesinde üslenen devlet-dışı aktör arasındaki bağlantı, devletin bu birimleri göndermesi, yönlendirmesi, kontrol etmesi, küçük veya büyük destekler sunması durumlarında açıktır. Ancak “isteksiz veya âciz” doktrininde ev sahibi devlet ile devlet-dışı aktör arasında bağlantı mevcut değildir. Konuya ilişkin devlet uygulamalarına bakıldığında, mağdur devletlerin barındırma argümanına (*harbouring argument*) veya “isteksiz veya âciz” doktrinine dayandığı görülmektedir. Mağdur devlet açısından ev sahibi devletin isteksizliği, bu devletin devlet-dışı aktörleri ülkesinde barındıracağına dair anlaşması anlamına gelmektedir. Devletin salt isteksizliği veya aciziyeti ileri sürüldüğünde dâhi bu iddia, her devletin çeşitli aktörler tarafından kendi ülkesinden faaliyette bulunulmasını engelleme yükümlülüğü ile birlikte düşünülmektedir. Bu durum ev sahibi devlet ile devlet-dışı aktör arasında bir bağ olmadığında zorluklara neden olmaktadır. Devletlerin destek verme veya barınma imkânı sağlama iddialarına girmeksizin yalnızca “isteksiz veya âciz” doktrininin saf hâline dayandıkları çok az örnek vardır. 1970’lerden itibaren İsrail birçok kez bu doktrini gündeme getirmiştir. Aynı şekilde Türkiye 1990’larda ve 2007-2008’de dolaylı olarak bu doktrine başvurmuştur. İran ve Rusya da çeşitli durumlarda bu doktrine dayanmışlardır. Bu örnekler “isteksiz veya âciz” doktrininin örf ve adet hukuku olarak kabul edilebilmesi için

⁴⁶⁹ Szabó, “The ‘Unwilling or Unable’ Test and the Law of Self-defense”, s.86.

gerekli olan devlet uygulamalarının geniş çaplı, yeknesak ve tipik olması şartlarını sağlamamaktadır.⁴⁷⁰

“İsteksiz veya âciz” doktrininin devlet uygulamalarında ve akademik yorumlamalarda kendisine mahsus bir pozisyonu vardır. Diğer taraftan bu doktrinin, kuvvet kullanmaya ilişkin uluslararası tanınan bir norm olarak var olup olmadığıyla ilgili sorular mevcuttur. Aslında devletler, yaptırım olan bir kural olduğuna inandıklarını belirterek, sıklıkla doktrine atıfta bulunurlarsa bunun uluslararası örf ve adet kuralı hâline gelmesi mümkündür. Deeks, devletlerin, “isteksiz veya âciz” doktrininin hukuki bir zorunluluk tescil ettiğine dair inançlarının olmadığını açıkça ileri sürdüklerine dair hiçbir örnek olayın olmadığını belirtmiştir.⁴⁷¹ “İsteksiz veya âciz” doktrinine dayanan devletler, bunun yasal bir zorunluluk olduğuna dair bir kanaatte değillerse ve bunu açıkça iddia ediyorsa, bu doktrinin uluslararası bir örf adet hukuku hâline gelmesi olasılık dışıdır.⁴⁷² Bu doktrinin uluslararası örf ve adet hukuku hâline gelebilmesi için, devletler tarafından “isteksiz veya âciz” doktrininin işletilmesine dair yasal zorunluluk bilicinin oluşması yani bu durumun teamül olduğuna ilişkin ve zorunluluk teşkil ettiğine ilişkin bir kanaatin oluşması gerekmektedir.

Sonuç olarak “isteksiz veya âciz” doktrininin uluslararası hukukta henüz yerleşmemiş bir teori olmaya devam ettiği söylenebilir.⁴⁷³ Etkisiz bir ev sahibi devletin ülkesinde bulunan devlet-dışı aktörlere karşı meşru savunma hakkına ilişkin antlaşmalar hukukunda herhangi bir dayanak bulunmadığı, bu konunun uluslararası bir örf ve adet hukuku olduğunun tartışmalı olduğu, UAD'nin bu doktrini tanımaktan kaçınması ve mağdur devletin etkisiz olduğunu

⁴⁷⁰ Szabó, “The ‘Unwilling or Unable’ Test and the Law of Self-defense”, s.87. UAD Statüsü madde 38/1(b), uluslararası örf ve adet hukukunu, ‘hukuk olarak kabul edilen genel bir uygulamanın delili’ olarak açıklamaktadır. Bkz. Kuran, Aydın Okur, Sarıbeyoğlu ve Günel, s.37. Bir uygulamanın uluslararası teamül hukuku hâline gelebilmesi için iki şartın varlığı aranmaktadır: Bu konuda devletlerin uygulaması ve bu kuralın uygulanmasının gerekli olduğuna ilişkin devletlerin kanaati. (opinio juris sive necessitatis) Jean-Marie Henckaerts, Louise Doswald-Beck, **Uluslararası İnsancıl Teamül (Örf-Adet) Hukuku Cilt: 1: Kurallar**, Uluslararası Kızılhaç Komitesi. (Türkçeye tercüme edenler: Emre Öktem, Melike Batur Yamaner, Dolunay Özbek, Bleda R. Kurtarcan, Mehmet Cengiz Uzun, Abdullah Kaya). İstanbul: Beta Basım A.Ş. Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları 66, 2005. s.xxxix.

⁴⁷¹ Deeks, s.503.

⁴⁷² William, s.634.

⁴⁷³ Jack Goldsmith, “Fire When Ready”, **Foreign Policy**, 20 March 2012, <http://foreignpolicy.com/2012/03/20/fire-when-ready/> (30.04.2016).

iddia ettiği ev sahibi devletin ülkesinde kuvvet kullanmasının evrensel olarak kabul görmediği göz önüne alındığında, bu doktrinin halen belirsiz olduğu söylenebilir.⁴⁷⁴

II. “İSTEKSİZ VEYA ÂCİZ” DOKTRİNİYLE İLGİLİ DEVLET UYGULAMALARI

A. Türkiye, Irak, PKK

Türkiye'nin Kuzey Irak'taki PKK hedeflerine yönelik kuvvet kullanması geniş bir geçmişe sahiptir.⁴⁷⁵ Kuzey Irak bölgesine 1983 yılından itibaren çeşitli aralıklarda, çeşitli çap ve hacimlerde sınır ötesi operasyonlar düzenlemiştir.⁴⁷⁶ Yapılan bu sınır ötesi operasyonların meşruiyeti iki döneme ayrılarak incelenebilir. Buna göre, Türkiye gerçekleştirmiş olduğu operasyonları ilk başlarda ikili antlaşmalardan doğan sıcak takip hakkına; daha sonra ise meşru savunma hakkına dayandırmıştır. Türkiye'nin sıcak takip hakkı çerçevesinde operasyonlar yürüttüğü 1991 öncesi dönemde, Türkiye ile Irak arasında sınır güvenliği ve işbirliğine dair imzalanmış üç temel anlaşma bulunmaktadır. Bunlar: 5 Haziran 1926 tarihli Sınır Antlaşması⁴⁷⁷, 29 Mart 1946 tarihli Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması, 15 Ekim 1984 tarihli Türkiye-İrak Güvenlik Protokolü'dür. 1984 tarihli protokol, her iki ülkeye de ön izin olmaksızın diğer ülke topraklarına 5. kilometreye kadar sıcak takip yapma hakkı tanımakta olup, dört yıllığına akdedilmiştir. Böylece Türkiye, akit devletin rızasını alarak 1984-1988 arası dönemde gerçekleştirdiği sınır ötesi operasyonlar için hukuksal bir zemin edinmiştir.⁴⁷⁸

1990'larda PKK'nın çeşitli faaliyetleri Türkiye'nin birçok silahlı karşılığına sebep olmuştur. Bu karşı saldırıların bazıları Kuzey Irak sınırının ötesindeki örgüt hedeflerine yönelik yapılmıştır. Türkiye, Birinci Körfez Savaşı'nda müttefik tarafın yanında rol alınca

⁴⁷⁴ Dawood, s.15.

⁴⁷⁵ Bkz. Christine Gray, Simon Olleson, “The Limits of the Law on the Use of Force: Turkey, Iraq and the Kurds”, **Finnish Yearbook of International Law Vol. 12**, 200, ss. 355-410, s.357-391.

⁴⁷⁶ Operasyonlar için bkz. USAK (Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu), Kuzey Irak Operasyonu Raporu, Ankara, 2007, ss.26-27.

⁴⁷⁷ Türkiye-İngiltere ve Irak Hükümetleri Beyninde Ankara'da 05.06.1926 Tarihinde Mün'akit Hudut ve Münasebat-ı Hasene-i Hemcivari Muahedenamesi. Antlaşma metni için bkz. <http://ua.mfa.gov.tr/detay.aspx?691> (28.06.2016).

⁴⁷⁸ Sercan Semih Akutay ve Davut Ateş, “Türkiye'nin Sınır Ötesi Operasyonlarının Hukuki Çerçevesi”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C: 17, S: 3, 2013, ss.109-146, ss.132-133.

Irak, Türkiye'nin kendi ülkesinde gerçekleştirdiği bu eylemleri kınamaya başlamıştır.⁴⁷⁹ 1991'den beri Irak devamlı olarak Türkiye'nin saldırılarını protesto etmiş, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin, ayrılıkçı terör örgütünün peşinde olma bahanesiyle Irak topraklarına girdiğinden şikayet ederek, bu durumun BM Şartı'nın ve uluslararası hukukun ihlâli olduğunu iddia etmiştir.⁴⁸⁰ Türkiye ise, Irak devletinin, ülkesinin kuzey kısmında otorite kurmadaki yetersizliğini dikkate alarak, yapmış olduğu eylemleri haklı önlemler olarak meşrulaştırmaya çalışmıştır.⁴⁸¹

Irak devamlı olarak Türkiye'nin operasyonlarını uluslararası hukukun ve BM Şart'ında yer alan hükümlerin ihlâli olduğunu iddia etmiştir.⁴⁸² Türkiye gibi İran da zaman zaman hem PKK sığınaklarına hem de Halkın Mücahitleri Örgütü'nün (*Mujahedin-e Khalq Organization*) üslerine kuvvet kullanmak için Irak sınırını aşmıştır.⁴⁸³ Ancak İran bunu yaparken, Irak'a karşı, kendi yetki alanındaki bölgelerden, sınır aşarak askerî saldırılarda bulunan silahlı grupları ve organize olmuş terörist birimleri desteklediği yönünde doğrudan suçlamalarda bulunmamıştır. İran genellikle Irak Hükümeti'nin bu grupları destekler veya

⁴⁷⁹ Ruys *Armed Attack and Article 51 of the UN Charter*, s.430.

⁴⁸⁰ Bkz. UN Doc. S/23141, (14 January 1991), http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S%2F23141&Submit=Search&Lang=E ; UN Doc. S/23152, (17 January 1991), http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S%2F23152&Submit=Search&Lang=E (12.04.2016).

⁴⁸¹ Örnekler için bkz. UN Doc. S/1995/605, (24 July 1995), http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=+S%2F1995%2F605&Submit=Search&Lang=E ; UN Doc. S/1996/479, (27 June 1996), http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S%2F1996%2F479&Submit=Search&Lang=E ; UN Doc. S/1996/836, (7 October 1996), http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S%2F1996%2F836&Submit=Search&Lang=E ; UN Doc. S/1997/7, (2 January 1997), http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S%2F1997%2F7&Submit=Search&Lang=E (12.04.2016).

⁴⁸² Gray, *International Law and the Use of Force*, s.141.

⁴⁸³ Szabó, "The 'Unwilling or Unable' Test and the Law of Self-defense", s.79.

barındırır bir pozisyonda olduğunu tartışmıştır.⁴⁸⁴ İran yalnızca bir olayda savunma tedbiri olarak kuvvet kullanmasını, Irak'ın ülke üzerindeki kontrolü sağlamadaki yetersizliğine dayandırmıştır.⁴⁸⁵ Tüm bunların yanı sıra İran eylemlerini temellendirmek için açık bir şekilde meşru savunmaya başvurduğunu ifade etmiştir. Bu eylemlerinin Irak sınırından yönelen silahlı saldırılara karşılık niteliğinde olduğunu belirtmiş ve BM Şartı'nın 51. maddesi uyarınca İslam Cumhuriyeti'nin hava kuvvetlerine ait savaş jetlerinin silahlı saldırıları gerçekleştiren terörist grubun askerî üslerine gerekli ve orantılı kısa bir operasyon tatbik ettiklerini açıklamıştır.⁴⁸⁶

İran'ın tersine Türkiye, Irak'a yönelik operasyonlarında açık bir şekilde meşru savunma hakkına dayanmamış ve yürüttüğü operasyonları Güvenlik Konseyi'ne bizâtihi rapor etmemiştir.⁴⁸⁷

Türkiye, 1995 yılında PKK'nın Kuzey Irak'taki kamplarına yönelik olarak "Çelik Operasyonu" adıyla büyük bir harekât yapılmıştır. Bu kapsamda harekâta katılan birliklerden bir kısmı geri çekilmemiş; zamanın Irak lideri Saddam Hüseyin ile yapılan sözlü mutabakat çerçevesinde Kuzey Irak'ta bırakılmıştır. Oluşan bu mutabakat ile Türk güçlerine, Irak'ın kuzeyinde PKK'ya karşı operasyonlarda sıcak takip yapılması izni verilmiştir. Bununla birlikte 1997 yılında da Türkiye'nin Kürt bölgesi içerisinde üs sahibi olması

⁴⁸⁴ UN Doc. S/25843, (25 May 1993), http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S%2F25843&Submit=Search&Lang=E ; UN Doc. S/1994/1273, (9 November 1994), http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S%2F1994%2F1273&Submit=Search&Lang=E ; UN Doc. S/1999/420, (13 April 1999), http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S%2F1999%2F420&Submit=Search&Lang=E ; UN Doc. S/2000/216, (13 March 2000), http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S%2F2000%2F216&Submit=Search&Lang=E ; UN Doc. S/2001/271, (22 March 2001), http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S%2F2001%2F271&Submit=Search&Lang=E ; UN Doc. S/2001/381, (18 April 2001), http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S%2F2001%2F381&Submit=Search&Lang=E (12.04.2016).

⁴⁸⁵ Bkz. UN Doc. S/1996/602, (29 July 1996), http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S%2F1996%2F602&Submit=Search&Lang=E (12.04.2016).

⁴⁸⁶ Gray, *International Law and the Use of Force*, s.141. ; UN Doc. S/25843, (26 May 1993), http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S%2F25843&Submit=Search&Lang=E (12.04.2016).

⁴⁸⁷ Gray, *International Law and the Use of Force*, s.141.

kararlaştırılmıştır. Ancak Türkiye ile Irak arasında bu yönde imzalanmış bir antlaşma yoktur.⁴⁸⁸

Türkiye ilk olarak, bu kuvvet kullanma eylemleri için az denilebilecek açıklamalarda bulunmuştur.⁴⁸⁹ Daha sonra çeşitli meşrulaştırma açıklamalarını ileri sürmüştür.⁴⁹⁰ Örneğin, 1995'te gerçekleştirilen ana operasyondan sonra bu operasyonları gerekçelendirmek için yazdığı mektubunda Türkiye, Irak Hükümeti'ne, 1991'den beri bilinen sebeplerden ötürü, ülkenin kuzey kısmında otoriteyi kuramadığından dolayı, ülkesini Türkiye'ye yönelik terörist eylemlerin gerçekleştirildiği bir platform olarak kullanılmasını önlemesine ilişkin uluslararası hukuktan kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmesini isteyemeyeceğini ve bu şartlar altında Türkiye'nin kendi güvenliği için zorunlu olan önlemleri meşrulaştırmaya başvurmasının Irak'ın egemenliğini ihlâl anlamına gelmediğini belirtmiştir. Ayrıca hiçbir devletten, kendi toprak bütünlüğü komşu ülkesinde temellenen ve oradan yürütülen terörist birimlerin sınır ötesi saldırıları ile aralıksız olarak tehdit ediliyorken ve komşu devlet de bu tür saldırılara son vermek konusunda yetersiz kalıyorsa, tepkisiz kalmasının beklenemeyeceğini vurgulayarak son günlerde gerçekleştirmiş olduğu operasyonların bu çerçevede yürütüldüğünü açıklamıştır.⁴⁹¹ Burada Irak Hükümeti'nin Kuzey Irak'tan Türkiye'ye saldırılarda bulunan PKK örgütünü önlemedeki yetersizliğine dair yapılan açıklamanın, "isteksiz veya âciz" doktrinini îmâ eden bir açıklama olduğu söylenebilir.⁴⁹² Ancak Türkiye bu operasyonları yürütürken açık açık madde 51'e başvurmamış ve Irak'ta yapılan bu operasyonları bizzat Güvenlik Konseyi'ne bildirmemiştir. Böylece Türkiye, Irak'ın PKK'nın saldırılarından dolayı ne derece sorumlu olduğu ve bu silahlı saldırılardan dolayı suçlanıp suçlanamayacağı konularına değinmekten kaçınmış, Türkiye'nin eylemlerinin yasal dayanakları belirsiz kalmıştır.⁴⁹³

⁴⁸⁸ Emrullah Yalçın, "Kuzey Irak'taki Türk Askerî Varlığının Sonlandırılması", 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, 08 Ekim 2012. <http://www.21yyte.org/arastirma/terorizm-ve-terorizmle-mucadele/2012/10/08/6759/kuzey-iraktaki-turk-asker-varliginin-sonlandirilmesi> (27.06.2016).

⁴⁸⁹ Ibid.

⁴⁹⁰ Grey ve Olleson, s.381.

⁴⁹¹ UN Doc. S/1995/605, (24 July 1995), http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S%2F1995%2F605&Submit=Search&Lang=E (12.04.2016).

⁴⁹² Williams, s.634.

⁴⁹³ Gray, *International Law and the Use of Force*, s.141.

Türkiye mektubunda “isteksiz veya âciz” doktrinine açıkça değinmese de ABD Dışişleri Bakanlığı 7 Temmuzda yapmış olduğu basın toplantısında Türkiye’nin saldırısını desteklediğini ifade etmiş ve açık bir şekilde doktrine atıf yapmıştır. ABD Dışişleri sözcüsü R. Nicholas Burns ABD’nin bu duruma bakış açısını şu ifadelerle dile getirmiştir: “...*BM Şartı altında bir devlet, komşu bir ülkeden kaynaklanan saldırı karşısında, eğer bu komşu ülke bu tür saldırılar için ülkesinin kullanılmasını önlemede ‘isteksiz veya âciz’ ise prensip olarak kendisini koruyabilmek için kuvvet kullanma hakkına sahiptir. Bu gibi durumlar BM Şartı altındaki devletlere verilen kuvvet kullanma hakkının yasal bir tanımıdır.*”⁴⁹⁴

1996 ve 1997’de Türkiye, yasal gerekçelerini genişletmiştir. Türkiye, sınır ötesi operasyonlarına ilişkin Irak’ın protestolarına cevap olarak Güvenlik Konseyi’ne yazdığı diğer mektuplarda yine madde 51’den veya meşru savunmadan bahsetmemiş, devletlerin Dostça İlişkiler Bildirisi’nde geçen yükümlüklerine değinmiştir.⁴⁹⁵ Irak Hükümeti’nin Güvenlik Konseyi’ne yapmış olduğu şikayet mektubuna cevap olarak, Türkiye yine Irak Hükümeti’nin, ülkesinin kuzey kesiminde otorite kuramaması gerçeği üzerinde durdurmuştur.⁴⁹⁶ Türkiye, Irak’ın Dostça İlişkiler Bildirisi’nde yer alan, devletlerin kendi ülkelerinde bulunan terörist faaliyetlere rıza göstermemesine ilişkin yükümlülüklerine uygun davranmadığını ifade etmiştir. Türkiye mektubunda “isteksiz veya âciz” doktrinine açık bir gönderme yapmıştır. Türkiye, bir devletin komşusu olan devlet eğer ülkesinin saldırılar için kullanılmasını önlemede isteksiz veya âciz davranıyorsa o devletin kendini komşu devletten gelen saldırılardan koruyabilmek amacıyla gerekli ve orantılı bir biçimde güç kullanmaya başvurmasının kaçınılmaz olduğunu belirtmiştir.⁴⁹⁷ Bu açıklamasıyla Türkiye meşru savunma kavramına yaklaşmış olsa da yine açıkça söz etmemiştir.⁴⁹⁸

Özetle Türkiye 1995’te yalnızca Irak’ın yetersizliğine dayanmıştır. 1996’da Dostça İlişkiler Bildirisine ve tartışmaya açık bir şekilde “isteksiz veya âciz” doktrinine değinmiş ve

⁴⁹⁴ Nicholas Burns. “U.S. Department of State Daily Press Briefing, Friday July 7, 1995” Office of the Spokesman. http://dosfan.lib.uic.edu/ERC/briefing/daily_briefings/1995/9507/950707db.html (13.04.2016).

⁴⁹⁵ Gray, *International Law and the Use of Force*, s.142.

⁴⁹⁶ UN Doc. S/1996/401, (31 May 1996), http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S%2F1996%2F401&Submit=Search&Lang=E (12.04.2016).

⁴⁹⁷ UN Doc. S/1996/479, (2 July 1996), http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S%2F1996%2F479&Submit=Search&Lang=E (12.04.2016).

⁴⁹⁸ Gray, *International Law and the Use of Force*, s.142.

1997’de tekrar Irak’ın yetersizliğinden söz edip meşru savunmaya ilişkin argümanları îmâ edecek şekilde açıklamalar yapmıştır. Kısacası 1990’larda Türkiye, yapmış olduğu eylemlerini meşrulaştırmak için yasal argümanlarını değiştirir bir pozisyonudur. Bu argümanlar genellikle Irak’ın, PKK’nın kendi ülkesinden gerçekleştirdiği eylemleri önleme konusundaki yetersizliğine odaklanmış durumdadır. Ancak Türkiye madde 51’i belirgin bir şekilde referans göstermemiştir.

Türkiye eylemlerini meşrulaştırmaya çalışırken yapmış olduğu açıklamalarda “isteksiz veya âciz” doktrinine başvurursa da bunu dolaylı yoldan açıklamayı tercih etmiştir. Bu da Türkiye’nin yasal zorunluluk dışında hareket etmediği izlenimini uyandırmaktadır.⁴⁹⁹ Yasal argümanların istikrarlı olmamasından isteksiz âciz doktrininin *opinio juris* olmadığı anlamı çıkarılabilir.⁵⁰⁰ Türkiye’nin hiçbir zaman eylemlerini madde 51 çerçevesinde meşru savunma adı altında gerçekleştirdiğini iddia ederek Güvenlik Konseyi’ne rapor etmemesi gerçeği de bu durumu desteklemektedir.

B. Rusya, Gürcistan, Çeçen İsyancılar

11 Eylül olaylarından bir yıl sonra Rusya, Gürcistan sınırı boyunca kendi topraklarına saldırılar gerçekleştirdiği iddia edilen Çeçen isyancılarla savaşmak için Gürcistan’da devam ettirdiği saldırılarını meşrulaştırmak adına meşru savunma hakkına başvurmuştur.⁵⁰¹ Türkiye’nin Kuzey Irak’a yönelik saldırılarının aksine Rusya, Gürcistan’da konuşlanmış Çeçen isyancılara karşı kuvvet intikalini “isteksiz veya âciz” doktrinine atıf yaparak meşrulaştırmaya çalışmıştır.⁵⁰²

Çeçen isyancılar ve El Kaide, İkinci Çeçen Savaşı ve 2001’de ABD’nin Afganistan’a saldırısının sonrasında Gürcistan’ın doğusundaki Pankisi Gorge adlı bölgeye taşınmışlardır. Çeçen militanlar Rusya’ya yönelik saldırılarını Gürcistan’daki bu üslerinden gerçekleştirmişlerdir.⁵⁰³ Rusya bir kaç yıl boyunca devamlı olarak Gürcistan’a Rus

⁴⁹⁹ Williams, s.635.

⁵⁰⁰ Ibid., s.633.

⁵⁰¹ Szabó, “The ‘Unwilling or Unable’ Test and the Law of Self-defense”, s.83.

⁵⁰² Williams, s.635.

⁵⁰³ Stephen Dalziel, "The Problem with the Pankisi", BBC News, 5 August 2001, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/2173878.stm> (13.04.2016).

birliklerinin Pankisi Gorge'daki devlet-dışı aktörün peşine düşmesine müsaade etmesi için çağrıda bulunmuştur. Ne var ki, Gürcistan ısrarla sınırlarının etkili bir şekilde kontrolünün sağlandığını iddia ederek yetersiz olduğunu inkar etmeyi sürdürmüştür. Her ne kadar Gürcistan kendi sınırını güvence altına alma konusunda yetersiz olduğu iddialarına karşı çıksa da Rusya, tehdidin üstesinden gelebilmek için Gürcistan ile birlikte işbirliği yapmanın yollarını aramıştır.⁵⁰⁴ Nihayet Gürcistan sonunda bu bölgenin teröristler ve Çeçen isyancılar için güvenli bölge olmaya başladığını kabul ettiğinde yine de Moskova'nın Gürcistan topraklarında ortak bir terörle mücadele operasyonu yürütmek için olan çağrısını reddetmiştir.⁵⁰⁵

23 Ağustos 2002'de Rus uçakları Gürcistan hava sahasını ihlâl etmiş ve Pankisi Gorge'da üslenen Çeçen isyancılara saldırıda bulunmuştur. Her ne kadar Rusya ilk başta müdahaleyi inkar etse de sonra Güvenlik Konseyi'ne, terörist tehditleri etkisizleştirmekte isteksiz veya âciz davranan bir devletin teröristlerce kuşatılmış olan bölgesinden gerçekleşen saldırılara cevaben meşru savunma hakkına başvurduğunu ileri sürmüştür.⁵⁰⁶ Güvenlik Konseyi'ne gönderilen mektubun devamı şöyledir: *“Gürcistan, Rusya-Gürcistan sınırındaki alanda güvenli bölge kurmakta yetersiz ise, BM Güvenlik Konseyi'nin 28 Eylül 2001 tarihli 1373 sayılı kararını göz ardı etmeye devam ediyorsa ve Rusya Federasyonu'nun yanındaki alanda, silahlı soyguncuların hücumları ve saldırılarına son vermiyorsa; BM Şartı'nın 51. maddesinde yer alan, tüm üye devletlerin vazgeçilemez bireysel veya kolektif meşru savunma hakkı uyarınca, harekete geçme hakkımızı mahfuz tutmaktayız.”*⁵⁰⁷

Rusya Güvenlik Konseyi'ne, Gürcistan'ın kendi ülkesinin topraklarını etkin olarak kontrol altına alma konusundaki yükümlülüklerine uygun davranmamasının çeşitli problemlere yol açtığını belirtmiştir. Rusya açıklamasını şu şekilde ifade yapmıştır: *“Gürcistan topraklarını fiilen kontrol altına alsaydı, uluslararası terörizmle mücadele*

⁵⁰⁴ Reinold, s.252. ; Irakly Areshidze, “Chechen Incursions Prompt Flare-up of Georgian-Russian Tension”, Eurasianet, 6 August 2002, <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav080702a.shtml> (13.04.2016).

⁵⁰⁵ Stephen Dalziel, “Analysis: Georgia's Stand-off with Russia”, BBC News, 25 August 2002, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/2216025.stm> (14.04.2016).

⁵⁰⁶ Reinold, s.253. ; William, s.636. ; UN Doc. S/2002/1012, (12 September 2002), s.2. http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S%2F2002%2F1012&Submit=Search&Lang=E (14.04.2016).

⁵⁰⁷ UN Doc. S/2002/1012, (12 September 2002), ss.2-3. http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S%2F2002%2F1012&Submit=Search&Lang=E (14.04.2016).

konusundaki yükümlülüklerini yerine getirseydi ve uluslararası teröristlerin kendi ülkesinden Rusya topraklarına yönelik, olası saldırılarını engelleseydi; bunların hiçbiri gerekli olmazdı, hiçbir önlemin veya özel operasyonların düzenlenmesine gerek kalmazdı.”⁵⁰⁸

Bir bütün olarak okunduğunda bu mektup “isteksiz veya âciz” doktrinin özelliklerini ana hatlarıyla saptamıştır. O dönemde Gürcistan topraklarında yerleşmiş olan devlet-dışı aktörlerin saldırılarından dolayı mağduriyeti devam eden Rusya operasyonlarda bulunmak için öncelikle Gürcistan’ın rızasını aramıştır. Rusya, Gürcistan’ın güvenli bölge oluşturmaktaki yetersizliğini göz önüne aldığı açık madde 51’e uygun olarak meşru savunma hakkını kullanacağını açıklamıştır.⁵⁰⁹

Tüm bu problemlere Gürcistan’ın kendi ülkesini kontrol etmede yetersiz olması mı yoksa kendi sınırları içindeki teröristleri yok etmede isteksiz olması mı sebep olmuştur, buna ilişkin Rusya’nın savı açık değildir. Rusya’nın resmi politikası iki argümanı da belirgin bir şekilde işaret etmiştir. Çünkü Rusya açısından problem yalnızca Gürcistan’ın devlet-dışı aktörlerle mücadelede sorumsuzluğundan değil; aynı zamanda buna ilişkin kaynaklarının eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Rusya tarafından ortaya atılan ve birbirinden ayırt edilmemiş bu iki ifade, mağdur devletin hem isteksiz hem de âciz durumundaki ev sahibi devlete yönelik zorlayıcı tedbirler almasına izin veren “isteksiz veya âciz” doktrininin Rus Hükümeti tarafından benimsediğine işaret etmektedir.⁵¹⁰

C. İsrail, Lübnan, Hizbullah

1970 yılında İsrail, Lübnan’ın çeşitli terörist örgütleriyle kendi ülke topraklarını kullanmaları ve kendi ülke topraklarından operasyon düzenlemelerine izin veren bir

⁵⁰⁸ UN Doc. S/2002/1012, (12 September 2002), s.4.
http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S%2F2002%2F1012&Submit=Search&Lang=E
(14.04.2016).

⁵⁰⁹ William, s.636.

⁵¹⁰ Reinold, s.256.

anlaşmaya vardığını iddia etmiştir.⁵¹¹ Bu ve buna benzer iddialar Güvenlik Konseyi tarafından birden fazla durumda kabul edilmemiştir.⁵¹² 1970'ler boyunca İsrail, terörist birimlere yardım ve yataklık etme gerekçesinin daha geniş versiyonlarını yavaş yavaş hayata geçirmeye başlamıştır.⁵¹³ 1970'lerden sonra İsrail argümanını, Lübnan aktif bir biçimde kendi ülkesindeki teröristleri desteklemese veya kasıtlı olarak ülkesinde barındırmasa bile -eğer bu birimlerin sınır ötesi saldırılarını önlemede isteksiz veya âciz ise- kendisinin yine de meşru savunma hakkına dayanarak kuvvete başvurabileceğini belirterek iddiasının kapsamını genişletmiştir. 1972 yılında İsrail, "Lübnan kendi ülkesinden İsrail'e yapılan silahlı saldırıları önlemede isteksiz veya âciz davrandıkça, meşru savunma eylemlerinden şikayet edemez"⁵¹⁴ savını sürdürmüştür.

İsrail'in bu akıl yürütmesi 1980'lerde de devam etmiştir. Temmuz 1981'de Güvenlik Konseyi toplantısında İsrail öncelikle Güvenlik Konseyi üyelerine, uluslararası hukukta bir devlet kendi topraklarının, diğer devletlere saldırılmak üzere kullanılmasını engellemekte isteksiz veya âciz ise, bu durumda mağdur devletin kendini savunmak için gerekli her türlü önleme başvuracağına hatırlatılması gerektiğini ifade etmiştir.⁵¹⁵ İsrail'in bu iddialarını, Güvenlik Konseyi üyelerinin birçoğu ciddi bir muhalefetle karşılamışlardır ve Güvenlik

⁵¹¹ Szabó, "The 'Unwilling or Unable' Test and the Law of Self-defense", s.77. Bkz. UN Yearbook 1970, ss.227-229. <http://www.unmultimedia.org/searchers/yearbook/page.jsp?bookpage=227&volume=1970> İsrail'in buna benzer savları için bkz. UN Yearbook 1971, ss.177-178, <http://www.unmultimedia.org/searchers/yearbook/page.jsp?bookpage=177&volume=1971> ; UN Yearbook 1972, ss.157-158, <http://www.unmultimedia.org/searchers/yearbook/page.jsp?bookpage=157&volume=1972> ; UN Yearbook 1973, ss.178-179, <http://www.unmultimedia.org/searchers/yearbook/page.jsp?bookpage=178&volume=1973> (15.04.2016).

⁵¹² SC Res. 270 (1969) [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/270\(1969\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/270(1969)) ; SC Res. 279, 285 (1970) [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/279\(1970\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/279(1970)) , [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/285\(1970\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/285(1970)) ; SC Res. 313 (1972) [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/313\(1972\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/313(1972)) ; SC Res. 316 (1972), [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/316\(1972\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/316(1972)) (15.04.2016).

⁵¹³ Ruys, *Armed Attack and Article 51 of the UN Charter*, s.401. ; Szabó, "The 'Unwilling or Unable' Test and the Law of Self-defense", s.77.

⁵¹⁴ UN Yearbook 1972, s.158. <http://www.unmultimedia.org/searchers/yearbook/page.jsp?bookpage=158&volume=1972> (15.04.2016).

⁵¹⁵ UN SCOR 2292nd meeting, UN Doc. S/PV.2292, (17 July 1981), parag. 54. <https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/43220E2368A3DDF7052568000052412C> (16.04.2016) ; Ruys, *Armed Attack and Article 51 of the UN Charter*, 401,402. ; Szabó, "The 'Unwilling or Unable' Test and the Law of Self-defense", s.77.

Konseyi tarafından alınan ilgili kararların büyük bir çoğunluğunda İsrail'in eylemleri kınanmıştır.⁵¹⁶

İsrail ilerleyen yıllarda da bu iddiasını sürdürmüştür. 2006 yazında Hizbullah iki İsraili askerî kaçırmış, üçünü de öldürmüştür. Bunun üzerine İsrail çok büyük bir askerî hava operasyonu ile karşılık vermiştir. Bunları kara ve deniz operasyonları takip etmiştir. Tüm bunlar Hizbullah'ın harekete geçmesine sebep olmuş, dolayısıyla İsrail'in kuzey şehirlerindeki bombalamalarını yoğunlaştırmıştır. Bütün bunlar, birçok vatandaşın ölümü ve Lübnan'ın altyapı tesisleri harap olması ile sonuçlanmıştır.⁵¹⁷ İsrail, Hizbullah'ın saldırılarından doğan sorumluluğu Lübnan, İran ve Suriye hükümetlerine atfederek BM Şartı madde 51'e göre meşru savunma hakkına başvurduğunu açıklamış; böylece Lübnan'a gerçekleştirdiği askerî müdahaleyi meşrulaştırmıştır.⁵¹⁸ İsrail temel olarak, Lübnan Hükümeti'nin kendi ülkesinden yapılan Hizbullah saldırılarını önlemekteki yetersizliği ve hareketsizliğinin, yıllarca ülkesinde hiçbir eylemde bulunmamasına sebep olduğunu belirtmiştir.⁵¹⁹

İsrail iddiasında Hizbullah tarafından idare edilen topraklarda, Lübnan'ın yetki sağlamadaki yetersizliğine dayandığı gibi ayrıca Lübnan Hükümeti'nin hareketsizliğinden ötürü de Hizbullah'ın saldırılarını Lübnan'a yüklemiştir.⁵²⁰ Güvenlik Konseyi'nde İsrail temsilcisi: *“İsrail'in saldırıları Lübnan'dan gelen savaş eylemlerine verilmiş dolaylı bir karşılıktır. Her ne kadar İsrail Lübnan Hükümetini sorumlu tutsa da, müdahalesinde dikkatli bir şekilde ağırlıklı olarak Hizbullah'ın sığınaklarına, mevkilerine ve altyapısına*

⁵¹⁶ Örneğin, SC Res. 280 (1970), [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/280\(1970\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/280(1970)) ; SC Res. 316 (1972), [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/316\(1972\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/316(1972)) ; SC Res. 332 (1973), [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/332\(1973\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/332(1973)) ; SC Res. 450 (1979), [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/450\(1979\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/450(1979)) ; SC Res. 467 (1980), [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/467\(1980\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/467(1980)) (16.04.2016).

⁵¹⁷ Anthony Shadid ve Scott Wilson, “Hezbollah Raid Opens 2nd Front for Israel, Washington Post Foreign Service”, 13 July 2006. <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/07/12/AR2006071200262.html> (16.04.2016).

⁵¹⁸ UN Doc. A/60/937-S/2006/515, (12 July 2006), s.1. http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A%2F60%2F937&Submit=Search&Lang=E (16.04.2016).

⁵¹⁹ Ibid.

⁵²⁰ Szabó, “The ‘Unwilling or Unable’ Test and the Law of Self-defense”, s.84.

yoğunlaşmıştır.”⁵²¹ açıklamasında bulunulmuştur. Güvenlik Konseyi’nin birçok üyesi, (Arjantin, Avustralya, Brezilya, Kanada, Danimarka, Yunanistan, Guatemala, Peru, Slovakya, Türkiye, İngiltere ve ABD) İsrail’in Hizbullah saldırılarına karşı meşru savunma hakkının meşruluğunu kabul etmişlerdir.⁵²² İsrail’in meşru savunma hakkı ayrıca BM Genel Sekreterliği ve AB temsilcisi tarafından da doğrulanmıştır.⁵²³ Arap Ülkeleri Teşkilatı, Çin, İran, Küba ve Venezuela İsrail’in eylemlerini kınamıştır.⁵²⁴

İsrail’in haddinden fazla kuvvet kullandığına ilişkin kınamalara ve onu takip eden eleştirilere rağmen Güvenlik Konseyi’nde katılımcıların büyük bir çoğunluğunun görüşmeleri sonucunda, İsrail’in Hizbullah saldırılarına karşı meşru savunma hakkının doğduğu görüşünde prensip olarak mutabık kılınmıştır.⁵²⁵ Bu genel uzlaşma kuşkusuz devletler tarafından devlet-dışı aktörlere karşı meşru savunma hakkına başvurulabileceğine ilişkin görüşün giderek artan bir şekilde kabul edildiğinin sinyalini vermiştir. Yine de devletler büyük ölçüde İsrail’in iddia ettiği gibi saldırıların Lübnan’a atfedilebilir olduğunu açıklamaktan kaçınmışlardır. Güvenlik Konseyi 1701 tarihli kararında, Lübnan’ın ülkesinin tüm bölgelerini kontrol altına alma konusunda isteksiz olmaktan ziyade yetersiz olduğunu dolaylı olarak kabul etmiştir.⁵²⁶

⁵²¹ Bkz. UN Doc. S/PV.5489, (14 July 2006), s. 6, http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S%2FPV.5489&Submit=Search&Lang=E (16.04.2016). ; Reinold, s.264.

⁵²² Ibid., ss.12,14,15,17. ; UN Doc. S/PV.5493, (21 July 2006), ss.17,19. http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S%2FPV.5493&Submit=Search&Lang=E ; S/PV.5493 (Resumption 1) (21 July 2006), ss.9, 19, 27,28,39,41. [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/PV.5493\(Resumption1\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/PV.5493(Resumption1)) (16.04.2016).

⁵²³ SCOR, 61st session, 5492nd meeting, S/PV.5492, (20 July 2006), s.3, http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S%2FPV.5492&Submit=Search&Lang=E ; S/PV.5493(Resumption1) (21 July 2006), s.16. [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/PV.5493\(Resumption1\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/PV.5493(Resumption1)) (16.04.2016).

⁵²⁴ SCOR, 61st session, 5489th meeting, UN Doc. S/PV.5489, (14 July 2006), s.10-11. http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S%2FPV.5489&Submit=Search&Lang=E ; 5493rd meeting, S/PV.5493 (Resumption1) (21 July 2006), ss.26, 30, 36, 37. [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/PV.5493\(Resumption1\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/PV.5493(Resumption1)) (16.04.2016).

⁵²⁵ Ruys, *Armed Attack and Article 51 of the UN Charter*, s.452. ; Szabó, “*The ‘Unwilling or Unable’ Test and the Law of Self-defense*”, s.84.

⁵²⁶ Ruys, *Armed Attack and Article 51 of the UN Charter*, s.453. ; Szabó, “*The ‘Unwilling or Unable’ Test and the Law of Self-defense*”, s.84. ; SC Res. 1701 (2006) of 11 August 2006. [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1701\(2006\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1701(2006)) (16.04.2016).

D. Irak ve Koalisyon Güçleri, Suriye, IŞİD

Günümüzde “isteksiz veya âciz” doktrininin başvurulduğu en güncel örnek, ABD ve Koalisyon Güçleri’nin Suriye’de Irak Şam İslam Devleti (IŞİD)⁵²⁷ hedeflerine karşı yürütmüş olduğu operasyonlardır. Suriye’ye yönelik sınır ötesi hava saldırıları, devlet-dışı aktörlere karşı ülke dışında meşru savunmaya ilişkin tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Her ne kadar operasyonlar hâlâ devam ediyor olsa ve müdahalelerin meşruiyetine ilişkin son söz henüz söylenmemiş olsa da, şimdiye kadar ileri sürülen argümanlar “isteksiz veya âciz” doktrinine işaret etmektedir. Çalışmanın bu bölümünde IŞİD’e yönelik operasyonlar, siyasî ve uluslararası ilişkiler bazında ele almaksızın yalnızca uluslararası hukuk boyutuyla incelenecektir.

IŞİD, Suriye’de 2013 yılında süregelen iç savaşın ortasında meydana gelmeye başlamıştır. IŞİD, Haziran ayına kadar Kuzey Irak boyunca hızla yayılmış ve Irak’ın en büyük ikinci şehri olan Musul’u ele geçirmiştir.⁵²⁸ Bunun üzerine Irak, 25 Haziran 2014’te BM’ye bir mektup göndermiş ve IŞİD tarafından oluşturulan tehdidin ele alınması için uluslararası toplumdaki yardım talep etmiştir.⁵²⁹ Bunun üzerine Ağustos ayında ABD, Irak’taki IŞİD

⁵²⁷ Irak ve Şam İslam Devleti, kısaca ISİD, Suriye'nin kuzeyinde ve Irak'ın batısında, Arap dünyasının kalbinde Suriye, Lübnan, Filistin, Ürdün ve İsrail'i kapsayan coğrafyada bir İslami halifelik kurma amacıyla güç kazanmış radikal İslamcı bir gruptur. ISİD, 29 Haziran 2014'te Halifelik ilan ederek, İslam Devleti (*Islamic State*) adında yeni bir devlet kurduğunu açıklamış ardından Irak ve Suriye'de kontrol ettiği bölgelerde toprak ele geçirmeye ve ülkesel kontrol ve yönetim icra etmeye başlamıştır. IŞİD, halen kontrol ettiği bölgelerde vergi toplamakta, mahkemeler kurmakta, petrol pompalamakta ve Esed rejimine elektrik satmaktadır. Bkz. Fatma Taşdemir, “İç Savaş Çerçevesinde Terörizm ve IŞİD Örneği”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, C. 11, S. 42, 2015, ss. 41-67, ss.60-61. IŞİD’in Türkçe, İngilizce ve Arapça olarak çeşitli kullanımları mevcuttur. Bu isim değişiklikleri ise, IŞİD terör örgütünün kendisini, 2004 yılında Irak El-Kaide’si (*Al-Qaeda in Iraq*); 2007’de Irak İslam Devleti (*The Islamic State in Iraq, ISI*); 2013’te Irak Suriye (veya Şam) İslam Devleti (*The Islamic State in Iraq and Syria veya Islamic State in Iraq and al-Sham, ISIS*); Temmuz 2014’teki hilafet ilanından sonra İslam Halifelik Devleti (*State of the Islamic Caliphate, SIC*) olarak isimlendirmesinden kaynaklanmaktadır. IŞİD, Suriye’nin başkenti Şam’ın, diğer dillerdeki çeşitli kullanımlarından ötürü ISIL (*Islamic State of Iraq and the Levant*) olarak da karşımıza çıkmaktadır. DAESH (*Al-Dawla al-Islamiya fil 'Iraq wal-Sham*) ise örgütün Arapça dilindeki kullanımıdır. Bu çalışmada IŞİD kısaltması tercih edilmiştir. IŞİD’in farklı kullanımları için bkz. “Isis, Isil, IS or Daesh? One Group, Many Names”, BBC News, 2 December 2015, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-27994277> ; “The Many Names of ISIS (also known as IS, ISIL, SIC and Da'ish)”, The Economist, 28 September 2014, <http://www.economist.com/blogs/economist-explains/2014/09/economist-explains-19> (22.04.2016).

⁵²⁸ Bkz. Peter Baker ve Eric Schmitt, “Many Missteps in Assessment of ISIS Threat”, New York Times, 29 September 2014, http://www.nytimes.com/2014/09/30/world/middleeast/obama-fault-is-shared-in-misjudging-of-isis-threat.html?_r=0 (17.04.2016).

⁵²⁹ UN Doc. S/2014/440, (25 June 2014), http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/2014/440 (17.04.2016).

hedeflerine yönelik hava saldırılarına başlamıştır.⁵³⁰ Bu durum için, IŞİD'e ait veya IŞİD'e bağlılık yemini etmiş radikal kişilerce Irak'a yapılan saldırıların, Irak devletini ve insanlarını ciddi derecede etkileyen geniş çaplı bir silahlı saldırı olmasından daha öte bir ihtilaf olduğu söylenebilir.⁵³¹ Söz konusu saldırıların sonucunda, Irak'ın kesin surette meşru savunmaya başvurma hakkı doğmuş ve uluslararası topluma yapmış olduğu bu yardım çağrısı meşru savunma hakkının kolektif yönünü harekete geçirmiştir.

Irak, bir önceki mektubuna müteakip 20 Eylül 2014 tarihinde BM'ye bir mektup daha göndererek yardım talebini tekrarlamış ve ülkesinde gerçekleşecek silahlı saldırıya rızasının olduğunu açıklamıştır.⁵³² Birçok devlet, Irak'ta IŞİD'e yönelik askerî operasyonlara katılırken, Irak Hükümeti'nin rızası olduğu için yasal olarak bu eylemlerde bulduklarını ileri sürmüşlerdir.⁵³³

Uluslararası hukuk, devletlerin, kendi ülkesi içindeki kanun ve nizamı yeniden tesis etmesi için diğer devletlerden askerî yardım talebinde bulunmalarına izin vermektedir.⁵³⁴ Ayrıca bir devletin, başka bir devlet tarafından kendi ülkesinde gerçekleşecek eylemlere rızasının olması -rızanın sınırları içinde kalındığı sürece- söz konusu eylemi rıza gösteren devlet açısından meşrulaştırmaktadır. Irak'taki mevcut hükümet, uluslararası toplum tarafından meşru hükümet olarak tanındığından; IŞİD ile mücadele konusunda ülkesinde kuvvet kullanılmasına ilişkin vermiş olduğu rıza hakkında herhangi bir tartışma bulunmamaktadır. Irak Hükümeti'nin kendi topraklarında kuvvet kullanılmasına göstermiş olduğu rızası, ABD ve Koalisyon Güçleri'nin Irak topraklarında IŞİD'e karşı yürüttükleri operasyonlar açısından hukuki bir zemin sunmaktadır.⁵³⁵ Kısacası Irak'ta kuvvet kullanılmasının yasal dayanağı, davet üzerine müdahale (*intervention by invitation*)'dir.

⁵³⁰ Bkz. Baker ve Schmitt, http://www.nytimes.com/2014/09/30/world/middleeast/obama-fault-is-shared-in-misjudging-of-isis-threat.html?_r=0 (17.04.2016).

⁵³¹ Szabó, "The 'Unwilling or Unable' Test and the Law of Self-defense", s.93.

⁵³² UN Doc. S/2014/691, (20 September 2014), http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/2014/691 (17.04.2016).

⁵³³ Bkz. Fionnuala Ni Aolain, "Authorizing Force: A Review of Turkish, Dutch French Action", **Just Security**, <https://www.justsecurity.org/16282/authorizing-force-review-turkish-dutch-french-action/> (22.04.2016)

⁵³⁴ Louise Arimatsu, Michael N. Schmitt, "Attacking "Islamic State" and the Khorasan Group: Surveying the International Law Landscape", **Columbia Journal of Transnational Law Bulletin**, C. 53, ss. 1-29, s.6.

⁵³⁵ Derya Aydın Okur, "IŞİD'e Karşı Suriye'de Yapılan Operasyonların Meşruiyeti Bakımından 'İsteksiz ya da Aciz Devlet' Teorisi", **İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 14, Sayı 2, Temmuz 2015, ss.39-65, s.46.

Yardım için hükümetin yapmış olduğu bu açık talep göz önünde tutulduğunda, bu açıklamanın Koalisyon Güçleri'nin Irak'ta kuvvet kullanması için dayandıkları sağlam bir temel olduğu söylenebilir.⁵³⁶

Sonuç olarak ABD ve müttefiklerinin Irak topraklarında IŞİD'e yönelik kuvvet kullanmasının meşruluğunun tartışmaya pek açık olmadığı söylenebilir. Mağdur devlet durumundaki Irak'ın bu konu hakkındaki talebi ile Irak adına kolektif meşru savunma şartlarından biri sağlanmış olmaktadır.⁵³⁷

Irak'ta yürütülenlerin aksine Suriye'de IŞİD'e yönelik operasyonların uluslararası hukuktaki dayanağı daha karışık, tartışmaya açık ve müphemdir.⁵³⁸ Çünkü Irak'ın yardım çağrısının Suriye'ye doğru genişlemesi söz konusu değildir.⁵³⁹

IŞİD, ABD Irak'ta çeşitli eylemlerde bulunduğu sırada dâhi Suriye'deki birçok bölgeyi ele geçirmekteydi.⁵⁴⁰ 2014 yılının Eylül ayında ABD tarafından yönetilen Koalisyon Güçleri, Suriye'de IŞİD'i aynı zamanda ABD de Suriye'deki Horasan Grubu'nu da vurmaya başlamıştır.⁵⁴¹ Daha önceki hava saldırıları Irak Hükümeti'nin rızası dahilinde ve sadece Irak topraklarıyla sınırlı olduğu için bu durumun meşruiyeti uluslararası hukuk açısından ihtilafli görülmemiştir. Ne var ki, Suriye'ye yapılan hava saldırıları başladığında durum farklılaşmış ve Suriye'nin toprak bütünlüğünün ihlâlini açıklamak için çok yönlü bir yasal dayanak gerekmiştir.⁵⁴²

Suriye, kendi ülkesinde IŞİD'e karşı gerçekleşecek müdahalenin belirsizliğe yer vermeyecek biçimde bir saldırı teşkil edeceğini uluslararası kamuoyuna duyurmuştur. Milli Uzlaşî Bakanı Ali Haydar, Suriye yönetiminin izni olmadan Suriye topraklarına yapılacak

⁵³⁶ Claus Kress, "The Fine Line Between Collective Self-Defense and Intervention by Invitation: Reflections on the Use of Force Against 'IS' in Syria", **Just Security**, 17 February 2015, <https://www.justsecurity.org/2015/02/17/clauss-kress-force-isil-syria/> (29.04.2016).

⁵³⁷ Aydın Okur, s.46.

⁵³⁸ Arimatsu ve Schmitt, s.8.

⁵³⁹ Kress, <https://www.justsecurity.org/2015/02/17/clauss-kress-force-isil-syria/> (29.04.2016).

⁵⁴⁰ Hatta bazı kaynaklara göre IŞİD'in, Suriye topraklarının yüzde otuz beşini kontrol altına aldığı söylenmektedir. Bkz. Zeina Karam, A Look at the State Militans in Syria, Associated Press 28 August 2014 http://www.masslive.com/news/index.ssf/2014/08/a_look_at_the_islamic_state_mi.html (17.04.2016).

⁵⁴¹ ABD resmi yetkilileri bu grubu, küçük; fakat aşırı derecede tehlikeli , ABD ve diğer batı ülkelerine saldırılar düzenleyen, deneyimli El Kaide üyelerinden oluşan bir grup olarak tanımlamaktadırlar. Monica Hakimi, "Defensive Force Against Non-State Actors: The State of Play", **International Law Studies**, Vol. 91, 2015, ss.1-35. s.21.

⁵⁴² Jens David Ohlin, "The Unwilling or Unable Doctrine Comes to Life", **Opinio Juris**, 23 September 2014, <http://opiniojuris.org/2014/09/23/unwilling-unable-doctrine-comes-life/> (17.04.2016).

herhangi bir ABD müdahalesinin saldırı olarak görüleceği ve uluslararası yasalar gereği Suriye topraklarında askerî olsun ya da olmasın herhangi bir operasyonun Suriye ile işbirliği hâlinde gerçekleşmesi gerektiği uyarısında bulunmuştur.⁵⁴³

Irak'ın operasyonlara rıza göstermesi ve hatta bizzat talep etmesi söz konusu iken; Suriye'nin bu şekilde bir rızasının olduğu söylenemez. ABD'nin temel iddiası, Suriye'nin IŞİD ile mücadele konusunda isteksiz ya da âciz olması nedeniyle Irak adına kolektif meşru savunma operasyonlarının Suriye topraklarında da yürütülebileceğidir.⁵⁴⁴ 23 Eylül 2014'te ABD'nin BM temsilcisi Samantha Power, BM Genel sekreteri Ban Ki-moon'a, Suriye'de ABD tarafından yönetilen operasyonların uluslararası hukuktaki meşruiyeti ile ilgili bir mektup göndermiştir. Mektupta şu ifadeler yer almaktadır:

23 Eylül 2014

“Ekselansları,

Irak'ın 20 Eylül 2014'de Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne gönderdiği mektupta ve 25 Haziran 2014'de Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne gönderdiği mektup da dahil olmak üzere Irak tarafından yapılan diğer beyanlarda, Suriye'deki güvenli bölgede meydana gelen, devam eden IŞİD saldırıların ağır tehdidiyle karşı karşıya olduklarına açıklık getirmiştir. Bu güvenli bölgeler, IŞİD tarafından Irak sınırı boyunca ve Iraklı vatandaşlara yönelik saldırıları eğitme, plânlama, finanse etme ve yürütme amacıyla kullanılmaktadır. Bu sebeplerle Irak Hükümeti, Irak'ta devam eden saldırıları sonlandırmak, Irak vatandaşlarını korumak ve Irak güçlerinin Irak sınırlarının kontrolünü yeniden kazanmalarını kolaylaştırmak ve destek olmak amacıyla, IŞİD'in Suriye'deki yerleşim yerlerini ve askerî barınaklarını vurmak için ABD'nin uluslararası girişimlerin öncülüğünü yapmasını talep etmiştir. IŞİD ve Suriye'deki diğer terörist gruplar yalnızca Irak için değil, ABD ve bölge içindeki ve ötesindeki müttefiklerimiz de dahil olmak üzere pek çok devlet için bir tehdittir. Buradaki olayda olduğu gibi tehdidin bulunduğu devletin hükümeti, ülkesinin bu

⁵⁴³ “Syria Warns US Against Act of ‘Aggression’”, The Citizen, 12 September 2014, <http://www.thecitizen.in/index.php/NewsDetail/index/1/534/Syria-Warns-US-Against-Act-of-Aggression> (29.04.2016)

⁵⁴⁴ Aydın Okur, s.45.

tür saldırılar için kullanılmasını engellemekte isteksiz veya âciz olduğu durumda devletler, BM Şartı madde 51’de ifade edildiği üzere doğal olan, bireysel ve kolektif meşru savunma hakkı çerçevesinde kendilerini savunabilmek zorundadırlar. Suriye rejimi göstermiştir ki bu güvenli bölgelerin karşısında bizzat kendisi duramayacak ve durmayacaktır. Dolayısıyla ABD, Irak’ta devam eden IŞİD tehdidini ortadan kaldırmak, Irak vatandaşlarını başka saldırılardan korumak ve Irak güçlerinin, sınırlarının kontrolünü yeniden sağlamalarına imkân vermek için, Suriye’de gerekli ve orantılı askerî operasyonlar başlatmıştır. Bunun yanı sıra ABD, kendisine, işbirlikçilerine ve müttefiklerine sorun yaratan terörist tehditlerin üzerine gitmek için Horasan Grubu olarak bilinen, El Kaide’nin Suriye’deki uzantısına, askerî operasyonlar yürütmüştür.

Bu mektubun Güvenlik Konseyi’ne belge olarak devredilmesini istirham ederim.

Samantha J. Power”⁵⁴⁵

Mektupta IŞİD ve Suriye’deki diğer terörist grupların yalnızca Irak için değil; aynı zamanda ABD ve diğer birçok devlet için tehdit oluşturduğu; Suriye’nin ise, tüm bunlar karşısında isteksiz veya âciz davranmasından dolayı bu devletlerin Şart’ın 51. maddesi kapsamında bireysel veya kolektif meşru savunma haklarını kullanabilmeleri gerektiği ifade edilmiştir.

ABD’ye göre kendisi, Irak adına kolektif meşru savunma çerçevesinde Irak’a yönelik devam eden IŞİD’in sebep olduğu, doğrudan ve devam eden tehditlere karşılık verme konusunda yardım etmektedir. Bu tehditler, IŞİD’in Suriye’deki kuvvetlerinden geldiği ve Suriye, tehdidi giderme konusunda isteksiz veya âciz davrandığı için Suriye’ye yönelik operasyonlar meşruiyet kazanmıştır.⁵⁴⁶ Görüldüğü gibi ABD temsilcisinin bu mektubu, ABD’nin operasyonlarını Suriye topraklarına doğru genişletmesini “isteksiz veya âciz” doktrininden yola çıkarak meşrulaştırmıştır. Buradaki en zayıf bağlantı ise, “isteksiz veya

⁵⁴⁵ UN Doc. S/2014/693, (23 September 2014), http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S%2F2014%2F695&Submit=Search&Lang=E (17.04.2016)

⁵⁴⁶ Jennifer Daskal, Ashley Deeks, Ryan Goodman, “Strikes in Syria: The International Law Framework”, **Just Security**, 24 September 2014, <https://www.justsecurity.org/15479/strikes-syria-international-law-framework-daskal-deeks-goodman/> (27.04.2016).

âciz” doktrinidir. “İsteksiz veya âciz” doktrini perdesinden bakıldığında ortaya bir takım pürüzler çıkmaktadır.⁵⁴⁷

İlk olarak tüm bu müdahalelerin Irak adına yapıldığı düşünüldüğünde, Irak’ın “isteksiz veya âciz” doktrinini kabul ettiği açık değildir.⁵⁴⁸ ABD’nin Suriye’de IŞİD’i vurma yetkisinin, Irak’ın Suriye ile ilgili saptamaları ve bu konudaki yardım talebine bağlı olduğuna ilişkin güçlü bir kanının ortaya atılması mümkündür. Bu durumda ABD eğer Suriye’de IŞİD’e yönelik operasyonları Irak’ın meşru savunma hakkına dayandırıyor, o zaman Irak’ın, ABD’nin doğrudan Suriye’ye kuvvet kullanmasını istemesi gerekirdi. Ancak Irak bunu açıkça istememiştir. Ayrıca Irak’ın “isteksiz veya âciz” doktrinini kabul ettiğini ve Suriye’nin bu açıdan başarısız olduğunu saptaması gerekirdi.⁵⁴⁹ Irak, 20 Eylül 2014’te göndermiş olduğu mektupta, Irak sınırlarının dışında IŞİD’in güvenli bölgelerinin olduğuna ve bunların Irak vatandaşlarına ve Irak’ın güvenliğine doğrudan bir tehdit oluşturduğuna açıkça işaret etmiştir. Mektup şu şekilde devam etmiştir: *“Tüm bu sebeplerden ötürü uluslararası hukuk ve ilgili iki taraflı ve çok taraflı antlaşmalar doğrultusunda ve ulusal egemenlik ve Anayasa’ya saygı çerçevesinde Amerika Birleşik Devletlerinden, IŞİD’in askeri barınaklarını ve mevkillerini vurmak için uluslararası girişimin önderliğini yapmasını sarih muvafakat ile, talep ediyoruz. Bu tür saldırıların amacı Irak’a yönelik süregelen tehdidi sonlandırmak, Irak vatandaşlarını korumak ve en nihayetinde Irak güçlerine destek olmak ve Irak sınırının kontrolünü tekrar sağlamalarını kolaylaştırmaktır.”*⁵⁵⁰

Görüldüğü gibi Irak, uluslararası hukuka ve kendi ulusal egemenliğine işaret ederek, ülke dışında kuvvet kullanma konusunda aşırıya kaçmayan bir yaklaşım önermektedir. Diğer taraftan Irak ABD’ye, rızasıyla kendi sınırları dışındaki IŞİD mevkillerini vurması konusunda talepte bulunmaktadır. Mektup ustalıkla kaleme alınmıştır. Irak’ın Suriye’de yapılacak müdahaleye rıza gösterildiği anlaşılır durumdadır; fakat mektupta bu durum kesin olarak adlandırılmamıştır. Irak’ın sesli bir şekilde Suriye’deki saldırıları desteklediğini düşünenlere

⁵⁴⁷ Szabó, “The ‘Unwilling or Unable’ Test and the Law of Self-defense”, s.93 ; Daskal, Deeks ve Goodman, <https://www.justsecurity.org/15479/strikes-syria-international-law-framework-daskal-deeks-goodman/> (27.04.2016).

⁵⁴⁸ Ryan Goodman, “International Law on Airstrikes Against ISIS in Syria”, <https://www.justsecurity.org/14414/international-law-airstrikes-isis-syria/> (18.04.2016)

⁵⁴⁹ Goodman, “International Law on Airstrikes Against ISIS in Syria”, <https://www.justsecurity.org/14414/international-law-airstrikes-isis-syria/> (18.04.2016).

⁵⁵⁰ UN Doc. S/2014/691, (20 September 2014), http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/2014/691 (18.04.2016).

karşın⁵⁵¹ bu durumdan Irak'ın açıkça “isteksiz veya âciz” doktrinini kabul ettiği sonucunun çıkarılması pek mümkün gözükmemektedir. Ayrıca Türkiye'nin Irak topraklarında PKK karşıtı saldırılarını çoğunlukla onaylamayan bir tutum içinde olduğu düşünüldüğünde, Irak'ın bu doktrini desteklememesi şaşırtıcı olmaz.⁵⁵² Suriye'de IŞİD'e yönelik operasyonların “isteksiz veya âciz” doktrinine dayanması gerektiğini düşünen yazarlar, Ürdün, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri'nin de Suriye'de hava saldırılarında bulunmalarının ve yasal gerekçelerini açıkça sunmamış olsalar da muhtemelen ABD ile aynı teoriye istinat ettiklerinin dikkate değer olduğunu da dile getirmektedirler.⁵⁵³ Fakat Bağlantısızlar Hareketi (*Non-Aligned Movement*) üyesi bu dört devlet aynı zamanda Türkiye'nin Kuzey Irak'ta sınır ötesi saldırılarına ve “isteksiz veya âciz” doktrinine sürekli olarak karşı çıkmışlardır.⁵⁵⁴ Ayıca bu dört devletin üyesi oldukları Arap Devletleri Ligi⁵⁵⁵, 2006'da İsrail'in Lübnan'da Hizbullah'a yönelik saldırıları bağlamında resmi olarak “isteksiz veya âciz” doktrinini resmi bir şekilde reddetmiştir.⁵⁵⁶ Irak'ın “isteksiz veya âciz” doktrinini desteklememesi yalnızca kendisinin de Arap Devletleri Ligi üyesi olmasından değil; ayrıca 2007 ve 2008 yılları arasında Türkiye'yi sürekli olarak ülkesel egemenliğini ihlâl ederek, kendi ülkesindeki PKK üslerine saldırmasından dolayı alenen suçlamasından da kaynaklanmaktadır.⁵⁵⁷ Irak'ın “isteksiz veya âciz” doktrini hakkındaki yaklaşımı sadece siyasî olarak fırsatlardan yararlanma şeklinde değerlendirilmektedir.⁵⁵⁸

Operasyona katılan diğer devletlerin “isteksiz veya âciz” doktrini hakkındaki tutumlarına ilişkin olarak kimi devletlerin açık bir şekilde bu kavrama yer verdikleri, kimilerininse yer vermedikleri söylenebilir. Örneğin, Türkiye 24 Temmuz 2015 tarihinde BM'ye gönderdiği mektupta, 20 Temmuz 2015'te IŞİD tarafından Suruç'ta gerçekleştirilen

⁵⁵¹ Bkz. Ashley Deeks, “The UK's Article 51 Letter on Use of Force in Syria”, **Lawfare**, 12 December 2014, <https://www.lawfareblog.com/uks-article-51-letter-use-force-syria> (24.04.2016).

⁵⁵² Szabó, “*The ‘Unwilling or Unable’ Test and the Law of Self-defense*”, s.94.

⁵⁵³ Bkz. Deeks, “*The UK's Article 51 Letter on Use of Force in Syria*”, <https://www.lawfareblog.com/uks-article-51-letter-use-force-syria> (24.04.2016).

⁵⁵⁴ Kevin Jon Heller, “Do Attacks on ISIS in Syria Justify the ‘Unwilling or Unable’ Test?”, **Opinio Juris**, 1 December 2014, <http://opiniojuris.org/2014/12/13/attacks-isis-syria-justify-unwilling-unable-test/> (27.04.2016). ; Ruys, *Armed Attack and Article 51 of the UN Charter*, ss.431-432.

⁵⁵⁵ Üye devletler için bkz. T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmi Sitesi, “Arap Devletleri Ligi (AL)”, <http://www.mfa.gov.tr/arap-ligi.tr.mfa> (27.04.2016).

⁵⁵⁶ Ruys, *Armed Attack and Article 51 of the UN Charter*, s.543.

⁵⁵⁷ Ibid., s.461.

⁵⁵⁸ Kevin Jon Heller, “Do Attacks on ISIS in Syria Justify the ‘Unwilling or Unable’ Test?”, <http://opiniojuris.org/2014/12/13/attacks-isis-syria-justify-unwilling-unable-test/> (27.04.2016).

saldırıya⁵⁵⁹ ve 23 Temmuz 2015'teki Kilis'in Elbeyli ilçesindeki sınır çatışmasına⁵⁶⁰ değinerek; Suriye'nin IŞİD için güvenli bölge hâline gelmeye başladığını ve bu bölgelerin IŞİD için eğitim, plânlama, finansman ve sınır ötesi saldırıları için kullanıldığını ifade etmiştir. Ayrıca mektupta Suriye rejiminin kendi ülkesinden kaynaklanan bu tehditleri engelleme konusunda ne istekli ne de yeterli olduğu ve bu durumun Türkiye'nin güvenliğini ve vatandaşlarının emniyetini açıkça tehlikeye düşürdüğü yer almaktadır. Tüm bunların neticesinde Türkiye, BM madde 51'in sunduğu bireysel ve kolektif meşru savunma hakkının kendisinin doğal bir hakkı olduğunu ve Koalisyon Güçleri ile birlikte terörist tehdide karşı koymak ve ülkesinin ve vatandaşlarının güvenliğini temin etmek amacıyla IŞİD'e karşı gerekli ve orantılı askerî müdahaleyi başlattığını açıklamıştır.⁵⁶¹ Türkiye bu mektubun gönderilmesinden bir gün sonra yani 25 Temmuz 2015'te Suriye'deki ilk hava saldırısını gerçekleştirmiştir.⁵⁶²

Görüldüğü gibi Türkiye de ABD gibi Suriye'de IŞİD'e yönelik operasyonlar bakımından hem bireysel ve kolektif meşru savunma hakkına dayanmış hem de "isteksiz veya âciz" doktrinine atıfta bulunmuştur.⁵⁶³

İngiltere, 25 Kasım 2014 tarihinde Güvenlik Konseyi'ne gönderdiği mektupta, kendisinin Irak adına kolektif meşru savunma için oluşturulan ABD önderliğindeki uluslararası koalisyonun bir parçası olarak bu girişimi desteklemek için gerekli önlemleri aldığını belirtmiştir. İngiltere mektubunda, Suriye'nin isteksiz veya âciz olduğuna ilişkin herhangi bir saptama yapmamıştır.⁵⁶⁴ Aynı şekilde Fransa da 8 Eylül 2015'te Güvenlik Konseyi'ne gönderdiği mektupta Irak'ın 20 Eylül 2014'te yapmış olduğu yardım talebine

⁵⁵⁹ "Şanlıurfa Suruç'ta Büyük Patlama", Hürriyet, 20 Temmuz 2015, <http://www.hurriyet.com.tr/sanliurfa-suruca-buyuk-patlama-29591017> (28.04.2016).

⁵⁶⁰ "Kilis Sınırında IŞİD'le Çatışma", Habertürk, 23 Temmuz 2015, <http://www.haberturk.com/gundem/haber/1106676-kilis-sinirinda-isisle-catisma> (28.04.2016).

⁵⁶¹ UN Doc. S/2015/563, 24 July 2015, http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S%2F2015%2F563&Submit=Search&Lang=E (28.04.2016).

⁵⁶² "PKK ve IŞİD'e Hava Operasyonu", BBC Türkçe, 25 Temmuz 2015, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/07/150725_operasyon_aciklama (28.04.2016).

⁵⁶³ Aydın Okur, s.48.

⁵⁶⁴ UN Doc. S/2014/851, (26 November 2015), http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S%2F2014%2F851&Submit=Search&Lang=E (28.04.2016). İngiltere, Suriye'de IŞİD'e yönelik ilk hava saldırısını 2 ve 4 Aralık 2015'te gerçekleştirmiştir. Bkz. "Britain Carries out First Syria Airstrikes after MPs Approve Action Against Isis", The Guardian, 3 December 2015, <http://www.theguardian.com/world/2015/dec/02/syria-airstrikes-mps-approve-uk-action-against-isis-after-marathon-debate> (28.04.2016).

atıfta bulunmuş ve IŞİD'e karşı Suriye'de madde 51 kapsamında eylemlerde bulunduğunu ifade etmiştir. Fransa meşru savunma hakkından bahsederken bireysel mi kolektif mi olduğundan bahsetmemiş ve İngiltere gibi o da Suriye'nin isteksiz veya âciz devlet olduğuna ilişkin bir açıklama yapmamıştır.⁵⁶⁵

Kanada ve Avustralya ise, Güvenlik Konseyine göndermiş oldukları mektuplarında benzer ifadeler kullanmışlar ve Suriye'nin IŞİD ile mücadelede isteksiz veya âciz olduğunu ileri sürmüşlerdir. Kanada, 31 Mart 2015'te gönderdiği mektubunda, tehdidin bulunduğu devletin hükümetinin ülkesinden meydana gelen saldırıları önlemede isteksiz veya âciz olduğu durumda, devletlerin madde 51 çerçevesinde doğal olan bireysel ve kolektif meşru savunma haklarını kullanabileceklerini vurgulamış ve Kanada'nın Irak adına kolektif meşru savunma çerçevesinde gerekli ve orantılı tedbirleri aldığını bildirmiştir.⁵⁶⁶ Avustralya da Irak adına yürütülen kolektif meşru savunmaya destek olduğunu açıklamıştır.⁵⁶⁷

Rusya da Suriye'de IŞİD'e yönelik saldırılarda bulunmuştur.⁵⁶⁸ Ancak Rusya'nın hukuki dayanağı diğerlerinden farklı olarak Suriye'nin rızasını almış olmasıdır. Rusya, Suriye'nin onayı ve rızası ile ülkede operasyon yürüttüğünden, Suriye'nin egemenliği açısından Rusya'nın askerî operasyonlarının tartışmasız olduğu söylenebilir.⁵⁶⁹

Suriye'de yürütülen operasyonlara ilişkin ikinci sorun, ABD'nin IŞİD'in yalnızca Irak için değil; aynı zamanda kendisi de dahil olmak üzere diğer birçok devlet için tehdit

⁵⁶⁵ UN Doc. S/2015/745, (9 September 2015), http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S%2F2015%2F745&Submit=Search&Lang=E (28.04.2016). Fransa, Suriye'de IŞİD'e karşı ilk hava saldırısını 27 Eylül 2015'te gerçekleştirmiştir. Bkz. "France Launches Its First Airstrikes Against ISIS in Syria", CNN, 28 September 2015, <http://edition.cnn.com/2015/09/27/middleeast/syria-france-isis-bombing/> (28.04.2016).

⁵⁶⁶ UN Doc. S/2015/221, (31 March 2015), http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S%2F2015%2F221&Submit=Search&Lang=E (28.04.2016). Kanada, IŞİD'e karşı ilk hava saldırısını 8 Nisan 2015'te gerçekleştirmiştir. Bkz. Murray Brewster, "Canadian Jets See First Action in Syria, Bombing ISIL Garrison Near Aleppo", The Canadian Press, 8 April 2015, <http://news.nationalpost.com/news/world/israel-middle-east/canadian-jets-see-first-action-in-syria-bombing-isis-garrison-near-aleppo> (28.04.2016).

⁵⁶⁷ UN Doc. S/2015/693, (9 September 2015), http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S%2F2015%2F693&Submit=Search&Lang=E (28.04.2016). "Australia Carries Out First Airstrikes Over Syria", 16 September 2015, <http://www.ruralfocusshow.com.au/news/blog/2015/9/australia-carries-out-first-airstrikes-over-syria/> (28.04.2015).

⁵⁶⁸ Rusya'nın Suriye'de IŞİD'e karşı ilk saldırısı 1 Ekim 2015'te gerçekleşmiştir. Bkz. "Russia Launches First Airstrikes in Syria", CNN Politics, 1 October 2015, <http://edition.cnn.com/2015/09/30/politics/russia-syria-airstrikes-isis/> (28.04.2016).

⁵⁶⁹ Aydın Okur, s.49.

oluşturduğunu iddia etmesidir.⁵⁷⁰ Başka bir deyişle, bu durumun Irak adına kolektif meşru savunma hakkı oluşturmasının yanı sıra ABD tarafından bireysel meşru savunma hakkının da iddia edildiği görünmektedir. ABD bireysel meşru savunma hakkına başvurabilmek için kendisini, IŞİD tarafından gerçekleştirilmesi muhtemel bir silahlı saldırının mağduru olarak düşünmektedir.⁵⁷¹

Üçüncü olarak, Suriye'yi IŞİD'le mücadele etme konusunda isteksiz veya âciz olarak yorumlamak için herhangi bir detay bulunmamaktadır. Topraklarında devam eden yoğun çatışmalar düşünüldüğünde, Suriye'nin kendi sınırlarından Irak'a sığınan IŞİD terör örgütünü engellemekteki yeterliliği tartışmaya açıktır.⁵⁷² BM Genel Sekreteri Ban Ki-moon, Samantha Power'ın gönderdiği mektubun ardından o günün ilerleyen saatlerinde, Power'ın mektubunda yer verdiği Suriye'nin IŞİD ile mücadelede âciz olduğuna ilişkin teorisini destekleyen bir konuşma yapmıştır. Ban Ki-moon, Suriye'deki IŞİD hedeflerine yönelik saldırıların, Suriye hükümetinin artık etkin kontrol sağlayamadığı bölgelerde gerçekleştiğini vurgulayarak bunun inkar edilemez olduğunu ve bu radikal grubun uluslararası barış ve güvenliğe yakın bir tehdit oluşturduğunu ifade etmiştir.⁵⁷³

Devletler, ülkelerinin devlet-dışı aktörler tarafından diğer devletlere saldırılar düzenlenen bir üs olarak kullanılmasını önleme yükümlülüğü altındadır. Devletler, eğer bu tür saldırıların kendi ülkelerinde plânlanması, hazırlanması veya sergilenmesini önlemede isteksiz veya âciz davranırlarsa mağdur devletlerin önleyici tedbir alma hakları doğmaktadır. Bu olayda ise Suriye'nin, kendi topraklardan IŞİD'in Irak'a karşı saldırı plânları ve hazırlıkları yapmasını ve bunları infaz etmesini önleyemediği, bu konuda aciziyet gösterdiği düşünülmektedir.⁵⁷⁴ Ne var ki, ABD ve müttefikleri tarafından bireysel veya kolektif meşru savunma iddiaları bağlamında Suriye'nin IŞİD tehdidiyle mücadele etmedeki yetersizliğinin

⁵⁷⁰ UN Doc. S/2014/693, (23 September 2014), http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S%2F2014%2F695&Submit=Search&Lang=E (18.04.2016).

⁵⁷¹ Szabó, "The 'Unwilling or Unable' Test and the Law of Self-defense", s.94.

⁵⁷² Ibid.

⁵⁷³ Bkz. UN News Centre, Ban Ki-moon's Speeches, 23 September 2014, http://www.un.org/apps/news/infocus/speeches/statments_full.asp?statID=2356#.VyCzt8feF-U (47.04.2016).

⁵⁷⁴ Lewis, Suriye, IŞİD'e karşı ABD ile işbirliği yapmak istese dâhi bu konuda göstermiş olduğu aciziyetinin göz ardı edilmemesi gerektiğini savunmaktadır. Michael Lewis, "What Does the 'Unwilling or Unable' Standard Mean in the Context of Syria?", 12 September 2014, <https://www.justsecurity.org/14903/unwilling-unable-standard-context-syria/> (25.04.2016).

boyutu açıkça tartışılmamıştır.⁵⁷⁵ Ancak zaten Suriye'nin rızası alınarak Rusya'nın 30 Eylül 2015 tarihinde Suriye'de IŞİD'e karşı saldırılar düzenlemeye başlamasıyla artık Suriye'nin askerî açıdan âciz olduğunu söylemek pek mümkün olmayacaktır. Önemli bir askerî güce sahip olan Rusya IŞİD ile mücadelede Suriye'ye yardım etme kudretine sahiptir.⁵⁷⁶

Aynı şekilde Suriye'nin kendi topraklarının IŞİD tarafından kullanılmasını önleme konusunda isteksiz olduğu söylenemez. Tam tersine, Suriye 2011'den beri kendi ülkesinde IŞİD'e ve diğer ayrılıkçı gruplara karşı yoğun bir çatışma hâindedir.⁵⁷⁷ Hatta 2014 Ağustosta Suriye Hükümeti adına Dış İşleri Bakanı Walid Moallem, IŞİD'e karşı ABD de dahil herhangi bir tarafta işbirliği ve eşgüdüm sağlama konusunda veya bölgesel ya da ulusal ittifak yapmaya hükümetinin hazır olduğunu açıklamıştır.⁵⁷⁸ Suriye Hükümeti'nin IŞİD'i desteklemediği, barınmaları için olanak sunmadığı ve hatta IŞİD ile bir iç silahlı çatışma hâlinde olduğu ayrıca IŞİD ile mücadele konusunda ABD ve ortaklarına işbirliği teklifinde bulunduğu göz önüne alındığında, Suriye rejiminin IŞİD ile mücadelede isteksiz olduğunu söylemek neredeyse imkânsızdır.⁵⁷⁹

Dördüncü olarak, Suriye IŞİD'e karşı kendi ülkesindeki bu harici müdahaleye razı olmuş gibi görünmektedir. Suriye Hükümeti, hükümet ile eş güdümlü bir şekilde yürütülen saldırıların hukuka aykırı adlandırılmayacağını belirtmiştir. Yeter ki, bu saldırılar hükümet ile işbirliği içinde yürütülsün.⁵⁸⁰ Suriye ve ABD arasında süregelen çatışma düşünüldüğünde böylesine bir durumun yaşanması aslında dikkate değerdir. ABD Dışişleri Bakanlığı sözcüsünden Suriye'nin bu beyanının yorumlanması istenildiğinde, ABD yönetiminin Suriye'nin onayını aramadığının altını çizmiştir.⁵⁸¹ Aynı şekilde ABD başkanı Barack Obama,

⁵⁷⁵ Szabó, “*The ‘Unwilling or Unable’ Test and the Law of Self-defense*”, s.94.

⁵⁷⁶ Maj. Patrick Walsh, “What if Assad Becomes Willing Now that Russia is Able?”, 20 October 2015, <https://www.lawfareblog.com/what-if-assad-becomes-willing-now-russia-is-able> (25.04.2016).

⁵⁷⁷ “Timeline of Syria’s Raging War, Al-Jazeera English”, 9 August 2014, <http://www.aljazeera.com/indepth/interactive/2012/02/201225111654512841.html> (18.04.2016).

⁵⁷⁸ “Syria Offers to Help Fight Isis but Warns Against Unilateral Air Strikes”, The Guardian, 26 August 2016, <http://www.theguardian.com/world/2014/aug/26/syria-offers-to-help-fight-isis-but-warns-against-unilateral-air-strikes> (18.04.2016).

⁵⁷⁹ Aydın Okur, s.56.

⁵⁸⁰ “Syria Offers to Help Fight ISIS but Warns Against Unilateral Air Strikes, The Guardian”, 26 August 2016, <http://www.theguardian.com/world/2014/aug/26/syria-offers-to-help-fight-isis-but-warns-against-unilateral-air-strikes> (17.04.2016).

⁵⁸¹ “White House won’t Commit to Asking Congress for Syria Strike”, The Hill, 25 August 2014, <http://thehill.com/policy/defense/215905-white-house-wont-commit-to-asking-congress-for-syria-strike> (19.04.2016).

Birleşik Devletler'in, IŞİD'e karşı mücadelede, Esad rejimini değil; Suriye karşıtı ittifakı fiili yönetim olarak tanıyacağını ifade etmiştir.⁵⁸² Suriye'nin IŞİD'i ortadan kaldırma konusunda isteksiz veya âciz olduğu ileri sürülse dâhi, bunlar tek başına ABD'ye Suriye'nin birlikte mücadele etme teklifini reddetme hakkı vermemektedir. IŞİD tehdidini etkin biçimde sonlandırmak için Suriye Hükümeti ile işbirliği yapmak gerekliyse öncelikle bu yolun denenmesi gerekmektedir.⁵⁸³ Amaç devlet-dışı aktörü yok etmekse, bu birimlere yönelik operasyonlar ancak ev sahibi devlet ile eş güdümlü bir biçimde olduğunda etkili bir şekilde gerçekleştirilebilir. Dolayısıyla bu şekilde bir yol izlendiğinde hem mağdur devletin hem de ev sahibi devletin ülkesel egemenlikleri korunmuş olacaktır. Devlet-dışı saldırılara karşı kolektif meşru savunma, davet üzerine müdahaleyi tamamlayıcı bir roldedir. Kısacası bir devletin isteksiz veya âciz olduğunu öne sürerek o devlete müdahalede bulunmak, tüm bu yollar denendikten sonra yani davet üzerine müdahalenin sonuçsuz kalmasından sonra ileri sürülmelidir. IŞİD'e karşı ABD önderliğindeki koalisyon ile Suriye Hükümeti'nin işbirliği yapması hâlinde etkili bir askerî operasyon sağlanabileceği düşünülmektedir.⁵⁸⁴

Uluslararası hukuk açısından bakıldığında, ev sahibi devletin (Suriye), ülkesinde bulunan devlet-dışı aktörlere karşı (IŞİD), bu aktörlerle baş edebilmek için tehdit edilen devletle (Irak adına ABD ve diğerleri) askerî operasyon işbirliği konusunda istekli veya muktedir olması durumunda ,bu tehdit edilen devletin yani ABD'nin çeşitli siyasî sebeplerden dolayı işbirliği yapmak istememesi hâlinde hangi uluslararası hukuk kuralının uygulanacağını tespiti güçleşmektedir. Bu durumda "isteksiz veya âciz" doktrinin uygulanması mümkün olmayacaktır.⁵⁸⁵

ABD yönetiminin IŞİD'in Suriye topraklarında operasyon gerçekleştirmesini engelleme konusunda, Suriye'yi neden isteksiz veya âciz olarak addettiğine ilişkin hiçbir bilgi verilmemesi göz önüne alındığında, ABD'nin Suriye ile işbirliğinde menfaatinin olmaması resmi daha da bulanıklaştırmaktadır.⁵⁸⁶

⁵⁸² "US to Formally Recognise Syrian Opposition ", The Guardian, 12 December 2012, <https://www.theguardian.com/world/2012/dec/12/us-formally-recognise-syrian-opposition> (28.06.2016).

⁵⁸³ Aydın Okur, s.56.

⁵⁸⁴ Kress, <https://www.justsecurity.org/20118/claus-kreb-force-isil-syria/> (29.04.2016).

⁵⁸⁵ Goodman, "International Law on Airstrikes Against ISIS in Syria", <https://www.justsecurity.org/14414/international-law-airstrikes-isis-syria/> (25.04.2016).

⁵⁸⁶ Szabó, "The 'Unwilling or Unable' Test and the Law of Self-defense", s.94.

Öte yandan devletlerin bu konudaki isteksiz veya acizyetinin sabit ve kesin olmadığı düşünülmalıdır. Özellikle bir devletin bu isteksiz veya acizyetinin diplomatik yollarla veya ülkesinde kuvvet kullanılmasıyla giderileceği hakkında bilgilendirilmesi durumu değiştirebilecektir. Bir gün bu devletin müdahale etmekte isteksiz veya âciz olduğu söylenebilirken, ertesi gün durum değişiklik gösterebilecektir. Bu durum dahili ve harici politikaların birbirleri ile yarışına bağlıdır ve her an değişebilir.⁵⁸⁷ Bu yüzden “isteksiz veya âciz” doktrinin tespiti ve uygulanabilmesi için Deeks’in önerisine göre; öncelikle ev sahibi devletin rızası alınmaya çalışılmalı veya işbirliğinde bulunmak için girişimlerde bulunulmalı, ardından ev sahibi devlete bu tehditle kendisinin mücadele etmesi önerilmeli ve bunun için yeterli sürenin tanınması gerekmektedir. Sonra ev sahibi devletin o bölgedeki kontrol ve kapasitesi olabildiğince isabetli bir şekilde tespit edilmeli, ev sahibi devletin tehdidi sarmak için hangi yollara başvuracağı değerlendirilmeli ve ev sahibi devletin, buna benzer durumlarda daha önce nasıl bir tavır takındığının değerlendirilmesi yapılmalıdır.⁵⁸⁸

ABD ayrıca devam ettirdiği hava saldırılarını meşrulaştırmak için Güvenlik Konseyi’nin 2249 sayılı kararına dayanmıştır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu ya da bir saldırı eylemi olduğunu saptarsa kuvvet kullanılmasına izin verebilmektedir. Fakat BMGK’nın, Irak ve Suriye’de IŞİD’e karşı yürütülen mücadelelere ilişkin kuvvet kullanma yetkisi verdiği herhangi bir kararı bulunmamaktadır. Dolayısıyla Irak ve Suriye’deki müdahaleleri Şartın 7. Bölümü kapsamında gerçekleştirilen eylemlere bağlamak mümkün olmayacaktır. IŞİD’in 26 Haziran 2015’te Tunus Susa’da,⁵⁸⁹ 10 Ekim 2015’te Ankara’da,⁵⁹⁰ 31 Ekim 2015’te Mısır Sina’da,⁵⁹¹ 12 Kasım

⁵⁸⁷ Jonathan Horowitz, “Does the Unwilling/Unable Test Hang on Territorial Control?: A Response to Michael Lewis”, 12 September 2014, <https://www.justsecurity.org/14953/unwillingunable-test-hang-territorial-control-response-michael-lewis/> (25.04.2016) Buna karşın Lewis, bu durumun sabit olduğunu ve devletin ulusal çıkarlarıyla diğer devletlerin egemenliği arasında denge gözeten, dinamik bir yaklaşımdan ziyade “isteksiz veya âciz” doktrininin kısa yoldan etkili bir biçimde sonuca ulaştırdığını savunmaktadır. Michael Lewis, “What Does the ‘Unwilling or Unable’ Standard Mean in the Context of Syria?”, 12 September 2014, <https://www.justsecurity.org/14903/unwilling-unable-standard-context-syria/#more-14903> (25.04.2016).

⁵⁸⁸ Deeks, s.506

⁵⁸⁹ Bkz. “Tunisia: at least 37 dead in attack on hotel in Sousse”, Euronews, 26 June 2015, <http://www.euronews.com/2015/06/26/tunis-at-least-27-dead-in-attack-on-hotel/> (27.04.2016).

⁵⁹⁰ Bkz. “Nearly 100 dead as Ankara peace rally rocked by blasts”, Aljazeera, 10 October 2015, <http://www.aljazeera.com/news/2015/10/explosions-hit-turkey-ankara-peace-march-151010073827607.html> (27.04.2016).

2015'te Beyrut ve 13 Kasım 2015'te Paris'te⁵⁹² gerçekleştirdiği saldırıların ardından Güvenlik Konseyi 20 Kasım 2015 tarihinde 2249 sayılı kararı kabul etmiştir. Söz konusu kararda Güvenlik Konseyi, bahsedilen ve bunlar dışındaki IŞİD saldırılarını ve rehin alma ve öldürme eylemlerini şiddetle kınamış, ölenlerin ailelerine, Tunus, Türkiye, Rusya Federasyonu, Lübnan ve Fransa hükümetlerine ve vatandaşları bu saldırılardan mağdur olmuş diğer tüm ülkelerin hükümetlerine ve halklarına taziyelerini sunmuş ve IŞİD'in uluslararası barış ve güvenliği ciddi bir şekilde tehdit ettiğini belirtilmiştir. Ayrıca kararda uluslararası hukuka ve özellikle BM Şartına uygun olarak, Suriye ve Irak'taki IŞİD kontrolü altındaki aldığı bölgelerde girişimleri arttırmak ve işbirliği içinde olmak, IŞİD tarafından gerçekleştirilen terörist saldırıları önlemek ve ortadan kaldırmak, Irak ve Suriye'nin önemli bölümlerinde tesis ettikleri güvenli bölgeleri yok etmek için bunu yapabilecek kapasiteye sahip üyeleri her türlü önlemi almaya çağırılmaktadır.⁵⁹³

Bu karar, kuvvet kullanılmasına izin verilen daha önceki Güvenlik Konseyi kararlarına benzese de tam olarak bu durumu ifade etmemektedir. BMGK tarafından bu şekilde bir kuvvet kullanımına izin verdiğinde, genellikle BM Şartı 7. Bölümü altında kuvvet kullanılacağını açıkça içeren ifadelerle başvurmaktadır. Bununla birlikte söz konusu karar gerçekleştirilecek eylemlerin BM Şartı ve uluslararası hukuka uygun olması gerektiğini belirtmiştir; bu demek oluyor ki, karar, ülkesel egemenliğe ilişkin kuralları veya Şartın 2/4. maddesi ve 51. maddesini hükümsüz kılmamıştır. Bu yüzden ABD, operasyonlarını meşrulaştırmak için Suriye'nin rızasına, uygun bir BMGK kararına veya gerekçeli meşru savunma argümanına dayanmalıdır.⁵⁹⁴ Ancak operasyonlar için Suriye'nin rızası alınmamıştır, kuvvet kullanımına izin veren bir BMGK kararı da yoktur. Koalisyon Güçleri'nin Suriye'ye gerçekleştirdikleri operasyonların hukuka uygun olup olmaması meşru savunma hakkının bulunup bulunmadığına bağlıdır; ki, bu konu da tartışmalıdır.⁵⁹⁵

⁵⁹¹ Bkz. "Egypt says no survivors from Russian plâne crash", The Guardian, 31 October 2015, <http://www.theguardian.com/world/2015/oct/31/russian-plane-crashes-in-sinai-egyptian-pm-says> (27.04.2016).

⁵⁹² Bkz. "Paris attacks kill more than 120 people—as it happened", The Guardian, 14 November 2015, <http://www.theguardian.com/world/live/2015/nov/13/shootings-reported-in-eastern-paris-live> (27.04.2015).

⁵⁹³ UN Doc. S/RES/2249, (20 November 2015), [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2249\(2015\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2249(2015)) (27.04.2016).

⁵⁹⁴ Jonathan Horowitz, "Is the US Allowed to Control a Syrian Airfield?", **Just Security**, 27 January 2016, <https://www.justsecurity.org/28988/allowed-control-syrian-airfield/> (27.04.2016).

⁵⁹⁵ Aydın Okur, s.43.

Meşru savunma açısından bakıldığında doktrinine başvurulması durumunda, gereklilik şartının nasıl yerine getirileceği de tartışmaya açık bir konudur. Her ne kadar Irak'a yapılan saldırılar açıkça silahlı saldırı anlamına gelse ve devam eden IŞİD tehdidi açıkça acil bir müdahaleyi gerektirse de Suriye'nin istekliliği ve yeterliliğinin reddedilmesi ve Suriye'nin şarta bağlı rızasına itibar edilmemesi meşru savunma kapsamında tek yanlı kuvvet kullanma konusunda gerekliliğin ayrıntılı bir değerlendirilmesi olarak yorumlanmamalıdır.⁵⁹⁶

“İsteksiz veya âciz” doktrini ABD Hükümeti için iyice yerleşmiş bir hukuki durum olmasına rağmen yine de uluslararası hukukta tartışmalı bir konu olmayı sürdürmektedir. “İsteksiz veya âciz” doktrini, uluslararası hukukta bir devletin başka bir devletin ülkesinde kuvvet kullanmaya ilişkin en önemli yasağının tartışmalı olan bir istisnasıdır. Burada istisnanın istisnası yaratılmaya çalışılmaktadır. Uluslararası hukukta kuvvet kullanma yasağının önemi düşünüldüğünde bu istisnanın geniş olarak yorumlanmasının bir takım sorunları da beraberinde getireceğini söylemek mümkündür.⁵⁹⁷

⁵⁹⁶ Szabó, “*The ‘Unwilling or Unable’ Test and the Law of Self-defense*”, s.95.

⁵⁹⁷ Goodman, “*International Law on Airstrikes Against ISIS in Syria*”, <https://www.justsecurity.org/14414/international-law-airstrikes-isis-syria/> (25.04.2016).

SONUÇ

Devletlerin, toprak bütünlüklerine ve siyasal bağımsızlıklarına diğer uluslararası aktörler tarafından saygı duyulması isteği ve bu konuda kendi güvenliklerini koruma hakları her zaman uluslararası hukukun en temel ilkelerinden birisi olmuştur. BM Şartı'na kadar olan dönemde devletlerin uluslararası ilişkilerinde kuvvete başvurusu yaygın bir uygulama olmuş, kuvvet kullanımının uluslararası düzeyde yasaklanmasını sağlayan geniş katılımlı bir belge ortaya konulamamıştır. BM Şartı ile birlikte devletlerin uluslararası ilişkilerinde kuvvete başvurularını yasaklayan bir düzenleme getirilmiştir. Şart'ın 2. maddesinin 4. fıkrasında ifade edilen devletlerin kuvvet kullanma ve kuvvet kullanma tehdidinden kaçınması kuralı ile üye devletler artık uluslararası ilişkilerinde bu yasağa uygun davranma taahhüdü altına girmişlerdir. Bununla birlikte kuvvet kullanma yasağının her durumda geçerli olmayacağı, devletlerin Şart'ta sayılan durumlarda kuvvete başvurabilecekleri öngörülmüş ve kuvvet kullanma yasağının istisnaları sınırlı olarak sayılmıştır. Bunlardan en önemlisi olan meşru savunma hakkı, BM Şartı madde 51'de ifadesini bulmuş ve uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanma yasağının en önemli istisnası olmuştur. Meşru savunma hakkı devletlerin 'doğal' bir hakkı olup uluslararası örf ve adet hukuku kuralı niteliğindedir.

Meşru savunmaya ilişkin kurallar temel olarak bir devletten başka bir devlete yönelen silahlı saldırıları konu almaktadır. Bu durum ise, BM Şartı'nın hazırlanma sürecindeki mevcut durumda uluslararası toplumun yalnızca devletlerden gelen saldırıları tecrübe etmelerinden kaynaklanmaktadır. Ancak bugün gelinen noktada devletlerin sadece diğer devletlerden değil; aynı zamanda -devletlerle bağlantısı olan veya olmayan- devlet-dışı aktörlerden gelen saldırılara da maruz kaldıkları görülmektedir.

Yirminci yüzyılın ortalarına kadar yalnızca devletlerin arasındaki ilişkilerden kaynaklanan bir hukuk dalı olarak kabul edilen uluslararası hukuk, küreselleşme ile temelde köklü değişikliklere uğramıştır. Devlet-dışı aktörler, egemen devletlerin haricinde bir aktör olarak uluslararası alana dahil olmuştur. Teknolojinin tüm imkanlarını kullanan ve faaliyet alanını uluslararası alanda gerçekleştiren şiddet yanlısı devlet-dışı aktörler, uluslararası hukukta önemli bir sorun haline gelmeye başlamıştır. Özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra devlet-dışı aktörlerin terörist faaliyetlerinin ne derece ciddi ve ne kadar yıkıcı olabileceği gözler önüne serilmiştir.

Uluslararası hukukta bazı devletlerin çıkarlarına uygun olduğu için devlet-dışı aktörlerin terörist faaliyetlerini destekledikleri ve bunu bir dış politika aracı olarak kullandıkları görülmektedir. Bu duruma karşı etkili bir mücadele geliştirebilmek için de bu aktörlerin devletler ile var olduğu iddia edilen bağlantısının açık bir şekilde ortaya konulması gerekmektedir. Devlet-dışı aktörler, sınırları belli bir ülkeye sahip olmadıklarından faaliyetlerini devam ettirebilmek için bir devletin ülkesine ihtiyaç duyarlar. Ülkesini kullandıkları bu ev sahibi devlet, bu birimlerle işbirliği içinde olabilir ve aktif destek sağlayabilir. Ya da aktif destekte bulunmaksızın pasif olarak bu birimlerin ülkesini kullanmasına izin verebilir.

Aradaki bu ilişkinin boyutu, devlet-dışı aktörün terörist eylemlerinin bu devlete atfedilebilirliğini etkilemektedir. Eğer bu birimlerin eylemleri ev sahibi devlete atfedilebiliyorsa mağdur devlet, devlet-dışı aktörlere karşı ev sahipliği yapan devletin ülkesinde meşru savunma hakkını kullanabilecektir. UAD'nin 1986 tarihli Nikaragua Davası kararında, 2005 tarihli Kongo'daki Silahlı Faaliyetler Davası ve 2004 tarihli İsrail'in İşgal Altındaki Filistin Topraklarında İnşa Etmekte Olduğu Duvar Konusunda vermiş olduğu Danışma Görüşü'ndeki yaklaşımı, devlet-dışı aktörlere karşı meşru savunmada bulunabilmek için bu birimlerin eylemlerinin o devlet adına yapılması ya da o devlete atfedilebilir olması gerekmektedir.

Birleşmiş Milletler Şartı ile kuvvet kullanmaya ilişkin genel yasak kabul edildiğinden beri devletler, devlet-dışı aktörlere karşı meşru savunma hakkına başvurma durumlarını çeşitli gerekçelerle açıklamaya çalışmışlardır. İlk başlarda ülke devletinin bu birimleri göndermesi ve kontrol etmesi tartışılmaktayken sonralarda desteklemesi iddiası ile meşru savunma argümanlarını genişletmeye çalışmışlardır. Bir süre sonra ise ülke devletinin bu birimleri barındırması savına dayanılmıştır. Tüm bunlarla birlikte ev sahibi devletin ülkesinde bulunan devlet-dışı aktörlerin faaliyetlerini engellemek istememesi veya engelleyememesi durumlarında mağdur devlerin meşru savunma hakkına başvuracağına ilişkin uluslararası hukukta henüz bir görüş birliğine varılamamıştır.

Uluslararası hukukta tüm devletlerin, ülkelerinde, diğer devletlere yönelik silahlı saldırı gerçekleştiren kişileri veya grupları önleme veya cezalandırma suretiyle suç oluşturan bu eylemleri kontrol altına almaları gerekmektedir. Eğer ev sahibi devlet, kendi yetki sınırları alanındaki bu terörist grupları kontrol etme konusunda ilgisiz davranırsa bu durum devletin bu birimlerle mücadele etmede isteksiz olduğu anlamına gelir. Aynı şekilde birçok devletin

ülkesi, devletin ülkesel kontrolü etkili bir şekilde sağlamadaki yetersizliklerinden dolayı, çoğunlukla terörist faaliyet gösteren devlet-dışı aktörlerin güvenli bölgeleri hâline gelmektedir. Devlet-dışı aktörler bu tür devletlerin ülkesinde rahatça barınabildiklerinden, diğer devletlere yönelik terörist eylemlerini bu devletin ülkesinden gerçekleştirmektedirler. Bu durumda da bu saldırılardan mağdur olan devletin bu birimlere yönelik meşru savunma hakkına başvurup başvuramayacağı sorusu gündeme gelmektedir.

Devlet-dışı aktörleri engellemede isteksiz veya âciz davranan devletin ülkesinde ve bu devletin rızası olmaksızın kuvvet kullanmanın uluslararası hukukta meşruiyeti belirsizdir. Ancak bu konuya ilişkin mağdur devletlerin uygulamalarına bakıldığında, ev sahibi devletin ülkesinde bu birimlere karşı meşru savunma altında kuvvet kullandıkları ve bu eylemlerini çeşitli gerekçelerle meşrulaştırdıkları görülmektedir.

Uluslararası hukukta henüz yerleşik olmayan ve tartışılmaya devam edilen “isteksiz veya âciz” doktrini, mağdur devletlerin, ev sahibi devletin ülkesinde devlet-dışı aktörlere karşı kuvvet kullanmada başvurdukları bir doktrin olmaya devam etmektedir. Devletler kimi zaman bu doktrini açıkça telaffuz etmeden kimi zaman da doğrudan bu doktrine atıf yaparak eylemlerini meşrulaştırmaya çalışmaktadırlar. Bu durumun son örneği ise, ABD ve Koalisyon Güçleri’nin Suriye’de Irak adına yürüttükleri operasyonlardır.

23 Eylül 2014’te BM Amerika temsilcisi Samantha Power’ın BM Genel Sekreteri Ban Ki-moon’a gönderdiği mektubunda ABD’nin Suriye’de kuvvet kullanmasının hukuki zeminini açıklanmıştır. Buna göre Suriye’nin, ülkesinin IŞİD tarafından kullanılmasını ve buradan Irak’a yönelik saldırılarda bulunulmasını engellemek konusunda açıkça isteksiz veya âciz olduğunu, bu sebeple Suriye’de IŞİD’e yönelik meşru savunma hakkının kullandığını açıklamıştır. ABD, Irak adına kolektif meşru savunma çerçevesinde yürütülen operasyonların, Suriye’nin isteksiz veya âciz olmasından ötürü Suriye’ye doğru genişleyebileceğini iddia etmektedir.

Uluslararası hukukta meşru savunmaya ilişkin önemli bir kaynak olan BM Şartı “isteksiz veya âciz” doktrini açık bir biçimde öngörmediğinden bu doktrinin yasal dayanağı hakkında öğretide çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Ancak söz konusu doktrin halen yerleşik bir uygulama olma niteliğinde değildir.

Bilindiği gibi uluslararası hukukta kuvvet kullanma yasağının istisnalarından bir tanesi BMGK kararı ile kuvvete başvurmadır. Mağdur devletler ev sahibi devletin ülkesindeki devlet-dışı aktörlere karşı eylemlerde bulunabilmek için herhangi bir BMGK kararı

alamadıklarında, bu birimlere yönelik eylemlerinin meşru olabilmesinin tek yolu, ev sahibi devletin rızasının alınmasıdır. Ancak ev sahibi devlet her zaman bu rızayı göstermek istemeyebilir. Ev sahibi devletin bu rızayı göstermediği durumda ise, mağdur devletler “isteksiz veya âciz” doktrinine başvurarak meşru bir şekilde kuvvet kullanabileceğini düşünmektedir.

“İsteksiz veya âciz” doktrininin -öğretide sıkça tartışılmasına ve bazı devletler tarafından desteklenmesine rağmen- sınırları belirsiz kalmıştır. Bu sebeple de uluslararası hukukta genel kabul görmüş bir doktrin olmadığı söylenebilir. Ancak kimi yazarlar tarafından ileri sürülen, doktrine başvurulmadan önce ev sahibi devletin rızasının aranması ve işbirliği teklif edilmesi önerisi bu eylemlerin meşruluğu için sağlam bir dayanak olacaktır. Bununla birlikte ev sahibi devletin bu birimlerin eylemlerini engelleme kapasitesi iyice değerlendirilmeli, isteksiz veya âciz olduğuna bu değerlendirmeden sonra karar verilmelidir.

Bu açıdan bakıldığında ABD ve Koalisyon Güçleri’nin Suriye’deki eylemlerinin meşruluğu tartışmalı olduğu söylenebilir. Çünkü ABD, IŞİD ile mücadelede Suriye’nin işbirliği teklifine sıcak bakmamış ve eylemde bulunabilmek için Suriye Hükümeti’nin rızasını aramamıştır. Suriye’nin IŞİD ile mücadelede isteksiz veya âciz olduğu da kesin olarak kabul edilmiş değildir. Nitekim Suriye’nin kendisinin de IŞİD ile mücadele halinde olduğu göz önüne alındığında isteksiz olmadığı yorumu yapılabilmektedir. Öte yandan Suriye’nin IŞİD’le mücadelede Rusya’nın desteğini arkasına aldığı düşünüldüğünde, âciz olduğuna ilişkin iddiaların da zayıfladığı söylenebilir.

Devlet-dışı aktörlerin yaratmış olduğu tehdidi önlemede isteksiz veya âciz davranan devletin ülkesinde bu aktörlere karşı kuvvet kullanmanın meşru olduğu savı ABD yönetiminin hukuki pozisyonuna iyice yerleşmiş durumda olmasına rağmen, “isteksiz veya âciz” doktrini uluslararası hukukta henüz yerleşmemiş bir teori olmaya devam etmektedir. Etkisiz bir ev sahibi devletin ülkesinde bulunan devlet-dışı aktörlere karşı meşru savunma hakkına ilişkin antlaşmalar hukukunda herhangi bir dayanak bulunmadığı, bu konunun uluslararası bir örf ve adet hukuku olduğunda tartışmalı olduğu, UAD’nin bu doktrini tanımaktan kaçınması ve mağdur devletin etkisiz olduğunu iddia ettiği ev sahibi devletin ülkesinde kuvvet kullanmasının evrensel olarak kabul görmediği göz önüne alındığında, bu doktrinin halen belirsiz olduğu söylenebilir. Öte yandan uluslararası örf ve adet hukuku hâline gelebilmesi için, devletler tarafından “isteksiz veya âciz” doktrininin işletilmesine dair yasal

zorunluluk bilicinin oluşması yani bu durumun teamül olduğuna ilişkin ve zorunluluk teşkil ettiğine ilişkin bir kanaatin oluşması gerekmektedir.

Sonuç olarak, “isteksiz veya âciz” doktrini doğru uygulandığı takdirde uluslararası hukukta elverişli bir doktrin olabilir; ancak bu doktrin madde 2/4’ün bir istisnasını oluşturacaksa, o zaman bu maddenin zaten var olan istisnası olan meşru savunma hakkının üzerine kurulmak zorundadır. Dolayısıyla söz konusu doktrin, madde 51’deki meşru savunmanın kullanılmasının bir gerekçesi veya haklı bir sebebi olarak düşünülmeli ve yalnızca mevcut kuralların kapsamını geliştirmeyi amaçlamalıdır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Acer, Yücel ve İbrahim Kaya, Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı. Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 5. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2014.

Akipek, İlhan Ömer. Devletler Hukuku Kaynaklarından ve Belgelerinden Örnekler. Ankara, 1966.

Akipek, İlhan Ömer. Devletlerarası Hukuk Bakımından Meşru savunmanın Mahiyeti ve Benzeri Müesseselerle Mukayesesi. Ankara: Son Havadis Matbaası, 1955.

Aksar, Yusuf. Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuku II. Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 2. Baskı. Ankara: Seçkin Yayınevi, 2013.

Aral, Berdal. Uluslararası Hukukta Meşru savunma Hakkı. Ankara: Siyasal Kitabevi, 1999.

Arend, Anthony Clark ve Robert J. Beck, International Law and the Use of Force, Beyond the UN Charter Paradigm. 1. Baskı. Londra ve New York: Routledge, 1993.

Ateş, Canan. “Birleşmiş Milletlerin Uluslararası Barış ve Güvenliğin Korunmasındaki Rolü”, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997.

Barnidge, Robert P. Non-state Actors and Terrorism: Applying the Law of State Responsibility and the Due Diligence Principle. The Hague: T.M.C. Asser Press, 2008.

Başeren, Sertaç H. Uluslararası Hukukta Devletlerin Münferiden Kuvvet Kullanmalarının Sınırları. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2003.

Başlar, Kemal. Uluslararası Hukukta Hükümet Dışı Kuruluşlar: Vestfalya Sonrası Süreçte Küresel Sivil Toplum. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2005.

Becker, Tal. Terrorism and the State; Rethinking the Rules of State Responsibility. Portland: Hart Publishing, 2006.

Belik, Mahmut R. Devletlerin Harp Selâhiyetinin Tahdidi ve Milletlerarası İhtilâfların Sulh Yolu ile Halli Usulleri, Birinci Cilt. İstanbul:Fakülteler Matbaası, 1956.

Birsel, Cemil. Devletler Hukuku Birinci Kitap:Devletler. İstanbul: Kenan Basımevi ve Kliše Fabrikası, 1941.

Bowett, Derek W. Self Defense in International Law.New Jersey: The Lawbook Exchange, 2009.

Bowett, Derek William. Self Defense in International Law. Great Britain: Manchester University Press, 1958.

Bozkurt, Enver, M. Akif Kütükçü ve Yasin Poyraz, Devletler Hukuku. Gözden Geçirilmiş 7. Baskı,. Ankara: Yetkin Yayınları, 2012.

Bozkurt, Enver. Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı. 3. Baskı. Ankara: Asil Yayıncılık, 2007.

Brownlie, Ian. International Law and the Use of Force Between States. Oxford: Calarendon Press, 1963.

Brownlie, Ian. Principles of Public International Law. 6th Edition. New York: Oxford University Press, 2003.

Cassese, Antonio. International Law. 2nd Edition. New York: Oxford University Press, 2005.

Çaycı, Sadi. Silahlı Kuvvetlerin Kullanılması. Ankara: Genel Kurmay Basımevi, 1995.

Dinstein, Yoram. War, Aggression and Self Defense. 4th Edition. New York: Cambridge University Press, 2005.

Dixon, Martin ve Robert Mc Corquodale. Cases and Materials on International Law. 4th Edition, New York: Oxford University Press, 2003.

Erickson, Richard J. Legitimate Use of Military Force Against State-Sponsored International Terrorism. Alabama: Air University Press, 1989.

Erkiner, Hakkı Hakan. Devletin Haksız Fiilinden Kaynaklanan Sorumluluğu. İstanbul: On İki Levha Yayınları, 2010.

Gray, Christine. International Law and the Use of Force. 3th Edition, New York: Oxford University Press, 2008.

Gündüz, Aslan. Milletlerarası Hukuk, Konu Anlatımı, Temel Belgeler , Örnek Kararlar. Reşat Volkan Günel (Ed.), Güncellenmiş ve Genişletilmiş 7. Baskı. İstanbul: Beta Yayınları, 2014.

Harris, D. J. Cases and Materials on International Law, 6th Edition. London: Thomson, 2005.

Henckaerts, Jean-Marie ve Louise Doswald-Beck. Uluslararası İnsancıl Teamül (Örf-Adet) Hukuku Cilt: 1: Kurallar. Uluslararası Kızılhaç Komitesi. (Türkçeye tercüme edenler: Emre Öktem, Melike Batur Yamaner, Dolunay Özbek, Bleda R. Kurtdarcan, Mehmet Cengiz Uzun, Abdullah Kaya). İstanbul: Beta Basım A.Ş. Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları 66, 2005.

Higgins, Rosalyn. Problems and Process: International Law and How We Use It. Oxford: Clarendon Press, 1994.

Jenkins, Brian Michael. International Terrorism: A New Mode of Conflict (California Seminar on Arms Control and Foreign Policy ; no. 48). Los Angeles: Crescent Publications, 1975.

Jennings, Robert ve Arthur Watts (Ed.), Oppenheim's International Law. 9th Edition. Longman, 1996.

Karadaş, Cemalettin. Uluslararası Deniz Hukukunda Açık Denizlerin Serbestliği İlkesi- Mavi Marmara Olayı. Ankara: USAK Yayınları, 2013.

Kedikli, Umut. Uluslararası Terörizm ve Devlet Sorumluluğu. Ankara: Nobel Yayınevi, 2013.

Kelsen, Hans. The Law of the United Nations. 2th Edition. London:Stevens and Sons, 1951.

Keskin, Funda. Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1998.

Khare, Subhas C. Use Of Force Under U.N. Charter, New Delhi: Metropolitan, 1985.

Kuran, Selami, Derya Aydın Okur, Meltem Sarıbeyoğlu ve Reşat Volkan Günel. Uluslararası Hukuk Temel Metinler. Gözden Geçirilmiş 3. Baskı, İstanbul: Beta Yayınevi, 2014.

Lauterpacht, Hersch. Oppenheim's International Law Vol.2. 7th Edition. London: Longmans, 1952.

Lubell, Noam. Extraterritorial Use of Force Against Non-State Actors. New York: Oxford University Press, 2010.

McDougal, Myres S. ve ve Florentino P. Feliciano. The International Law of War Transnational Coercion and World Public Order. New Haven:New Haven Press, 1994.

Machiavelli, Nicolo. Savaş Sanatı. Çeviren: A. Berna Hasan. İstanbul:Özne Yayınları, 1999.

Meray, Seha L. Devletler Hukukuna Giriş 2. Cilt. 3. Bası. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1965.

Murray Colin Alder, The Inherent Right of Self-Defense in International Law (Ius Gentium: Comparative Perspectives on Law and Justice 19). Dordrecht: Springer Science and Business Media, 2013.

Oppenheim, Lassa. International Law: A Treatise, Volume 1. 1st Edition. London: Longmans, Green and Co. , 1905.

Pazarcı, Hüseyin. Uluslararası Hukuk Dersleri 3. Kitap. Gözden Geçirilmiş 4. Bası. Ankara: Turhan Kitapevi, 2005.

Pazarcı, Hüseyin. Uluslararası Hukuk Dersleri 4.Kitap. Gözden Geçirilmiş 2. Bası. Ankara:Turhan Kitabevi, 2006.

Peter Malanczuk, Akehurst's Modern Introduction to International Law. 7th Revised Edition. Londra: Routledge, 1997.

Proulx, Vincent Joel. Transnational Terrorism and State Accountability A New Theory of Prevention. USA: Hart Publishing, 2012.

Ruys, Tom. Armed Attack' and Article 51 of the UN Charter, Evolutions in Customary Law and Practice. New York: Cambridge University Press, 2010.

Shaw, Malcolm N. International Law. 8th Edition. New York: Cambridge University Press, 2008.

Szabó, Kinga Tibori. Anticipatory Action in Self Defense. The Hague: Springer/T.M.C. Asser Press, 2011.

Taşdemir, Fatma. Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi. Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu(USAK) Yayınları, 2006.

Toluner, Sevin. Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk. İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1977.

Topal, Ahmet Hamdi. Uluslararası Terörizm ve Terörist Eylemlere Karşı Kuvvet Kullanımı. İstanbul: Beta Yayınları, 2005.

Tütüncü, Ayşe Nur. İnsancıl Hukuka Giriş. İstanbul: Beta Basım, 2012.

Zafer, Hamide. Ceza Hukukunda Terörizm. İstanbul: Beta Yayınevi, 1999.

Makaleler

Akutay, Sercan Semih ve Davut Ateş, “Türkiye’nin Sınır Ötesi Operasyonlarının Hukuki Çerçevesi”. Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. Cilt: 17, Sayı: 3 (2013): 109-146.

Aolain, Fionnuala Ni. “Authorizing Force: A Review of Turkish, Dutch French Action”, Just Security. 16 October 2014. <https://www.justsecurity.org/16282/authorizing-force-review-turkish-dutch-french-action/> (22.04.2016).

Arimatsu, Louise ve Michael N. Schmitt. “Attacking “Islamic State” and the Khorasan Group: Surveying the International Law Landscape”. Columbia Journal of Transnational Law Bulletin. Vol.53 (2014): 1-29.

Ataman, Muhittin. "The Impact of Non-State Actors on World Politics: A Challenge to Nation-States". Alternatives: Turkish Journal of International Relations. Vol. 2, No.1 (Fall 2003): 42-66.

Aydın Okur, Derya. "İŞİD'e Karşı Suriye'de Yapılan Operasyonların Meşruiyeti Bakımından 'İsteksiz ya da Aciz Devlet' Teorisi", İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. Cilt: 14, Sayı: 2 (Temmuz 2015): 39-65.

Aydın, Devrim. "Terör Eylemlerinin Siyasal Suç Açısından Değerlendirilmesi". Uluslararası Hukuk ve Politika. Cilt: 2, No: 7 (2006): 1-20.

Ayhan, Halis. "Terör Kavramı, Güvenlik Konseyi ve Genel Kurul Özelinde Birleşmiş Milletler'in 2001 Sonrası Terör Yaklaşımı". Güvenlik Stratejileri Dergisi. Sayı: 21 (Nisan 2015): 117-146.

Azabukie, Eustace Chikere. "Probing The Scope of Self Defense in International Law". Annual Survey Of International and Comperative Law. Vol.17 (2011): 129-183.

Baker, Mark B. "Terrosizm and The Inherent Right of Self-Defense, A Call to Amend Article 51 of The United Nation Charter". Houston Journal of International Law. Vol.10:25 (1987): 25-49.

Barnidge, Robert P. "The Due Diligence Principle Under International Law". International Community Law Review. Vol.8 (2006): 81-121.

Bassiouni, M. Cherif. "Legal Control of International Terrorism: A Policy-Oriented Assessment". Harvard International Law Journal. Vol.43, No.1, (Winter 2002): 83-103.

Brown, Davis. "Use of Force Against Terrorism After 11th: State Responsibility, Self Defense and Other Responses". Cardozo Journal of International and Comparative Law. Vol.11 (2003): 1-53.

Brownlie, Ian. "The Principle of Non-Use of Force in Contemporary International Law", Ed. W.E. Butler (Ed.), The Non-Use pf Force in International Law. Netherlands: Kluwer Academic Publishers. (1989): 17-27.

Brownlie, Ian. "The Use of Force in Self Defense". British Year Book of International Law. Vol.37 (1961): 183-268.

Cassese, Antonio. "Terrorism is Also Disrupting Some Crucial Legal Categories of International Law". European Journal of International Law. Vol.12, No.5 (2001): 993-1001.

Cassese, Antonio. "The International Community's 'Legal' Response to Terrorism", International and Comparative Law Quarterly. Vol.38 (1989): 589-608.

Civelek, Jale. "Birleşmiş Milletler Teşkilatı Tarafından Uluslararası Barış ve Güvenliğin Korunmasında Zorlama Tedbirlerinin Alınması, Birleşmiş Milletler Kuvvetlerinin Kurulması ve Bu Kuvvetlerin Hukuki Dayanağı". Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni Doç. Dr. Özer Eskiuyurt'un Anısına Özel Sayı. Cilt:10 Sayı:1-2 (1990): 13-47.

Civelek, Jale. "Uluslararası Barış ve Güvenliğe Karşı Tehdit Olarak Uluslararası Terörizm". Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni. Cilt: 24, Sayı: 1-2 (2004): 353-363.

Cohan, John Alan. "Formulation of a State's Response to Terrorism and State-sponsored Terrorism". Pace International Law Review. Vol.14 (2002): 77-119.

D'Amato, Anthony. "Israel's Air Strike Upon the Iraqi Nuclear Reactor". The American Journal of International Law. Vol.77, No.3 (July 1983): 584-588.

Dascal Jennifer, Ashley Deeks ve Ryan Goodman. "Strikes in Syria: The International Law Framework", Just Security. 24 September 2014. <https://www.justsecurity.org/15479/strikes-syria-international-law-framework-daskal-deeks-goodman/> (27.04.2016).

Dawood I. Ahmed, "Defending Weak States Against the 'Unwilling or Unable' Doctrine of Self-Defense." Journal of International Law & International Relations. Vol.9, No.1 , (April 2013): 1-46.

Deeks, Ashley S."Unwilling or Unable: Toward a Normative Framework for Extraterritorial Self-Defense". Virginia Journal of International Law. Vol.52, No.3 (2012): 483-550.

Deeks, Ashley. “The UK’s Article 51 Letter on Use of Force in Syria”, Lawfare. 12 December 2014. <https://www.lawfareblog.com/uks-article-51-letter-use-force-syria> (24.04.2016).

Demirel, Naim. “Uluslararası Hukukta Başarısız Devlet”, Avrasya Hukuk Kurultayı Tebliğler Kitabı. (3-7 Eylül 2014, Saraybosna) <http://turkiyehukuk.org/uluslararasi-hukukta-basarisiz-devlet/> (09.03.2016).

Denk, Erdem. “Uluslararası Adalet Divanı’nın İsrail’in İşgal Altındaki Filistin Topraklarında İnşa Etmekte Olduğu Duvar Konusundaki Kararı”, Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi, Cilt: 1, Sayı: 3 (Güz 2004): 151-173.

Dilek, Mehmet Sait. “Büyük Güçlerin Politikaları ve Briand-Kellogg Paktı”. Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi. Cilt: 10, Sayı: 37 (Bahar 2013): 145-169.

Dinstein, Yoram. “Terrorism as an International Crime”. Israel Yearbook on Human Rights. Vol.19 (1989): 55-73.

Dupuy, P.-M. ve C. Hoss. “Trail Smelter and Terrorism: International Mechanisms to Combat Transboundary Harm” , Ed. R. M. Bratspies, R. A. Miller (Ed.). Transboundary Harm in International Law: Lessons from the Trail Smelter Arbitration. New York, (2006): 225-236.

Ereker, Fulya A. “İlkçağlardan Günümüze Haklı Savaş Kavramı”. Uluslararası İlişkiler, Cilt: 1, Sayı: 3 (Güz 2004):1-36.

Fitzmaurice, G.G. “The Definition of Aggression”. International and Comparative Law Quarterly. Vol.1 (January 1952): 137-144.

Ganor, Boaz. “Countering State-Sponsored Terrorism” International Institute for Counter Terrorism. 24.04.1998. <http://www.ict.org.il/Article.aspx?ID=1140> (04.03.2016).

Goldsmith, Jack. “Fire When Ready”, Foreign policy. 20 March 2012. <http://foreignpolicy.com/2012/03/20/fire-when-ready/> (30.04.2016).

Goodman, Ryan. “International Law – and the Unwilling and Unable Test – for US Military Operations in Syria”, Just Security. 12 September 2014.

<https://www.justsecurity.org/14949/international-law-unwilling-unable-test-military-operations-syria/> (04.05.2016).

Goodman, Ryan. “International Law on Airstrikes Against ISIS in Syria” , Just Security. 28 August 2014. <https://www.justsecurity.org/14414/international-law-airstrikes-isis-syria/>(04.05.2016).

Gökçe, Gülise ve Orhan Gökçe. “Suriye Sorunu: ‘Başarısız veya Çöken Devlet’ Modeli Türkiye İçin Suriye Politikasında Uluslararası Kamuoyunu Harekete Geçirmenin Bir Aracı Olabilir Mi?”. Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi. Sayı 23 (2002):179-200.

Gray, Christine ve Simon Olleson. “The Limits of the Law on the Use of Force: Turkey, Iraq and the Kurds”. Finnish Yearbook of International Law. Vol.12 (2000): 355-410.

Gray, Christine. “The Use of Force and the International Legal Order”, Ed. Malcolm D. Evans (Ed.),. International Law. 2th Edition, New York: Oxford University Press. (2006)

Green, Fergus. “Fragmentation in Two Dimensions: The ICJ’s Flawed Approach to Non-State Actors and International Legal Personality”. Melbourne Journal of International Law. Vol.9 (2008):47-77.

Greenwood, Christopher. “International Law and the Pre-emptive Use of Force: Afghanistan, Al-Qaida and Iraq”, San Diego International Law Journal. Vol.4 (July 2003): 7-37.

Hakimi, Monica. “Defensive Force Against Non-State Actors: The State of Play”. International Law Studies. Vol. 91 (2015): 1-35.

Heintze, Hans Joachim. “Do Non-State Actors Challenge International Humanitarian Law?”, Ed. Wolff Heintschel von Heinegg Volker Epping (Ed.), International Humanitarian Law Facing New Challenges, Symposium in Honour of Knut Ipsen. Berlin: Springer. (2007): 163-168.

Heller, Kevin Jon. “Do Attacks on ISIS in Syria Justify the ‘Unwilling or Unable’ Test?”, Opinio Juris. 1 December 2014. <http://opiniojuris.org/2014/12/13/attacks-isis-syria-justify-unwilling-unable-test/> (27.04.2016) .

Horowitz, Jonathan. “Is the US Allowed to Control a Syrian Airfield?”, Just Security. 27 January 2016. <https://www.justsecurity.org/28988/allowed-control-syrian-airfield/> (27.04.2016).

Horowitz, Jonathan. “Does the Unwilling/Unable Test Hang on Territorial Control?: A Response to Michael Lewis”, Just Security. 12 September 2014. <https://www.justsecurity.org/14953/unwillingunable-test-hang-territorial-control-response-michael-lewis/> (25.04.2016).

Keskin, Funda. “BM ve Kuvvet Kullanma”. Avrasya Dosyası, BM Özel, Cilt: 8, Sayı: 1 (İlkbahar 2002): 149-174.

Kirgis, Frederic L. “Some Proportionality Issues Raised by Israel’s Use of Armed Force in Lebanon”, American Society of International Law. Vol.10, No.20 17 August 2006, <https://www.asil.org/insights/volume/10/issue/20/some-proportionality-issues-raised-israels-use-armed-force-lebanon> (05.03.2016).

Kolesnik, D.N. “The Development of the Right to Self-Defense”, Ed. W.E. Butler (Ed.), The Non-Use of Force in International Law. Kluwer Netherlands: Academic Publishers. (1989): 153-159.

Kress, Claus. “The Fine Line Between Collective Self-Defense and Intervention by Invitation: Reflections on the Use of Force Against ‘IS’ in Syria”, Just Security. 17 February 2015. <https://www.justsecurity.org/20118/clauss-kress-force-isil-syria/> (29.04.2016).

Lewis, Michael. “What Does the ‘Unwilling or Unable’ Standard Mean in the Context of Syria?”, Just Security. 12 September 2014. <https://www.justsecurity.org/14903/unwilling-unable-standard-context-syria/> (25.04.2016).

Lillich, Richard B. ve John M. Paxman. "State Responsibility for Injuries to Aliens Occasioned by Terrorist Activities". The American University Law Review. Vol.26, No.2 (Winter 1977): 217-313.

Lohr, Michael Franklin. "Legal Analysis of US Military Responses to State-Sponsored Terrorism". Naval Law Review. Vol.34 (1985):1-48.

Malzahn, Scott M. "State Sponsorship and Support of International Terrorism: Customary Norms of State Responsibility". Hastings International&Comparative Law Review. Vol.26 (2002-2003): 83-114.

Maxon, Richard G. "Nature's Eldest Law: A Survey of a Nation's Right to Act in Self-Defense", Strategic Research Procect. Pennsylvania: U.S. Army War College, 1995.

Michael, Brent. "Responding to Attacks by Non-State Actors: The Attribution Requirement of Self-Defense". Australian International Law Journal. Vol.16 (2009): 133-159.

Nur Tütüncü, Ayşe. "Trail Smelter Hakem Kararı, Hukukun Kodlaştırılmasında Örnek Olay Olarak etkisi ve Kararın Özeti". İstanbul Hukuk fakültesi Mecmuası, Prof. Dr. Orhan Münir Çağıl'a Armağan Sayısı. Cilt: 55, Sayı: 4 (1997): 312-338.

O'Connell , Mary. "Lawful Self Defense to Terrorism". University of Pittsburgh Law Review. Vol.63 (2002): 889-908.

O'connell, Mary Ellen. "The Myth of Preemptive Self-Defense", The American Society of International Law (ASIL). 2002. <http://www.comw.org/qdr/fulltext/02oconnell.pdf> (10.10.2015).

Ohlin, Jens David. "The Unwilling or Unable Doctrine Comes to Life", Opinio Juris. 23 September 2014. <http://opiniojuris.org/2014/09/23/unwilling-unable-doctrine-comes-life/> (17.04.2016).

Orallı, Levent Ersin. "Uluslararası Hukukta Ve BM Sisteminde Askerî Müdahale Olgusu". Tesam Akademi Dergisi. Cilt: 1, Sayı: 1 (2014): 102-127.

Özger Bölükbaş, Özgün ve Davut Ateş. “Uluslararası İlişkiler Kuramında Silahlı Grupları Kavramlarla Açıklama”. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Sayı: 32 (2014): 27-40.

Paust, Jordan J. “Responding Lawfully to International Terrorism: The Use of Force Abroad”, Whitter Law Review. Vol.8, No1 (1986): 711-762.

Paust, Jordan J. “Use of Armed Force Against Terrorists in Afghanistan, Iraq, and Beyond”. Cornell International Law Journal, Vol.35 (Winter 2002): 533-557.

Reinold, Theresa. “State Weakness, Irregular Warfare and the Right to Self-Defense Post-9/11”. The American Journal of International Law. Vol.105 (2011): 244-286.

Ruys, Tom ve Sten Verhoeven. “Attacks by Private Actors and the Right of Self Defense”. Journal of Conflict and Security Law. Vol.10, No.3 (2005): 289–320.

Ruys, Tom. “The Meaning of 'Force' and the Boundaries of the Jus Ad Bellum – Are 'Minimal' Uses of Force Excluded from UN Charter 2/4 (Submission Version)”, American Journal of International Law, (April 2014), 1-85.
http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2463760 (03.02.2016).

Schachter, Oscar. “The Lawful Use of Force by a State Against Terrorist in Another Country”. Israel Yearbook on Human Rights, Vol.29 (1989).

Schachter,Oscar. “The Decline of the Nation-States and Its Implications for International Law”. Columbia Journal of Transnational Law. Vol.36 (1997): 7-23.

Scheideman, Sara N. “Standards of Proof Forcible Responces to Terrorism”. Syracuse Law Review. Vol.50, No.1, (2000): 249-284.

Schmitt, Michael N. “ ‘Change Direction’ 2006: Israeli Operations in Lebanon and the International Law of Self Defense”. International Law Studies. Vol.84 (2007): 265-301.

Schmitt, Michael N. “Responding to Transnational Terrorism Under the Jus Ad Bellum: A Normative Framework”. Naval Law Review. Vol. 56 (2008): 1-42.

Schreiber, Ross E. "Ascertaining Opinio Juris of States Concerning Norms Involving the Prevention of International Terrorism: A Focus on the U.N. Process". Boston University International Law Journal. Vol.16, No.1, (Spring 1998): 309-330.

Slager, Katherine. "Legality, Legitimacy and Anticipatory Self-Defense: Considering an Israeli Preemptive Strike on Iran's Nuclear Program". North Carolina Journal of International Law and Commercial Regulation. Vol.38 (2013): 267-325.

Stahn, Carsten. "Terrorist Acts as "Armed Attack": The Right to Self Defense, Article 51(1/2) of the UN Charter and International Terrorism". The Fletcher Forum of World Affairs. Vol 27:2 (Summer/Fall 2003): 35-54.

Starski, Paulina. "Right to Self-Defense, Attribution and the Non-State Actor – Birth of the 'Unable and Unwilling' Standard?" 18 September 2015. <http://ssrn.com/abstract=2692422> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2692422> (03.03.2016).

Szabó, Kinga Tibori. "The 'Unwilling or Unable' Test and the Law of Self-defense", Ed. Christophe Paulussen, Tamara Takács, Vesna Lazić, Ben Van Rompuy (Ed.). Fundamental Rights in International and European Law - Public and Private Law Perspectives. The Hague: T.M.C Asser Press, 2015. 73-97.

Taşdemir, Fatma. "İç Savaş Çerçevesinde Terörizm ve IŞİD Örneği". Uluslararası Hukuk ve Politika. Cilt: 11, Sayı: 42 (2015): 41-67.

Taşdemir, Fatma. "Uluslararası Anarşiye Giden Yol: Uluslararası Hukuk Açısından Önleyici Meşru Müdafaa Hakkı". Uluslararası Hukuk ve Politika. Cilt: 2, No 5 (2006): 75-89.

Toluner, Sevin. "Hukuksal Alanda Türkiye'nin Güvenlik İhtiyaçları Ne Şekilde Karşılanabilir?". 479-511. Millelerarası Hukuk Açısından Türkiye'nin Bazı Dış Politika Sorunları. Genişletilmiş 2. Baskı. İstanbul: Beta Yayıncılık, 2004.

Toluner, Sevin. "Nikaragua'ya Karşı Askerî ve Benzeri Faaliyetler Davası'ndaki Yargı ve Meşru savunma Hakkı", 437-478. Millelerarası Hukuk Açısından Türkiye'nin Bazı Dış Politika Sorunları. Genişletilmiş 2. Baskı. İstanbul: Beta Yayıncılık, 2004.

Topal, Ahmet Hamdi “Uluslararası Adalet Divanı’nın Petrol Platformları Davası Kararı ve Kararın Meşru savunma Hakkı Bağlamında Uluslararası Hukuka Yönelik Muhtemel Etkileri”. Kocaeli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. Sayı:6 (Ocak 2006): 15-30.

Topal, Ahmet Hamdi. “Uluslararası Hukukta Terörizmin Tanımlanması Sorunu” Ekim 2004. <http://www.e-akademi.org/incele.asp?konu=ULUSLARARASI%20HUKUKTA%20TER%D6R%DDZM%DDN%20TANIMLANMASI%20SORUNU&kimlik=1097056714&url=makaleler/ahtopal-1.htm> (26.06.2016).

Trapp, Kimberly N. “Back to Basis: Necessity, Proportionality and the Right of Self-Defense Against Non-State Terrorist Actors”. International and Comparative Law Quarterly. Vol 56 (2007): 141-156.

Travalio, Greg ve John Altenburg. “Terrorism, State Responsibility and the Use of Military Force”. Chicago Journal of International Law, Vol.4, No.1 (2003): 97-120.

Travalio, Gregory M. “Terrorism, International Law and the Use of Military Force”. Wisconsin International Law Journal. Vol.18, No.1 (2000)145-191.

Tütüncü, Ayşe Nur. “Lanoux Gölü Hakem Mahkemesi Kararı: Hukukun Kodlaştırılmasında Örnek Olay Olarak Etkisi ve Kararın Özeti”. İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası, Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedoğlu’na Armağan Sayısı. Cilt: 56, Sayı: 4 (1998): 298-316.

Walsh, Maj. Patrick. “What if Assad Becomes Willing Now that Russia is Able?”, Lawfare. 20 October 2015. <https://www.lawfareblog.com/what-if-assad-becomes-willing-now-russia-able> (25.04.2016)

Williams, Gareth D. “Piercing the Shield of Sovereignty: An Assessment of the Legal Status of the ‘Unwilling or Unable’ Test”. U. N. S. W. Law Journal. Vol.36 No.2 (2013):619-641.

Yalçın, Emrullah. “Kuzey Irak’taki Türk Askerî Varlığının Sonlandırılması”, 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, 08 Ekim 2012 <http://www.21yyte.org/arastirma/terorizm-ve-terorizmle-mucadele/2012/10/08/6759/kuzey-iraktaki-turk-asker-varliginin-sonlandirilmesi> (27.06.2016).

Uluslararası Mahkeme Kararları

Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), Judgment, I.C.J. Reports 2005, p. 168.

Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited, Judgment, I.C.J. Reports 1970, p. 3.

Declaration Judge Buergenthal, Wall Advisory Opinion, pp.240-245.

Gabcikovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia), Judgement, I.C.J. Reports 1997, p. 7.

Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 2004, p. 136.

Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970), Advisory Opinion, I.C.J. Reports 1971, p. 16.

Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 1996, p. 226.

Military and Paramilitary Activities in and Against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Merits, Judgment, I.C.J. Reports, 1986. p.14.

Oil Platforms (Islamic Republic of Iran v. United States of America), Judgment, I. C.J. Reports 2003, p. 16.

Prosecutor v. Dusko Tadic, International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia
Judgement, 15 July 1999.

Reports of International Arbitral Awards, Island of Palmas case (Netherlands, USA), 4 April 1928 Volume II pp. 829-871.

Reports of International Arbitral Awards, Trail smelter case (United States, Canada) 16 April 1938 and 11 March 1941. Volume III pp. 1905-1982.

Separate Opinion of Judge Higgins, Wall Advisory Opinion, pp.207-218.

Separate Opinion of Judge Kooijmans, Armed Activities, pp.306-326.

Separate Opinion of Judge Kooijmans, Wall Advisory Opinion, pp.219-234

United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran, Judgement, I.C.J. Reports 1980, p. 3.

The Corfu Channel Case (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v Albania), Judgment of April 9th, 1949. I.C.J. Reports 1949, p. 4.

Elektronik Kaynaklar

“Assembly President Says Now is Time To Unite Against Terrorism; Cautions That Humanitarian Aid to Afghanistan Must Continue” UN Meetings Coverage and Press Releases. 8 October 2001. <http://www.un.org/press/en/2001/gasm274.doc.htm> (02.03.2016).

“Australia Carries Out First Airstrikes Over Syria”, Rural Focus. 16 September 2015. <http://www.ruralfocusshow.com.au/news/blog/2015/9/australia-carries-out-first-airstrikes-over-syria/> (28.04.2015).

“Britain Carries out First Syria Airstrikes after MPs Approve Action Against Isis”, The Guardian. 3 December 2015. <http://www.theguardian.com/world/2015/dec/02/syria-airstrikes-mps-approve-uk-action-against-isis-after-marathon-debate> (28.04.2016).

“Egypt Says No Survivors from Russian Plane Crash”, The Guardian. 31 October 2015. <http://www.theguardian.com/world/2015/oct/31/russian-plane-crashes-in-sinai-egyptian-pm-says> (27.04.2016).

“France Launches Its First Airstrikes Against ISIS in Syria”, CNN. 28 September 2015. <http://edition.cnn.com/2015/09/27/middleeast/syria-france-isis-bombing/> (28.04.2016).

“Isis, Isil, IS or Daesh? One Group, Many Names”, BBC News. 2 December 2015. <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-27994277> (22.04.2016).

“Kilis Sınırında IŞİD’le Çatışma”, Habertürk. 23 Temmuz 2015. <http://www.haberturk.com/gundem/haber/1106676-kilis-sinirinda-isisle-catisma> (28.04.2016).

“Nearly 100 Dead as Ankara Peace Rally Rocked by Blasts”, Aljazeera, 10 October 2015. <http://www.aljazeera.com/news/2015/10/explosions-hit-turkey-ankara-peace-march-151010073827607.html> (27.04.2016).

“Paris attacks kill more than 120 people—as it happened”, The Guardian, 14 November 2015. <http://www.theguardian.com/world/live/2015/nov/13/shootings-reported-in-eastern-paris-live> (27.04.2015).

“PKK ve IŞİD’e Hava Operasyonu”, BBC Türkçe, 25 Temmuz 2015. http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/07/150725_operasyon_aciklama (28.04.2016).

“Russia Launches First Airstrikes in Syria”, CNN Politics, 1 October 2015. <http://edition.cnn.com/2015/09/30/politics/russia-syria-airstrikes-isis/> (28.04.2016).

“Syria Offers to Help Fight Isis but Warns Against Unilateral Air Strikes”, The Guardian, 26 August 2016. <http://www.theguardian.com/world/2014/aug/26/syria-offers-to-help-fight-isis-but-warns-against-unilateral-air-strikes> (18.04.2016).

“Syria Warns US Against Act of ‘Aggression’ ”, The Citizen, 12 September 2014. <http://www.thecitizen.in/index.php/NewsDetail/index/1/534/Syria-Warns-US-Against-Act-of-Aggression> (29.04.2016).

“Şanlıurfa Suruç’ta Büyük Patlama”, Hürriyet, 20 Temmuz 2015. <http://www.hurriyet.com.tr/sanliurfa-suruucta-buyuk-patlama-29591017> (28.04.2016).

“The Many Names of ISIS (also known as IS, ISIL, SIC and Da’ish)”, The Economist, 28 September 2014. <http://www.economist.com/blogs/economist-explains/2014/09/economist-explains-19> (22.04.2016).

“Timeline of Syria’s Raging War, Al-Jazeera English”, Aljazeera, 9 August 2014. <http://www.aljazeera.com/indepth/interactive/2012/02/201225111654512841.html> (18.04.2016).

“Tunisia: at least 37 dead in attack on hotel in Sousse”, Euronews, 26 June 2015. <http://www.euronews.com/2015/06/26/tunis-at-least-27-dead-in-attack-on-hotel/> (27.04.2016).

“US to Formally Recognise Syrian Opposition ”, The Guardian, 12 December 2012, <https://www.theguardian.com/world/2012/dec/12/us-formally-recognise-syrian-opposition> (28.06.2016).

“White House won't Commit to Asking Cong

ress for Syria Strike”, The Hill, 25 August 2014. <http://thehill.com/policy/defense/215905-white-house-wont-commit-to-asking-congress-for-syria-strike> (19.04.2016).

Areshidze, Irakly. “Chechen Incursions Prompt Flare-up of Georgian-Russian Tension”, Eurasianet, 6 August 2002. <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav080702a.shtml> (13.04.2016).

Baker, Peter ve Eric Schmitt, “Many Missteps in Assessment of ISIS Threat”, New York Times, 29 September 2014. http://www.nytimes.com/2014/09/30/world/middleeast/obama-fault-is-shared-in-misjudging-of-isis-threat.html?_r=0 (17.04.2016).

Brewster, Murray. “Canadian Jets See First Action in Syria, Bombing ISIL Garrison Near Aleppo”, The Canadian Press, 8 April 2015. <http://news.nationalpost.com/news/world/israel-middle-east/canadian-jets-see-first-action-in-syria-bombing-isil-garrison-near-aleppo> (28.04.2016).

British-American Diplomacy The Caroline Case, Mr. Webster to Lord Ashburton, 6 Ağustos 1842. http://avalon.law.yale.edu/19th_century/br-1842d.asp (05.02.2016).

British-American Diplomacy The Caroline Case, Mr. Webster to Lord Ashburton, 27 Temmuz 1842. http://avalon.law.yale.edu/19th_century/br-1842d.asp (05.02.2016).

Dalziel, Stephen. “Analysis: Georgia’s Stand-off with Russia”, BBC News, 25 August 2002. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/2216025.stm> (14.03.2016).

Dalziel, Stephen. "The Problem with the Pankisi", BBC News, 5 August 2001. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/2173878.stm> (13.04.2016).

International Law Association. Washington Conference (2014). "Report on Aggression and the Use of Force" ILA 76th Biennial Conference, Washington, USA. (7 – 14 April 2014). <http://www.ila-hq.org/en/committees/draft-committee-reports-washington-2014.cfm> (04.02.2016).

Jakobsen, Peter Viggo Jens Elo Rytter (Ed.). Copenhagen, Danish Institute for International Studies. "New Threats and the Use of Force". 2005. <http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Publications/Detail/?lang=en&id=16807> (30.04.2016).

Karam, Zeina. "A Look at the State Militans in Syria", Associated Press, 28 August 2014. http://www.masslive.com/news/index.ssf/2014/08/a_look_at_the_islamic_state_mi.html (17.04.2016).

Shadis, Anthony ve Scott Wilson. "Hezbollah Raid Opens 2nd Front for Israel", The Washington Post, 13 July 2006, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/07/12/AR2006071200262.html> (16.04.2016)

Shultz, Richard H. "The 21st Century Conflict Environment: Challenges Posed by a Multiplicity of Non-State Armed Groups", National Strategy Information Center, 2011. <http://www.strategycenter.org/wp-content/uploads/2011/07/Challenges-Posed-by-a-Multiplicity-of-Armed-Groups.pdf> (09.03.2016).

T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmi Sitesi, "Terörizmle Mücadele Konusundaki Uluslararası Antlaşmalar" http://www.mfa.gov.tr/terorizmle-mucadele-konusundaki-uluslararasi-anlasmalar_.tr.mfa (31.03.2016).

T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmi Sitesi, "Arap Devletleri Ligi (AL)". <http://www.mfa.gov.tr/arap-ligi.tr.mfa> (27.04.2016).

U.S. Department of State, Daily Press Briefing, Friday July 7, 1995, Briefer: Nicholas Burns, Office of the Spokesman.

http://dosfan.lib.uic.edu/ERC/briefing/daily_briefings/1995/9507/950707db.html
(13.04.2016).

UN News Centre, Ban Ki-moon's Speeches, 23 September 2014.
http://www.un.org/apps/news/infocus/speeches/statments_full.asp?statID=2356#.VyCzt8feF-U (47.04.2016).

Uluslararası Antlaşmalar

5. Lahey Sözleşmesi, Kara Harbinde Tarafsız Devletlerin ve Şahısların Hakları ve Vazifeleri Hakkında Sözleşme (La Haye, 18 Ekim 1907).

Birleşmiş Milletler Şartı (San Fransisco, 26 Haziran 1945).

Briand-Kellogg Paktı, (Paris, 27 Ağustos 1928).

Inter-American Treaty of Reciprocal Assistance (Rio Treaty).
<http://www.state.gov/p/wha/rls/70681.htm> (23.03.2016).

Kuzey Atlantik Antlaşması (NATO) (Washington, 4 Nisan 1949).

Security Treaty Between Australia, New Zealand and the United States of America (ANZUS).
<http://australianpolitics.com/topics/foreign/anzus-treaty-text> (23.03.2016).

Türkiye-İngiltere ve Irak Hükümetleri Beyninde Ankara'da 05.06.1926 Tarihinde Mün'akit Hudut ve Münasebatı Hasene-i Hemcivari Muahedenamesi. Antlaşma metni için bkz.
<http://ua.mfa.gov.tr/detay.aspx?691> (28.06.2016).

Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi (Viyana, 22 Mayıs 1969).